

GÜNEY ASYA ÜLKE ANALİZLERİ

GÜNEY ASYA ÜLKE ANALİZLERİ

GÜNEY ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SOUTH ASIA STRATEGIC RESEARCH CENTER

GÜNEY ASYA ÜLKE ANALİZLERİ

Yazarlar

Barış Adıbelli	H. Hilal Şahin
Elif Gülbaş	Mohammed Javed Ansari
Ghulam Farooq Keskin	Nazmul İslam
Hayati Ünlü	Ömer Aslan
Hediye Gamze Türkmen	

Editör

Hüseyin Türkan

Yayın Kurulu

Ali Şahin	Lokman Ayva
Ayhan Küçük	Rüstem Tüysüz
Cemal Demir	

Grafik-Tasarım

M. Ediz Altındış

ISBN: 978-605-72072-0-3

Baskı

Yener Matbaa (Samtaş) / Sertifika No: 43383
İstanbul 2022

İletişim

Merkez Mah. Çiftecevizler Cad. İnanca İş Merkezi No 9/3
Şişli / İstanbul-TÜRKİYE

GÜNEY ASYA ÜLKE ANALİZLERİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz...9

GÜNEY ASYA SİYASETİ	13
Giriş	13
Sömürge Geçmişi, Milliyetçilik ve Bağımsızlık	16
Siyasal Değişim: Hükümet, Parti ve Yönetim (Sistemleri) ...	19
Ulusal Birlik, Etnik Çatışmalar ve Çoğulculuk.....	25
Siyasal Ekonomi.....	28
Güney Asya'nın Dünya Siyasetindeki Yeri.....	31
Sonuç	35
Kaynakça.....	38
 AFGANİSTAN.....	 43
Giriş	43
Coğrafi Yapısı	44
Demografik Yapısı	45

Siyasi Yapısı.....	46
Tarihi Yapısı.....	47
Ekonomik Yapısı	48
Ülkenin Potansiyelleri.....	50
Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler	51
Sonuç	54
Kaynakça.....	56
BANGLADEŞ	57
Giriş	57
Coğrafi Yapısı.....	58
Demografik Yapısı	59
Tarihi ve Siyasi Yapısı	60
Kültürel Yapısı	63
Ekonomik Yapısı	64
Ülkenin Potansiyelleri	66
Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler	67
Kaynakça	70
BHUTAN	71
Coğrafi ve Demografik Yapısı	71
Sosyokültürel Yapısı.....	74
Ekonomik Yapısı	76
Ülkenin Potansiyelleri	77
Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler	79
Sonuç	80
Kaynakça	82
HİNDİSTAN.....	85
Coğrafi Yapısı.....	85
Demografik Yapısı.....	87
Siyasi Yapısı	88

Tarihi ve Kültürel Yapısı	89
Ekonomik Yapısı	92
Ülkenin Potansiyelleri	94
Türkiye ile İkili İlişkiler	96
Öneriler	99
Kaynakça	101
MALDİVLER	105
Coğrafi Yapısı.....	105
Demografik Yapısı	107
Siyasi Yapısı.....	108
Tarihi ve Kültürel Yapısı	109
Ekonomik Yapısı	111
Ülkenin Potansiyelleri	113
Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler	113
Kaynakça	115
NEPAL	117
Coğrafi Yapısı.....	118
Demografik Yapısı.....	119
Siyasi Yapısı.....	120
Tarihi ve Kültürel Yapısı	120
Ekonomik Yapısı	122
Ülkenin Potansiyelleri	123
Türkiye ile İkili İlişkiler	124
Öneriler	125
Kaynakça	129
PAKİSTAN	131
Coğrafi Yapısı.....	131
Demografik yapısı.....	132
Siyasi Yapısı.....	133

Tarihi ve Kültürel Yapısı	137
Ekonomik Yapısı	141
Ülkenin Potansiyeli.....	142
Türkiye ile İkili ilişkiler ve Öneriler.....	143
Kaynakça	146
SRI LANKA.....	149
Giriş	149
Coğrafi Yapısı.....	150
İklim.....	150
Demografik Yapısı.....	151
Tarihi ve Kültürel Yapısı	154
Siyasi Yapısı	157
Ekonomik Yapısı	161
Ülkenin Potansiyelleri	162
Sri Lanka-Türkiye İlişkileri.....	163
Kaynakça	164

Yazarlar Hakkında...165

ÖNSÖZ

Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM); Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'yı içeren Güney Asya coğrafyasının tarihi, siyasi, ekonomik, sosyokültürel yapıları, bölgenin stratejik ve jeopolitik dengeleri hakkında kamuoyunu doğru ve objektif biçimde bilgilendirmek amacıyla 2004 yılında kurulmuş bir düşünce merkezidir.

GASAM; Türkiye'de Güney Asya ülkelerini, Güney Asya ülkelerinde ise Türkiye'yi tanıtmayı, ülkeler arasındaki tarihi, ekonomik, akademik ve sosyokültürel alanlarda karşılıklı yarar sağlamayı, bu yolla bölge ve dünya barışına katkı sunmayı hedeflemektedir.

“Güney Asya Ülke Analizleri” çalışmamız; Güney Asya ülkelerinin bilinirliğini ülkemizde artırmaya yönelik öz bir çalışmadır. Çalışmanın, Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin verimliliğini artırmaya katkı sağlayacak bir bilgi kaynağı olması amaçlanmaktadır. Bölgenin coğrafi, tarihi, siyasi ve ekonomik potansiyelinin keşfedilmesi ve bu coğraf-

yaya yönelik farkındalıkların arttırılması da çalışmanın temel amaçlarından. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Güney Asya coğrafyasının genel özelliklerini içeren bir giriş mahiyetindedir. İkinci bölümde ise bu coğrafyada yer alan sekiz ülke ile ilgili hazırlanmış müstakil analiz dosyaları yer almaktadır. Çalışmada yer alan her bölüm ayrı bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. Kitap, Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde hazırlanmış, metinler yoğun akademik dil kullanımından uzak, sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır.

Bu kitabın en önemli özelliklerinden biri nesnel ve kolektif bir çalışma olması, bir diğeri ise ülkemizde ve bölge ülkelerinde bu kapsamda hazırlanmış bir çalışma olmamasıdır. Bu yönüyle bakıldığında düşünce kuruluşumuz GASAM, hem ülkemiz hem de bölge ülkeleri için hacmi küçük fakat muhteviyatı bakımından çok değerli bir eseri meydana getirmiştir.

Projemizin hayata geçirilmesinde maddi-manevi desteklerini esirgemeyen tüm şahıs ve kurumlara teşekkür eder, eserin Türkiye ile Güney Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilecek sosyal, siyasi, ilmi, kültürel ve ekonomik faaliyetlere katkı sağlamasını dileriz.

Cemal Demir
GASAM Başkanı

GÜNEY ASYA ÜLKE ANALİZLERİ

GÜNEY ASYA SİYASETİ

Hayati Ünlü

Dr. Öğretim Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-2645-5930

Giriş

Güney Asya, dünyanın en karmaşık ve dinamik bölgelerinden biridir. Kuzeyde Afganistan'dan güneyde Sri Lanka'ya kadar uzanan bölge, kendine özgü siyasi alt akımlara, kalıcı askeri çatışmalara ve hızla değişen toplumlara ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölgeyi anlamak, olgusal bilginin yanı sıra güçlü analitik ve yorumlayıcı yeteneklerin bir kombinasyonunu gerektirmektedir. Bu durum da her ülkenin geniş ama yüzeysel bir araştırmasını yapmak yerine, bölgedeki standart gelişme ve ilerleme anlatılarına eleştirel bir bakışı gerekli kılmaktadır. Çalışma, Güney Asya'nın karmaşıklıklarını ve çelişkilerini, anın önemli siyasi meseleleri üzerine güncel tartışmalarla derin bir bağlantı kurarak kucaklamayı hedeflemektedir. Karşılaştırmalı siyaseti temel analitik çerçeve olarak alan çalışma, bölgedeki

siyaseti çerçevelemek ve anlamak için siyaset bilimi, ekonomi, sosyal antropoloji ve gazetecilik alanlarında yakın zamanda yayınlanmış çalışmalar, filmler ve belgeseller de dahil olmak üzere bir dizi çağdaş materyalden yararlanarak hazırlanmıştır.

Güney Asya hem coğrafi hem de etno-kültürel açıdan tanımlanan Asya'nın güney bölgesidir. Bölge modern anlamda kurucu ülkeler olarak Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka ülkelerinden oluşmaktadır. Topografik olarak, güneyinde Hint Okyanusu'nun bulunduğu bölgenin çoğu Hint Platosu üzerinde bulunmakta ve Asya'nın geri kalanından dağ bariyerleri ile izole edilmektedir. Diğer yandan Güney Asya'nın sınırları, mevcut ülkelerin sistemik ve dış politika yönelimleri oldukça asimetrik olduğundan, coğrafi kapsam açısından net değildir ve siyasi ve sosyo-kültürel açıdan bölgenin nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu açıdan genel olarak Kuzeyde Himalayalar, Karakoram ve Pamir dağları ile tanımlanan bölgenin, doğuda Arakanlar ve Hindukuş'un kuzeyinde yükselen Amu Darya'nın kuzeybatı sınırının bir parçasını oluşturduğu kabul edilmektedir. Güneybatıda Arap Denizi ve güneydoğuda Bengal Körfezi ile güneye doğru Hint Okyanusu'na uzanan bir elmasa benzeyen bir yarımada olarak Güney Asya, jeopolitik olarak karada Batı Asya, Orta Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya ile sınırlandırılmaktadır (Cohen, 2003; 304-305).

Günümüz Güney Asya bölgesi coğrafi sınırları ve kapsamı daha çok İngiliz sömürge döneminden kalan idari yapılardan ilham alınarak tartışılmaktadır. İngiliz sömürgeciliğinin merkezi olan Hindistan, Pakistan ve Bangladeş gibi çekirdek bölgelerinin ötesinde, başka hangi ülkelerin Güney Asya'ya dahil edildiği konusunda önemli derecede farklılıklar bulunabilmektedir. Bölgeye İngiliz yönetiminin bir parçası olmamasına rağmen, Nepal ve Bhutan gibi dağ ülkeleri ve de ada ülkeleri Sri Lanka ve Maldivler çoğunlukla dahil edilmektedir. Ancak özellikle 1919'a kadar İngiliz kontrolünde kalan Afganistan bazıları tarafından Orta Asya, Batı Asya veya Orta Doğu'nun bir parçası olarak kabul edilebilmektedir. Diğer yandan Myanmar (eski adıyla Burma) ise, 1886 ve 1937 yılları arasında İngiliz yönetiminin bir parçası olarak yönetilmesine rağmen, şu an büyük ölçüde Güneydoğu Asya'nın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Yine Aden Kolonisi ya da Singapur çeşitli dönemlerde İngiliz sömürgeciliğine maruz kalmış olsa da hiçbir zaman Güney Asya bölgesine dahil edilmemiştir (Mann, 2014; 13-15).

Güney Asya bölgesi, coğrafi olarak çeşitli olan, Güneydoğu Asya gibi yakınlardaki diğer jeostratejik alanlardan ayrılmış farklı bir jeopolitik bölgedir. Bölge, çok daha büyük kıtalara özgü buzullar, yağmur ormanları, vadiler, çöller ve otlaklar gibi çeşitli coğrafi özelliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bengal Körfezi, Hint Okyanusu ve Arap Denizi gibi üç su kütlesi ile çevrili olan bölge, içerisinde geçen sularla birlikte içerisinde geçilen su savaşları bağlamında kritik bir ülkedir. Su savaşlarının yanında yeni dönemde Okyanus siyasetini yakından ilgilendiren Gvadar ve Hambantota gibi limanlara da ev sahipliği yapmaktadır (Chung, 2017; 315-320). Bu geniş bölgenin iklimi de güneyde tropikal musondan kuzeyde ılıman iklime kadar bölgeden bölgeye önemli ölçüde değişiklik gösterebilmektedir. Çeşitlilik sadece rakımdan değil, aynı zamanda sahile yakınlık ve musonların mevsimsel etkisi gibi faktörlerden de etkilenebilmektedir. Güncel iklim değişikliği tartışmaları bağlamında da önemli bir yerde duran Güney Asya, özellikle deniz seviyelerinin yükselmesi, sıcaklık ve yağış rejimlerindeki değişiklikler gibi bir dizi sorun üzerinden yeşil siyasetin önemli coğrafyalarından birine karşılık gelmektedir (Ahmed ve Suphachalasai, 2014).

Güney Asya'ya sosyolojik açıdan bakıldığında da çeşitlilik bu sefer bölgenin ırk, dil ve inanç haritası açısından hemen göze çarpmaktadır. Nüfusu yaklaşık 2 milyar olan bölge, dünyanın kalabalık bölgesine karşılık geliyorken; sosyal olarak sahip olduğu karmaşıklık, birçok dil, etnik ve inanç grubu bağlamında bölgeden bölgeye farklı sosyal uygulamaları ortaya çıkarabilmiştir. Bu açıdan dünyadaki Hinduların %98'ine ve Sihlerin %90'ına ev sahipliği yapan bölgede Müslümanların yaklaşık %30'u mevcutken, yaklaşık 35 milyon Hristiyan ve 25 milyon Budist de ikamet etmektedir (10 Countries With, 2015).

Bölgenin dil coğrafyası da büyük ölçüde bu inanç coğrafyasına dayanmakta ve bu sınırlar dahilinde şekillenmektedir. Ancak yazılı metinler daha keskin bir şekilde inanç üzerinden ayrılmıştır. Örneğin Afganistan ve Pakistan gibi Müslüman ülkeler Arap ve Fars alfabelerini kullanmaktayken; Hindistan başta olmak üzere Hintçe, Marati, Nepalce, Pali, Konkani, Bodo ve Sindi dilleri gibi 120'den fazla Güney Asya dili için kullanılan Devanagari alfabesi gibi farklı alfabeler kullanılabilmektedir. Bu çerçevede halihazırda konuşulan 7 binden fazla yaşayan dilin olduğu dil uzmanı ve edebiyatçılar tarafından kabul edilen Güney Asya için dilsel açıdan dünyanın en çeşitli bölgelerinden biri olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir (Daniels ve Bright, 1996; 395).

Coğrafi ve sosyolojik açıdan böylesine farklılık ve çeşitlilik sahibi olan Güney Asya'nın siyaseti, kurumları, ekonomisi ve ortaya çıkan gündelik iç ve dış politikaları da bu çeşitlilikten etkilenebilmiştir. Dolayısıyla bazen mevcut sosyolojiyi kontrol edebilmek adına federal yönetimlerin ortaya çıktığı bölgelerde askerin ya da otoriter uygulamaların ortaya çıktığı görülebilmektedir. Benzer şekilde bazen demokratikleşmenin güç kazandığı coğrafyalara şahitlik edilebilmekteyken bazen anti-demokratik yönetim ve uygulamaların işlevsellik kazandığı görülebilmektedir. Bu tarz farklı dalgaların dış politik yansımaları da aynı şekilde işbirliğini ya da çatışmayı ön plana çıkaran farklı davranış biçimlerine aracılık edebilmiştir. Ancak Güney Asya hiçbir zaman kendi iç koşul ve dinamikleri bağlamında ilerleyen bir bölge olmamış ve her zaman çevrenin etkisinin maksimum derecede hissedildiği bir siyasete sahip olmuştur. Bu açıdan çalışmada başta sömürgecilik dönemi mirası olmak üzere bu mirasın günümüzdeki etkileri kadar, yeni dönemde bölgeyi etkileyen Çin ve Batı dünyası aktörlerinin etkileri bağlamında da analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Sömürge Geçmişi, Milliyetçilik ve Bağımsızlık

Daha önceleri Hint Alt Kıtası olarak tanımlanan Güney Asya bölgesi, bölgeyi oluşturan toprakların %94'ünü yöneten İngiliz sömürgeciliği döneminde daha çok "Hindistan" olarak tanımlanmıştır. Hindistan'da ortaya çıkan sömürge karşıtı milliyetçi dalga ve akabinde milliyetçi dalganın yönünün iç farklılıklara doğru kaymasıyla arzu edilen bağımsızlıklar parçalanarak elde edilebilmiştir. Bir taraftan Hindu çoğunluğa sahip Hindistan, diğer taraftan Müslüman Pakistan'ın ortaya çıkması ve bu parçalanmaların devam etmesi, bölge siyasetini anlamlandırabilmek için öncelikle sömürge mirasıyla ilgili kurumsal çıktıları iyi analiz etmeyi gerekli kılmıştır (Kudaisya ve Yong, 2010; 45). Gerçekten de günümüz Güney Asya modern devletlerinin hiçbirisi sömürgecilik öncesi dönemde görülememektedir. Kısmen Nepal hariç her birinin temsil ettiği siyasi birlik İngilizlerin mirasıdır. Bu İngiliz yönetiminden miras alınan kurum ve siyasi biçimlerin bölgenin gelişmesindeki rolü her zaman vurgulanabilmişken; diğer yandan bölgenin bugün bile süregelen rahatsızlıklarının da sebebi olarak değerlendirilebilmektedir. Sömürge tarihi nedeniyle benimsenmek zorunda kalan kimi sosyo-politik kurumlar,

Batı dünyası tarafından bölgedeki çatışmaların sonunu getirdiğine inanılmışken; bölgesel değerlere oldukça yabancı olan bu kurumların bölgesel bilinci ve entegrasyonu engelleyen birçok çatışmanın nedeni olduğu da görmezden gelinebilmiştir (Barlas, 1995; 50). Bu açıdan devletler arasında güven eksikliği doğuran ve bölgesel entegrasyonu daima sabote eden sömürge döneminden kalma birkaç kurumsal mirasın altı çizilmelidir.

Sömürge mirasının tohumu olarak görülen haritacılık, burada sömürgecilerin en temel araçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim tartışmalı sınır kavramına yol açan ve de ulus-devlet ve egemenlik anlayışlarına aracılık yapan gelişme haritacılıktı. Kalpagam'a göre, ölçme ve haritalama, bir kolonizasyon projesinin ilk araçlarıydı (Kalpagam, 1995) ve sömürgecilerin kolonilerden ekonomik ve politik faydalar elde etmek için yapmaları gereken planların kökenlerine karşılık gelmişti. Haritacılık ve ölçme ile önce daha fazla bölgeyi kontrol altına aldılar ve sonra da gelir üretiminde daha fazla artışı sağlayabildiler. Tabi burada önemli olan, kullanılan haritanın rengi, kabartma özelliklerinin temsili ve kullanılan sembollerle birlikte sadece coğrafi bilgiyi sunmakla kalmayıp, Avrupalıların kültürel üstünlüğünü de gösterebilmesiydi. Netice olarak haritacılık, sömürgeci güçler tarafından yayılmacı politikalarını haklı çıkarmak ve egemenliklerini savunmak için bir araç olarak kullanılmıştı (Raj, 2017; 54-58).

Haritacılığın teşvik ettiği en önemli çıktı ise şüphesiz sınırlardı. İngilizler tarafından çizilen Güney Asya ülkeleri ve de ötesindeki ülkeler arasındaki sınırlar, bugün bile bölgenin kendi içerisindeki ve bölgeler arası yükselen çatışmacı doğanın ve sınır anlaşmazlıklarının temel nedenini oluşturmuştur. Başta Keşmir bölgesi olmak üzere Hindistan ve Pakistan, sınır ve toprak anlaşmazlıkları nedeniyle üç kez savaş cephelerinde karşı karşıya gelmişken; Hindistan ile Çin arasında ya da Nepal arasında da aynı durum yaşanabilmiştir. Sömürgeciler bölgenin sosyo-kültürel, dilsel ve dini karmaşıklıklarını kasten görmezden gelerek Mishra'nın belirttiği gibi bölgede yapay sınırlar inşa ederek yerel toplumları ayırmış ve böl-yönet politikası takip etmişlerdir (Mishra, 2016; 5-26). Bu çerçevede 1947'de Hindistan'ın Doğu ve Batı Pakistan arasındaki sınır sorunlarını çözmekle görevlendirilmiş Radcliffe Komisyonu'nun temel işlevi Müslüman ve Hindu nüfusu ikiye bölmek olmuşken; 1914'te Çin, Tibet ve İngiliz Hindistanı arasında imzalanan Shimla Anlaşması'nda

belirlenen ve McMahon Hattı olarak bilinen sınırlar Çin tarafından reddedilmekle birlikte sınır gerilimleri ülkeler arası siyaseti birinci derecede istikrarsızlaştırabilmektedir (Mishra, 2016; 5-26).

Sahip olunan sınırların korunması ve sahip çıkılmasını destekleyen egemenlik çerçevesi, bu doğrultuda gelişen milliyetçilik ve ulus-devlet mantığıyla güçlendirilmiştir. Sömürgecilik döneminde gelişen yaygın iki milliyetçilik modelinin birincisi Avrupa modeli olup etnik köken, kimlik, dil, din ve kültürel homojenliğe dayanmışken; ikincisi bölgede yaygın ve eski zamanlara dayanan sömürgecilğe karşı ortak bir cephe biçimindeki tarihi ve kültürel öncüllere atıfta bulunan yerli otantik bir modeldi. Ancak İngilizler sömürge karşıtı mücadeleye bölünme getirebilmek adına Avrupa modelini teşvik etmiş ve bölgedeki ulus-inşa süreçleri tamamen Batılı değerlerin dayatılması ve geleneksel değerlerden vazgeçmek şeklinde gelişmiştir. Bu çerçevede bölgedeki birçok etnisite yapısı uyumlu bir yapıya kavuşturulamamış ve ortak bir kimlik inşa edilememiştir. Geleneksel kimlikler asimile edilmeye çalışılmış ve bazen etnik temizlik ve soykırımı da içeren zorlayıcı önlemlere başvurulabilmiştir. Aydınlar ve yönetici elitler için de ulus, benzersiz ve farklı bir kültüre sahip olmak zorunda olan bir yapı olarak yorumlanmış ve hiçbir ulusun ortak bir kültürü olamayacağı ortak anlayışı üzerinden farklı kimlikler toplumsal açıdan birer tehdit olarak algılanabilmiştir (Mattli, 2000; 155).

Söz konusu milliyetçilik anlayışıyla inşa edilen ulusun sürekli yeniden üretilebilmesi için uygun bir devlet inşası süreci geliştirilmiştir. Devleti yöneten bürokratik yönetim sömürge sonrası kurulan sistemin en önde gelen taşıyıcıları şeklinde davranış sergilemişlerdir. Bu doğrultuda sömürge eğitimi içerisinde yetiştirilen bürokratik elitler, öncelikle uygun kural ve normlarla donatılıp gerekli davranış kalıplarını benimseyen aktörler haline getirilmişlerdir. Bürokratik sınıf içerisine giren memurlar ile normalde kamu görevlisi olması gereken sıradan insanlar arasında olması gereken temas açısından büyük bir boşluk ortaya çıkmış ve bürokratik kültürün hiyerarşik yapısının ötesinde vatandaşların ulaşmakta zorlandığı bir yapı ortaya çıkmıştır (Tejani, 2014; 25). Aşırı gelişmiş bürokratik yapıya karşı, siyasal kurumların zayıf hali sınırlı siyasal katılımı ortaya çıkarmış ve hatta birçok ülkede askeri hakimiyet ya da askeri yönetime yol açabilmiştir. Birçok ülkede ordu ve bürokrasi bir taraftan siyaseti marjinalleştirirken, diğer taraftan ortaya çıkabilen sosyal ya da

özgürlük hareketlerini bastırarak askeri-bürokratik bir oligarşik yapının ortaya çıkması tamamlanabilmiştir. Böylece Güney Asya örneğinde sömürge mirasının 1) Devletler arası güven eksikliğinin, 2) Güçlü askeri varlığın ve savunmaya yapılan büyük yatırımın, 3) Devletlerdeki siyasi rejimlerdeki istikrarsızlığın ve de 4) Güçlü bürokrasinin önemli bir nedeni olmuştur denilebilir (Jabeen ve Jadoon, 2013; 460).

Siyasal Değişim: Hükümet, Parti ve Yönetim (Sistemleri)

Sömürge mirası, ne kadar kurucu değer, norm ve davranış varsa etkileyebilmişken, bölgedeki toplumların değişen değerlerine yönelik ortaya çıkan siyasal dönüşümler kimi zaman yukarıdan kurumsal değişim yoluyla kimi zaman da aşağıdan sosyal değişim yoluyla gerçekleştirilebilmiştir. Yine bölgedeki tüm ülkelerin siyasal gelişmeleri bağlamında modernleşme ve demokratikleşmelerinin derecesi siyasal değişimin pozitif ya da negatif yönünü belirlemiştir denilebilir. Bu açıdan siyasal değişim süreçleri kimi zaman kurumlar, partiler, seçimler ve fikirlerle pozitif yönde teşvik edilebilmişken; kimi zaman da savaşlar, darbeler, iç çatışmalar, siyasal kriz ve sosyal mobilizasyonlarla negatif yönde etkilenebilmiştir. Böylece değişim, iç ya da çevresel koşulların zorlama ve baskılarına karşı bir cevaba karşılık gelmiş, adaptasyonu arttırmış ve ülkelerin bir şekilde devamlılıklarına katkıda bulunmuştur (Chiriyankandath, 2015; 30-45).

Yirminci yüzyılın en büyük imtihanı olan mobilize olmuş devasa kitlelerin kontrol altına alınma problemi ve bu probleme yanıt olarak geliştirilen kurumlar mantığı, nüfus açısından büyük bir potansiyele sahip olan Güney Asya ülkeleri için de geçerli olmuş ve sömürge sonrası ülkeler belli bir kurucu anayasa sürecinden geçmişlerdir. Pakistan gibi ülkelerde “Hedefler Kararı” gibi ülkenin Magna Cartası olarak hatırlanan düzenlemeler sürece öncülük etmişken; Hindistan gibi ülkelerde Ambedkar gibi Batı eğitilmiş önemli entelektüellerin liderliğiyle anayasal metinler hazırlanabilmiştir. Yine Hindistan örneğinde görüldüğü üzere “Egemen Sosyalist Laik Demokratik Cumhuriyet” gibi ülkenin temel kurucu değerlerinin çerçevesi çizilebilmişken; Hindistan’dan etkilenen Bangladeş gibi örneklerde de kendi koşullarına uygun “Milliyetçilik, Laiklik, Sosyalizm ve Demokrasi” gibi temel ilkeler çerçevelenebilmiştir (Krishnaswamy, 2009; 15-45).

Kurucu anayasaların yanında gerek değişen toplumsal değerler sonrası gerekse de ülke siyasetlerinin değişen doğaları sonrası ülke sisteminin temellerini atan anayasalarda da değişikliğe gidildiği grlebilmıştır. Bu durum örneğin askeri darbe sonrası yeniden parlamenter demokrasiye dönmek isteyen Pakistan'da 1974 anayasa değişikliğinde gözlemlenebilmiştir. Benzer durum 1978 Bangladeş'te darbe sonrası yeni oluşan siyasal koşullara karşı yürütme için başbakanlık makamının oluşturulması ve sosyo-ekonomik canlanma programı için değişime tabi tutulan anayasa örneğinde de grlebilmıştır. Yine 1978'de Tamil hassasiyetlerine cevap verebilmek adına yeni bir anayasal düzenlemeye giden Sri Lanka ve yakın zamanda otokrasi sonrası yeniden demokratikleşme sürecini yeni bir anayasa ile talandırmaya alışan 2015 Nepal Anayasası benzer örnekler olarak gösterilebilir (Jain, 2018). Tabi değişen sosyo-politik koşulların devamıyla alakalı olarak günümüzde de Güney Asya lkelerinin anayasal değişim süreçlerini tartışmaya devam ettikleri unutulmamalıdır. Mesela Hindistan'da her mevsim mevcut olan seçim kampanyaları yoğunluğunun özellikle siyasetin dış politikadaki enerjisini aldığı tartışmaları, ülkede tüm seçimlerin aynı anda yapılmasını ngren yeni bir seçim sistemi tartışmalarına neden olmaktadır. Bu açıdan anayasal bir değişimle mevcut sorunun ortadan kaldırılabilieceği savunulmaktadır (Tan ve Hogue, 2021).

Güney Asya lkelerinin bağımsızlıklarından yakın bir tarih sonrası hemen parlamentolarını açma motivasyonları demokratikleşme kapasiteleri açısından oldukça önemli görülmüştür. Afganistan gibi devlet kapasitesi açısından oldukça zayıf olarak değerlendirilen bir ülkenin bile parlamento sahibi olması bölgenin çatışmacı jeopolitik koşulları olmasa siyasal gelişmeye oldukça meyilli olduğunu ortaya koymaktadır. Parla-mentonun ötesinde demokrasinin olmazsa olmazı kabul edilen siyasal partilerin bölge ülkelerindeki varlığı ise hem siyasetin öngörülebilirliği hem de kitlelerin belli hedefler doğrultusunda kontrol edilebilirliği açısından büyük önem arz etmiştir (Ahmed, 2020; 9). Bu açıdan dünyanın en büyük siyasal partileri olan Kongre Partisi ve Hindistan Halk Partisi gibi partilere sahip olan ve de ülkede binin üzerinde partinin var olabildiği Hindistan şüphesiz burada başı çekmektedir. Benzer şekilde ordunun güçlü varlığına ve etkisine rağmen, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka'da partiler güçlü sosyal taban, örgüt ve ideolojileriyle ülke siyasetlerinin önemli bileşenleri olmaya devam etmektedir. Özellikle 2010'lu

yıllarda yeni bir demokratikleşme dalgası yaşayan Nepal açısından yeni dönemde siyasal krizlerin bile partiler üzerinden yaşanması demokrasi öncesi dönemin güç unsurlarının zayıfladıklarını gözler önüne sermektedir (Ahmed, 2020; 86-112).

Belli bir parlamenter kapasiteye ve güçlü partilere sahip olan Güney Asya ülkelerinde demokrasinin önemli ölçüde kurumsallaştığını gösteren önemli bir gösterge olarak belli aralıklarla sürekli yapılabilen seçimler işaret edilebilir (Mendis, 2007; 15-50). Burada da demokratik olmayan ciddi sorunları bünyesinde barındırmasına rağmen yine de dünyanın en büyük liberal demokrasisi olduğunu iddia eden Hindistan, seçmenlerin önüne sandık koyabilme geleneği açısından bölgede başı çekmektedir. Kimi zaman erken seçimler olsa da bağımsızlığından bu yana düzenli olarak seçimlere gidebilme alışkanlığı sergilemiş olan Hindistan, herhangi bir askeri darbeye karşılaşmadığı gibi seçimlerini genelden yerele birçok seviyede organize edebilmiştir. İndira Gandhi dönemi örneğinde olduğu gibi demokratik görülmeyen olağanüstü hal dönemleri sonrası bile sandığa gidebilen Hindistan otoriterleşme eğilimlerini tersine çevirebilmiştir. Askerin ya da otokrasinin etkili olduğu Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka ve Nepal örneklerinde de kimi zaman seçimlere gölge düşebilmiş olsa da, özellikle 2010’lu yıllarda ortaya çıkan yeni demokratikleşme dalgası sonrası seçimler, ülkeyi yönetebilme gündeminin merkezinde yer almış ve yerleşik güç yapılarına karşı bile seçimler üzerinden yanıt vererek partiler siyasal varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Burada İmran Han ve Navaz Şerif örnekleri Pakistan siyaseti açısından uygun örnekler olarak değerlendirilebilecekken; Bangladeş’teki büyük şiddet olaylarına neden olan 2018 seçimleri güzel bir örneğe karşılık gelebilecektir. Yeniden iktidar koltuğuna oturan Şeyh Hasina’nın partisi olan Avami Ligi’nin güçlü varlığına ve liderleri Zia’nın hapiste olmasına rağmen Bangladeş Milliyetçi Partisi yine de seçimlerde yer almaktan vazgeçmemiştir (Bangladesh Election, 2018).

Güney Asya’da hem bölgesel düzlemde hem de tek tek ülkeler açısından siyasal değişimi bir gayri resmi kurum olarak teşvik eden diğer faktörlerden birisi fikirlerdir. Bölgede kitleleri mobilize ederek belli kitlesel çıkarlar doğrultusunda yönlendiren fikirler, en geniş bağlamda milliyetçi, dini, sol ve bölgeci düzlemde gelişmiştir. Bölgede güçlü köklere sahip sol gelenek, Sri Lanka örneğinde olduğu gibi ülke isminde “Demokratik Sosyalist Cumhuriyet” tanımlamasına yol açabilmişken; Hindistan’da

olduğu gibi ülkenin sosyalist karakteri anayasanın maddelerinde yer bulabilmiştir. Başta Kongre Partisi ve Komünist partiler olmak üzere çok sayıda partiye hayat verebilmiş Hindistan Solu, hem iç hem de dış politikada sol politikalar üreten ve sol fikirleri uzun yıllar iktidarda kalmasını sağlayan önemli bir varyanta karşılık gelmektedir (Basu, 2005). Benzer şekilde “Buttoların Partisi” olarak bilinen Pakistan Halk Partisi’nin de ülkede sol geleneğe karşılık geldiği ifade edilebileceken; Nepal Komünist Partisi (Maocu) de Nepal siyasetinin son dönem en önde gelen aktörlerinden birisi olmuş ve ülkeyi yönetebilmiştir (Sunderason ve Hoek, 2021; 161-213).

Sol geleneğin yanında bölgede kitleleri peşinden sürükleyen diğer bir ideoloji de milliyetçiliktir. Kimi zaman etnik ya da dini milliyetçilik, kimi zaman bölgesel milliyetçilik, kimi zaman da dil milliyetçiliği olarak karşımıza çıkabilen milliyetçiliğin bölge için belki de en eski olanı dil milliyetçiliğidir. Eski adıyla Doğu Pakistan’ı Batı Pakistan’dan ayırarak Bangladeş olması yolunda milliyetçi bir dönüşüme teşvik eden en öncelikli motivasyon Urducaya karşı Bengalcenin vermiş olduğu mücadeleyle ilgili olmuştur (Van Schendel, 2009; 289). Hindistan eyaletlerinin Nehru döneminde bölünürken dikkat edilen en temel kriter dilsel farklılıklar olmuşken, özellikle ülkenin güneyinde Tamil Nadu ya da Kerala gibi eyaletlerde yükselen bölgesel milliyetçiliğin en önemli bileşeni hala dil olagelmektedir. Etnik milliyetçilik açısından ise Sinhalalar ve TAMILER arası büyük bir iç çatışmaya dönüşen Sri Lanka örneği ilk akla gelen örnek olabilmekteyken; Afganistan’da Taliban’ın en büyük motivasyon kaynağı Peştun milliyetçiliği ya da son zamanlarda Pakistan’ın başını ağrıtan Beluç milliyetçiliği verilebilecek diğer örneklerle karşılık gelmektedir (Brass ve Vanaik, 2002).

Bölgede son zamanlarda milliyetçi gündemin merkezinde yer alan ve de bölgesel siyasette oldukça belirleyici olan milliyetçilik türü ise dini milliyetçiliktir. Özellikle Hindistan siyasetinde yükselen ve siyasetin merkezine oturan Hindu milliyetçiliği (Hindutva) buradaki en güncel örnekken, Hindutva’nın 1900’lü yıllara uzanan kökenleriyle birlikte o zamandan bu yana ülke sosyolojisini yavaş yavaş değiştirmesi ve bu dönüşümün Hindu milliyetçisi parti olan Hindistan Halk Partisi’nin iktidarını konsolide etmesindeki rolü oldukça büyük olmuştur (Narayan, 2021; 30-50). Hindutva’nın Müslümanları ötekileştiren gündeminden ilham alan, Myanmar ve Sri Lanka’daki Budist milliyetçiliği körükleyen

Mabatha gibi hareketler de bölgede yükselen dini milliyetçiliğin farklı modellerine karşılık gelebilmektedir (DeVotta, 2007). Bu örneklerin yanında başta Pakistan ve Bangladeş olmak üzere Müslüman nüfuslar üzerinde etkili olan İslami fikirler de bölge siyasetinde önemli izler bırakabilmiştir. Özellikle 1977 Seçimleri olmak üzere Pakistan siyasetinde Mevlana Mevdudi liderliğinde teşvik edilen İslami fikirler hem halk nezdinde kalıcı etkiler bulabilmiş hem de o dönem çerçevesinde belli siyasal dönüşüm etkisi doğurabilmiştir (Nasr, 1996; 3-9). Benzer şekilde Bangladeş'te de Cemaat-i İslami gibi hareketler kimi zaman iktidar kimi zaman da muhalefet bloğunun etrafında ülke siyasetinin gidişatında kritik roller oynayabilmişlerdir (Kabir, 2006).

Siyasal değişimi her zaman birinci derecede tetikleme özelliğine sahip olan savaş unsuru, Güney Asya siyasetinde de özellikle devlet ve ulus oluşum süreçlerine birebir etkide bulunmuştur. Bu başta Bangladeş'in ortaya çıktığı ya da Keşmir üzerinden yaşanan Pakistan-Hindistan arası savaşlar açısından da ele alınabilecekken; ABD'nin Afganistan'ı işgalinde olduğu gibi dış müdahaleler bağlamında ya da Hindistan'ın 1962'de Çin ile giriştiği bir dış aktörle savaş bağlamında da tartışılabilir (Das Gupta ve Lüthi, 2016; 15-20). Bu savaşlar kısa vadede devlet kapasitelerine zarar vermiş olsa da uzun vadedeki devlet ve ulus inşaları açısından kritik bir işlev üstlenmiştir. Günümüzde ise savaşlar kadar yaşanan sınır gerilimlerinin benzer etkide bulunduğu iddia edilebilir. Hindistan'ın Çin, Pakistan ve Nepal'le yaşadığı sınır gerilimleri içerideki tehdit algısını güçlendirebilmekteyken; dışarıya karşı daha fazla kenetlenilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Yine Pakistan'ın Hindistan dışında Afganistan ve İran ile yaşadıkları sınır gerilimleri ülkede hem kriz ve güvenlik gündeminin devam etmesine hem de ordunun siyaseti daha fazla domine etmesine aracılık etmektedir (Chester, 2017; 25-50).

Güney Asya'da hem dış çevre hem de iç değişime uygun siyaseti dizayn etme işi birçok ülkede darbeler üzerinden organize edilebilmektedir. Bu noktada en büyük sabıkası olan ülke şüphesiz Pakistan iken, tarihsel açıdan Bangladeş ve Sri Lanka gibi ülkeler de asker-siyaset ilişkilerinde dosyası kabarık olan diğer ülkelerdir. Özellikle Pakistan açısından 1951, 1980 ve 1995 darbe girişimleri başarısız olmuşken; 1958, 1977 ve 1999 darbe girişimleri neticeye ulaşabilmiştir (Dossani, 2005; 46-50). Yine özellikle son yıllarda Navaz Şerif ve İmran Han yönetimlerinin düşürülmesinde geleneksel anlamda darbeden ziyade, daha çok kansız

darbe diyebileceğimiz yeni darbe türlerinin hayata geçirildiği de iddia edilebilir. Tabi darbe süreçlerini Güney Asya siyasetinde sadece ordu üzerinden ele almak yanlış olacaktır. Öyle ki başta Hindistan ve Pakistanda olmak üzere yargının ülke siyasetlerine müdahale edebilme konusunda geniş bir hafıza mevcuttur. Sadece hükümet işlerine müdahale edebilmek değil, aynı zamanda siyaset gündemini düğümleyen önemli meseleleri çözüme ulaştırabilme konusunda yargı devreye girebilmektedir. Bu tarz kurumlardaki vesayet tartışmaları da kurumları kontrol edebilme açısından oldukça popülerdir (Husain, 2020; 45-50).

Bölgede içerideki huzursuzluklara karşı eylemi teşvik eden ve iç dinamikleri yeniden tanımlayan çatışmalar, çatışma deneyimi açısından önemli bir modele karşılık gelmiştir. Bu açıdan Sri Lanka'daki iç çatışma deneyimi hem çatışma süreci bağlamında hem de çatışma sonrası yeniden inşa süreci bağlamında sosyal bilimler açısından en kritik çatışma modellerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Sinhala grubu ile Tamil grubu arasındaki etnik çatışmalar hem çatışma psikolojisini daha iyi kavramaya aracılık etmiş hem de adanın güncel siyaset dengelerini yeniden belirlemiştir (Raghavan, 2015). Benzer şekilde Afganistan da özellikle ABD'nin işgali sonrası literatür açısından en zengin çatışma sonrası inşa süreçlerinin analizlerine ev sahipliği yapabilmıştır. Ancak grup ya da klikler adına yaşanan çıkar çatışmaları çoğu zaman siyasi krizler doğurmuş ve kimi zaman ülke demokrasisine kimi zaman da mevcut statüko güçlerine büyük darbeler vurabilmıştır. Bu açıdan 2018'de Sri Lanka'da yaşanan Anayasa Krizi bu noktadaki en güzel örnekken; demokrasiye geçiş sürecinde 2001 Nepal'deki kraliyet katliamı ve 2020'deki iktidardaki Nepal Komünist Partisi iç çıkar bölünmeleri de yine konuya uygun örneklerle karşılık gelebilecektir (Jha, 2021).

Son olarak sosyal hareketler cenneti olan Güney Asya'da siyasal değişimin tabandan teşvik edilerek hayata geçirilmesi, geniş repertuvara sahip sivil toplumun önemli bir eylem biçimi olmuştur. Köylü hareketlerinden işçi hareketlerine, kadın hareketlerinden gençlik hareketlerine toplumun tüm kesimlerinden insan gruplarının Güney Asya'ya özgü yol kapatmadan uzun yürüyüşlere kadar benzer eylem biçimleriyle hemen hemen tüm bölge ülkelerinde ortak repertuar geliştirebildikleri görülebilmektedir (Ray ve Katzenstein, 2005). Hindistan'daki geçtiğimiz yıl yaşanan tarım kriziyle Pencap ve Haydarabad'dan gelen çiftçilerin ülkenin başkentinde organize ettikleri uzun soluklu çiftçi eylemleri hafızalar-

daki tazeliğini hala korumaktadır. Benzer şekilde pandemi döneminde göçmen işçilerin, Müslümanlara karşı şiddet kampanyasının yükseldiği dönemlerde Şahin Bağ kadınlarının ve Cevahirhal Nehru Üniversitesi'ndeki öğrencilerin protestoları sayılabilecek diğer örneklerdendir (Salam, 2020; 30-40). Yine Afganistan'da içeride yükselen şiddete karşı kırsal kesimdeki Afganların Barış Yürüyüşleri, Pakistan'da bölgesel eşitsizlikten yakınan Peştun ve Beluçların protestoları ve de son dönemde Rajapaksa yönetiminin sonunu hazırlayan Sri Lanka'daki orta sınıf protestoları gibi bölgede sosyal hareketlerin değişimi hızlandırıcı bir faktör olarak gücünü gösteren birçok örnek olay sayılabilir (Sri Lanka's Main, 2022).

Ulusal Birlik, Etnik Çatışmalar ve Çoğulculuk

Güney Asya bölgesi ülkelerinin en büyük özelliklerinden biri sahip oldukları çeşitlilik iken; bu özellik sömürge mirasıyla birleşince şu an bölgenin en büyük imtihanı olarak ulusal birlikteliği sağlamayı büyük bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır. Özellikle pandemi sonrası yükselen sağlık, ekonomik ve insani krizlerle birlikte devlete olan güveni azalmış olan toplumların hem kendi aralarında hem de devletle olan ilişkilerinde yeni bir güven tazeleme gündemi bu açıdan acil bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iç güvensizlik ortamı bölgede güçlü çıkarları bulunan "Büyük Güçler" tarafından desteklenince de ülkelerdeki sosyal sermayenin iyice azaldığı tartışılmaktadır (Inoguchi ve Hotta, 2022). Böylece bir taraftan toplumların kendi içerisindeki kutuplaşma gibi süreçlere karşılık sosyal sermayeyi ve müşterek kimlik anlayışını arttırıcı politikalar gündeme taşınmaktayken; diğer taraftan da toplumların devlet ve siyaset kurumuna olan güvenini yeniden üretebilmek adına da uygun kamu politikalarının geliştirilmesi gerektiği iddia edilmektedir.

İlk olarak Hindistan tartışılacak olursa, bölgenin ağırlık merkezi olan ülkenin bağımsızlıktan bu yana gerek Gandhi ve Nehru gibi liderlerle gerek takip edilen liberal milliyetçi ya da eşitsizliği bitirmeye odaklanan kalkınmacı devlet politikalarıyla her zaman çeşitlilikler arası birlik ve bir arada yaşayabilme fikrini teşvik ettiği görülmüştür. "Hindistan Fikri" temelinde toplumu bir arada tutabilmeye odaklanan bu politikaların ortak bir kimlik inşası üzerinden güçlü bir sosyal sermaye elde etmede yüksek bir kapasite elde ettiği söylenebilecekken (Khilnani, 1997; 1-15),

bu kapasitenin özellikle son yıllarda sarsıldığı tartışılmaktadır. Başta iktidar partisi Hindistan Halk Partisi (BJP) ve lideri Narendra Modi'nin liderliğinde takip edilen Hindu milliyetçiliği (Hindutva) gündeminin yeni kurucu öteki olarak ülkenin ikinci büyük çoğunluğu olan Müslümanları hedef almasının takip edilen politikalarla birlikte hem Müslümanların kendilerini ikinci sınıf vatandaş hissetmelerine hem de devlete olan güvenlerinin sarsılmasına neden olduğu tartışılmaktadır (Narayan, 2021, 30-50). Hindutva gündemiyle daha çok güçlü bir Hindu oy tabanı oluşturmayı hedefleyen BJP, akabinde hem takip ettiği neo-liberal politikalarla hem de dışlayıcı kimlik gündemiyle Müslümanların ötesinde başta Dalitler, çiftçiler ve göçmen işçiler olmak üzere birçok toplumsal kesimin tepkisini toplamış ve geline son noktada Hindistan'ın sahip olduğu birlik fikrinin eskisi gibi çalışmadığı kabul edilmiştir. Örneğin ülkenin Aryan ırkının oluşturduğu kuzey kısmına karşı güneyinde çoğunluğu oluşturan Dravidi nüfusun yavaş yavaş Hindistan fikrine karşı inancını yitirdiği ve bir gün bölgesel siyaset üzerinden ayrılığı gündemine alabileceği bile tartışılmaktadır (Fishman ve Garcia, 2010; 230).

Hindistan ile ilgili hem iç siyasetteki rahatsızlıklar hem de içerideki ayrışmayı arttıracak dış politik müdahaleler açısından örnekler arttırılabilecekken, benzer bir durum Pakistan için de geçerlidir. Ülkede uzun bir dönemdir en güvenilen kurum olarak ordunun kabul edildiği kamuoyunda, özellikle son dönem seçimler üzerindeki seçmen davranışı da göstermektedir ki askere karşı tepki artmaktayken, güven de azalmaktadır. Ordunun siyasete olan müdahalesi seçmenler tarafından kabul edilmeyorken, asker müdahalesiyle iktidara taşınan parti ve siyasetçilere duyulan güvenin de azaldığı tartışılmaktadır (Most Pakistanis, 2021). Öyle ki yakın dönemde yapılan Pencap seçimlerinde eyalette en köklü seçmen tabanına sahip olan Şerif ailesinin partisinin bile seçmen nezdinde büyük bir destek kaybına uğradığı sandalye sayılarına yansımıştır (Pakistan: Former, 2022). Diğer yandan ülkenin siyaset merkezi olan Pencap'a karşı Peştun ve Beluç bölgelerinin de geri kalmışlık üzerinden Pakistan devlet ve siyasetine olan itirazlarının ve güven kayıplarının yükseldiği iddia edilmektedir. Tabi bu bölgelere olan Çin yatırımı ve de ABD ve Hindistan gibi ülkelerin ise negatif müdahale iddialarıyla birlikte dış müdahale etkisi göz ardı edilmemekle birlikte, yine de Pakistan'ın kendi birliği adına söz konusu negatif algıya yönelik politika üretmesi gerektiği kritik bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Shah, 2019; 4-6).

Güney Asya'da toplumsal bütünlüğü sağlama noktasında büyük sorun yaşayan bir diğer örnek Afganistan üzerinden verilebilir. Öyle ki ülkenin sosyolojisinin zaten uzun bir dönemdir kuzeyindeki Özbek, Tacik gibi Türk kökenliler ile güneyindeki Peştun kökenliler arasında bölünmüşlüğü ve bu bölünmenin seçimlere de her zaman yansıdığı düşünülüyordu. Nitekim Taliban'ın Kabil'deki yönetimi devralmadan yapılan son seçimlerde de Abdullah Abdullah'ın Türk kökenlilerin, Eşref Gani'nin ise Peştun oy tabanının desteğini aldığı seçim haritası üzerinden gözlemlenebilmişti (Ünlü, 2020). Hatta Peştun milliyetçiliği gündemini takip ettiği iddia edilen Taliban için de uzun yıllardır getirilen en büyük eleştirisi Afganistan'a yönelik kapsayıcı bir gündemden ziyade, dışlayıcı bir politika takip ettiğiydi. Nitekim Taliban'ın Gani yönetimini devirerek Kabil'i kontrol ettiği 2021 sonrası dönemde de Taliban'ın benzer şekilde en büyük eleştirisi aldığı nokta kapsayıcı bir yönetim sergileyemediği hususudur. Taliban bu defa zaten öncelikle kendisine güvenlik bağlamında sıkıntı çıkarabilecek bölgelerin kontrolünü sağlamıştı. Akabinde de Hazaralar gibi belli gruplara yönelik yönetim açılımı yapacağını ifade etse de, kapsayıcı bir yönetimin kurulamadığı hala en büyük tartışma konularından biridir. Bunun yanında Taliban'ın güçlü bir devlet inşası kadar, yeniden güçlü bir millet ve toplum inşasında da herkesin desteğini alabileceği meşruiyeti sağlayamadığı da tartışılmaktadır. Bu da Afganistan'ın geleceği tartışmalarında en öncelikli sorun olarak kabul edilmektedir (Sajid, 2021).

Güney Asya ülkelerinin tamamını içerideki birliği sağlayabilme yeteneği açısından tartışabilmek mümkünken, burada son bir örnek olarak Sri Lanka ele alınabilir. Sri Lanka zaten şiddetli bir iç çatışma dönemi yaşamış bir ülke olarak, çatışma dönemi hafızasının özellikle azınlıklar üzerindeki psikolojik etkisinin tamamen ortadan kalkmadığı bir deneye karşılık gelmektedir (Rotberg, 2010; 7-12). İç çatışma döneminde Sinhala etnik grubuna karşı büyük bir çatışmaya giren Tamil grubunun en ufak bir kriz durumunda hala şiddetin yeniden yükselebileceği hissiyatı hem grubun liderleri hem de sıradan üyeleri tarafından kamuoyuna yansıtılabilmektedir. Hatta geçtiğimiz dönemde adada tecrübe edilen Paskalya Patlamaları'nda sadece Tamil grubunun değil, benzer şekilde adadaki diğer azınlıklara karşılık gelen Müslüman ve Hristiyanların da aynı korkuyu yaşadıkları takip edilmiştir. Hem Sinhala milliyetçisi iktidarın politikaları hem de Budist milliyetçisi Mabatha hareketi tehdidi

içerideki azınlıkların huzur içerisinde yaşamalarına engel bir atmosfer ortaya çıkarabilmektedir (Kyaw, 2014; 2). Pandemi ve Rajapaksa Ailesi'nin iktidarını sarsan son protesto dalgası sonrası ise, şu an gerek yükselen enflasyon gerek gıda güvenliği gerekse de enerji yetmezliği sorunları nedeniyle gündelik hayatın net bir şekilde sekteye uğraması sebebiyle orta sınıfların büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı ve devlet-toplum ilişkilerinde bir güven bunalımının devam ettiği gözlemlenebilmektedir. Göreve başlayan yeni yönetimin başta ekonomi olmak üzere devam eden güncel gündelik sorunları çözmemesi halinde devletin yanında, toplumsal bir temerrüde gitme durumuyla karşı karşıya olunduğu tartışılmaktadır (Sri Lanka's Political, 2022).

Siyasal Ekonomi

Güney Asya'da ekonomik tartışmalara bakıldığında zaman, genel olarak tüm bölgeyi etkileyen ekonomik trendler üzerinden bölge ekonomisinin analiz edildiği söylenebilir. Bu kapsamda ekonomik liberalleşme öncesi ve sonrası net bir ayrım yapılabilecek iki trendken; küreselleşmeyle birlikte artan ekonomik liberalleşme ve entegrasyon politikalarının öncelikle Batı'yı bölgede ekonomik bir güç olarak ortaya çıkardığı, ardından da Çin'in yükselişi ve Kuşak-Yol projesiyle birlikte bölge ekonomisine etki ettiği yeni bir dönemin ortaya çıktığı söylenebilir. Başta ABD olmak üzere Batı'nın Çin'le girdiği yeni Büyük Güç rekabetinin bölge ekonomisine etkileri tartışılırken, öncelikle ortaya çıkan pandemi süreci ve ardından yaşanan Ukrayna Krizi gibi jeopolitik değişimler küresel ekonomiyi etkilediği kadar bu bölgede de etkili olmuştur. Şu an yoğun bir ekonomik krizle uğraşan Güney Asya ülkeleri, büyük bir devlet kapasitesi sorunu yaşamaktayken; Pakistan, Afganistan, Sri Lanka gibi bazı ülkeler ise ödemeler dengesiyle alakalı olarak büyük bir borç krizi içerisinde olup yeniden toparlanma açısından uluslararası aktörler üzerinden ekonomik destek ve yardım arayışı içerisinde.

Güney Asya ekonomilerine küreselleşme ve ekonomik liberalleşme süreci öncesinde bakıldığında, genel olarak geleneksel bir ekonomiye sahip oldukları, devlet inşasını belli oranda sağlayabilenlerin ise geleneksel ekonomiden devlet merkezli planlı bir ekonomiye doğru geçiş yaptıkları söylenebilir. Hindistan ve Bangladeş gibi ekonomiler, mümkünse bütün sektörlerin millileştirilmesiyle genellikle sosyalist bir ekonomik tarzı ile

planlama, üretim ve kalkınma eksenli bir ekonomi politikası takip etmişken; Pakistan, Nepal, Afganistan gibi ülkeler de yine devlet merkezli belli planlama şemalarıyla ekonomilerini hızla canlandırmaya çalışmışlardır (Khan, 2015; 35-65). Bu dönemde genel olarak tarım merkezli bir ekonomik yapıya sahip olan Güney Asya ülkeleri, öncelikle mümkünse tarımda modernleşmeyle üretimi arttırma ve diğer sektörleri de geliştirme çabası içerisinde olmuşlardır. Özellikle 1960'larda bölgede etkili olan Yeşil Devrim dalgasıyla birlikte ve ardından 1970'lerdeki endüstriyel gelişim dalgasıyla birlikte ekonominin kilit sektörlerini ilerleten ekonomiler olabilmıştır (Farmer, 1985; 205). Ancak Sovyet İşgali'ni yaşayan Afganistan, iç çatışma yaşayan Sri Lanka gibi ülkeler doğal olarak sınırlı altyapılarını kaybetmiş, normal ekonomik faaliyetlerini ilerletememiş ve de ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan küreselleşme ve ekonomik liberalleşme dalgasıyla birlikte Güney Asya ülkeleri de küresel ekonomik entegrasyon sürecine dahil olmaya başlamış, çekmeye çalıştıkları uluslararası yatırımlarla birlikte büyüme süreçlerini başlatmaya çalışmışlardır. Doğal olarak her ülkenin ekonomik liberalleşmeyi başlatma tarihleri farklılık arz etmişken, başarı seviyeleri de aynı şekilde değişiklik gösterebilmiştir. Kimi ülkeler 1990'larda kimileri de 2000'lerde özel teşebbüsü ve yatırımı teşvik etmeyi, kamu sektörlerini özelleştirmeyi, bütçe disiplini geliştirmeyi ve ithalat rejimini serbestleştirmeyi amaçlayan ekonomik politikaları hızlandırmıştır. Bazı ülkeler IMF ile yapısal uyum paketleriyle aldıkları destekler üzerinden ekonomik bir ivme kazanmaya çalışmışken, birçoğu ekonomik reformlarda başarılı olamamış ve Hindistan'dan Pakistan'a birçoğu ekonomik hafızada yerini koruyan ödemeler dengesi kriziyle karşı karşıya kalmışlardır (Murshed, 2004; 318-319).

Çin'in yükselişi Güney Asya ülkeleri için iki aşamalı bir sürece karşılık gelmiştir denebilir. Öncelikle Çin'in takip ettiği üretim merkezi olma modeli, başta Hindistan gibi büyük bir insan gücüne sahip ülkeler için önemli bir örnek olmuş ve birçok ülke Çin gibi büyük küresel şirketleri ülkelerine çekebilme politikaları takip etmiştir. Burada özellikle Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin çizmiş olduğu neo-liberal modelin önemli bir simge haline geldiği söylenebilir. Daha önce ülkenin Gucarat eyaletinde Başbakan olan Modi, kendi eyaletinde "Gucarat Modeli" olarak bilinen neo-liberal politikaları hayata geçirmiş ve o dönem ülkede

diğer eyaletlere göre büyük bir fark yaratarak hem ülkede yükselen bir lider haline gelmiş hem de bu popülaritesini ülke siyasetine yansıtarak partisini iktidara taşıyabilmiştir. Gucarat Modeli'ni tüm ülkeye yayacağını iddia eden Modi, öncelikle 2014 sonrası ilk döneminde belli bir ekonomik büyümeyi ülkesine getirebilmiş, ancak 2019'da ortaya çıkan küresel ekonomik kriz sonrası ekonomik büyümede sürdürülebilirlik sağlanamayınca Hindu milliyetçiliğini siyasetin merkezine almıştır (Jaffrelot, 2016; 828-835).

Çin'in yükselişinin bölgeye yansıyan diğer bir boyutu, Çin'in küresel vizyonunun en önemli ayağının Güney Asya'yı içermesi ve bölgede başta Pakistan olmak üzere tüm ülkelere yönelik ekonomik yatırım gündemini arttırmasıdır. İlk olarak Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru çerçevesinde Pakistan'ı Kuşak-Yol Girişimi'nin merkezine alan Çin, başta Belucistan bölgesi olmak üzere büyük bir yatırım gündemini Pakistan için gündemine almıştır (Lu, 2015, 777-780). Pakistan dışında Bangladeş, Sri Lanka ve Nepal için de ekonomik yatırım gündemini devreye sokan Çin'in politikaları, jeopolitik açıdan hem Hindistan hem de başta ABD olmak üzere Batı dünyasını oldukça rahatsız etmiştir. Böylece Çin'in dış politikasıyla ilgili olarak bir taraftan ülkelerin büyümesine yapılan destek açısından diğer taraftan da yatırım yaptığı ülkeleri sokmuş olduğu borç tuzağı açısından tartışmalar alevlendirilmiştir. Çin'in bölgede özellikle Sri Lanka'nın sahip olduğu limanları uzun vadeli ipotek etmesi gibi politikaları meseleyi destekleyen kanıtlardan biri olarak ortaya atılmışken; diğer yandan sadece Pakistan değil, Nepal gibi ülkelerin de Çin'in politikasının etkisine kapılarak Hindistan ile sınır siyasetindeki gerilimi yeniden başlatması Pekin lehine gelişmeler olarak da yorumlanmıştır (Knowler, 2014).

Güney Asya bölgesinde ekonomik olarak yakalanan büyüme ivmesini tersine çeviren süreç ise pandemi ve sonrasında Ukrayna Krizi gibi olayların ardından gelen enflasyon, enerji ve gıda krizleri olmuştur. Pandemiyle birlikte bölgede birçok ülke öncelikle sağlık krizi yaşamış, ardından krizler insani ve ekonomik alanlara kaymıştır (Younus, 2021; 5-11). Bu açıdan birçok ülke farklı düzeylerde devlet kapasitesi krizleri yaşamış ve krizler, Çin'in Hindistan'la yaşadığı sınır gerilimlerinde olduğu gibi karşılıklı zaafıların kullanıldığı bir süreci doğurabilmiştir. Yine bu krizler, bölgede Büyük Güç rekabetini iyice arttırmış ve artık Büyük Güçler, denge siyaseti takip ederek bu durumdan yararlanan ülkeleri ka-

bul etmemeye başlamışlardır. Öyle ki daha önce özellikle Bangladeş'in ABD ve Çin arasındaki rekabetten en fazla yararlanan ülkelerden ve durumu ekonomik büyümesi için kullanan iyi örneklerden biri olduğu tartışılmıştır. Diğer yandan Sri Lanka'nın yaşadığı son kriz çerçevesinde iflasını açıklaması ve bu süreçte hiçbir aktörün kendisini kurtaracak derecede yardımda bulunamaması, Büyük Güçlerin artık denge siyasetine sıcak bakmadıklarının neticesi olarak görülmüştür. Son krizde, önce enerji ve gıda fiyatlarını kontrol edemeyen Sri Lanka örneğinde ihtiyaç ürünlerine tamamen ulaşamaması ve bu durumun gündelik hayatı net bir şekilde etkilemesi büyük bir protesto dalgası doğurmuş ve ülkeyi yöneten Rajapaksa yönetimi iktidarı bırakmak zorunda kalmıştı. Güney Asya'da başta Pakistan olmak üzere önümüzdeki süreçte Sri Lanka gibi temerrüde düşen ekonomi örnekleriyle karşılaşılabilceği tartışılmaktayken; IMF ve Dünya Bankası gibi aktörler üzerinden çözüm arayan aktörlerin ise önümüzdeki süreçte daha bağımlı bir hale gelme durumlarının altı çizilmektedir (Younus, 2021; 9).

Güney Asya'nın Dünya Siyasetindeki Yeri

Asya'nın yükselişi ve küresel siyasetin ağırlık merkezi olduğu yönündeki tartışmalar bağlamında Güney Asya, stratejik konumu itibarıyla en kritik bağlantı noktasıdır. 2 milyarı geçen nüfusuyla küresel insanlığın dörtte birine ev sahipliği yapmaktadır. Pandemi sürecinde büyüme oranları düşmüş olsa da, öncesinde ortalama %7,1 GSYİH büyümesi ile dünyanın en hızlı büyüyen bölgesel ekonomilerinden birine karşılık gelmekteydi (South Asian Economies, 2021). Nüfusunun %40'ının genç kategorisinde olması hasebiyle oldukça genç bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır (Youth in South Asia, 2021). Bu nedenle, sadece ekonomik olarak canlı bir bölge değil, aynı zamanda gelecekteki Asya için büyümenin motoru olacağı tahmin edilmektedir. Her ne kadar Güney Asya ülkeleri farklı siyasi gelişme aşamalarında olsalar da bugün sekiz Güney Asya ülkesinin tamamı periyodik olarak demokrasi deneyimini iyi kötü yaşamaktadır. Tabi bölgenin de kendine has bazı sorunları bulunmaktadır. Örneğin uzun süre dünyanın en hızlı büyüyen ekonomik bölgelerinden biri olmasına rağmen, çoğu ultra yoksul kategorisinde olmak üzere dünyadaki yoksulların %40'ına ev sahipliği yapıyor olması ciddi bir paradoksa karşılık gelmektedir (Poverty Measures, 2018). Yine

bölgede bir dizi geleneksel ve yeni tip güvenlik sorunu bulunmaktadır. Örneğin geleneksel olarak özellikle 2001 sonrası terörizmle mücadele döneminde en önemli terör tehditlerinin kaynağı olan bölgelerden biri olarak toprakların terörizmden arındırılması her zaman tartışılmıştır. Yeni tip güvenlik yaklaşımları bağlamında da gıda güvenliğinden sağlık güvenliğine, çalışma güvenliğinden insani güvenlik kapsamındaki birçok alanın bölge ülkelerini zorlayacağı tahmin edilmektedir.

Bu şartlar altında küresel siyaset çerçevesinde bölgenin neden önemli olduğu özetlenecek olursa, Güney Asya öncelikle hem çok büyük tehli- ke arz eden hem de göz kamaştırıcı fırsatlar sunan bir bölgedir. Nitekim bölge uluslararası terörizm, bölgesel nükleer çatışma, sosyal istikrarsız- lık ve insani krizlerle mücadele eden bir bölgedir. Aynı zamanda dün- yada nükleer silahlı iki ülkenin savaşa girebileceği tehlikesinin olduğu tek yerdir. Diğer yandan dünya nüfusunun yaklaşık beşte birine ev sa- hipliği yapan, orta sınıfların kendileri ve aileleri için daha iyi bir gelecek inşa etmeye istekli olduğu büyüyen bir pazar niteliğinde bir bölgedir. Bu çerçevede dikkat çekici sosyal, ekonomik ve teknolojik dönüşümle- rin yaşandığı yakından takip edilmektedir. Küresel siyaset yapıcıları da nüfusa, ekonomiye, büyümeye, stratejik konuma bakarak bölgeyle ilgili politika üretmektedir. Bu çerçevede üretilen politikalar daha çok nüfus, enerji, iklim, nükleer ve güvenlik çerçevesinde gelişmektedir.

Güney Asya yukarıda tartıştığımız nüfus verileri dikkate alındığında dünyanın en genç nüfusuyla birlikte hem üretim hem de gelişme açısin- dan büyük bir potansiyel ortaya koymaktadır. Ancak hiçbir nüfus po- tansiyeli, söz konusu üretimi enerji olmadan harekete geçiremeyeceği için bölgenin en büyük bağımlılıklarından birinin enerji konusu olduğu her zaman tartışılmaktadır. Yüksek derecede enerji açığına sahip olan ve enerji alanında ithal fosil yakıtı bağımlı olan bölge, pandemi öncesi büyüme ve gelişme hızını sürdürmek istiyorsa, alternatif ve daha ye- nilenebilir enerji kaynakları bulması gerekmektedir. Nitekim kendisini yükselen bir Süper Güç olarak tanımlayan Hindistan'ın, Çin'i önce yaka- lama ve sonra da geçme hedefinin önündeki en büyük engelin bu enerji bağımlılığıyla ilgili olduğu kabul edilmektedir. Daha çok Rusya, İran, Körfez ve Orta Asya ülkelerinden enerji ithalatı yapan ülke, mümkün olduğunca kaynaklarını çeşitlendirmek ve bağımlılığını azaltmak iste- mektedir. Tabi aynı zamanda ülkenin en öncelikli gündemlerinden biri de temiz ve yeşil enerji kaynaklarıyla ilgili projeler üretmek ve kapasite-

sini arttırmaktır (Narula, Reddy ve Pachauri, 2017; 130).

Güney Asya aynı zamanda son yılların güncel konularından olan iklim değişikliği sorunları açısından en savunmasız bölgelerden biridir. Deniz seviyesinin yükselmesi, özellikle Bangladeş ve Hindistan'daki bölgedeki kıyı bölgelerinin çoğunu sular altında bırakabilecek ve büyük ölçekli iklim mültecilerini tetikleyerek toplu göçe neden olabilecektir. Yine gelecekte bölgede su kriziyle ilgili olarak ciddi su savaşları beklenmektedir. Bölge en güçlü nehirlerden bazılarında sahip olsa da, yakın gelecekte ciddi şekilde su sıkıntısı çeken bir bölge haline gelmesi muhtemeldir. Çin ve Hindistan arasındaki Brahmaputra nehri üzerindeki su anlaşmazlığı, Pakistan ve Hindistan arasındaki İndus Su Antlaşması'nın kırılganlığı ve suların paylaşımına ilişkin anlaşmazlıklar gibi olası kriz noktalarıyla birlikte hidro-politika sorunları ve hidro-çatışma potansiyeli son derece yüksektir (Sivakumar ve Stefanski, 2011; 20-24).

Güney Asya bölgesinin dışarıdan bakıldığında belki de en büyük sorunu mevcut fırsatlar ve var olan tehditler değerlendirildiğinde ortak hareket ve mücadele edebilecek bir gündem ve mekanizması olmamasıyla ilgilidir. Normal şartlarda ASEAN ya da Afrika Birliği örneklerinde görüldüğü üzere fırsat ve tehditlere karşı ortak bir gündem ve iş birliği çerçevesiyle kural koyan, davranışları şekillendiren ve de sonuca etki eden bölgesel örgüt mantığının işlevsel olduğu gözlemlenebilmektedir. Güney Asya'da da bu bölgeselcilik mantığını hayata geçirebilecek Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC), Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İşbirliği için Bengal Körfezi Girişimi (BIMSTEC), Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal Girişimi (BBIN) ve Güney Asya Alt-Bölgesel Ekonomik İşbirliği Programı (SASEC) gibi bölgesel örgütler mevcuttur. Ancak bu örgütlerin hiçbirinin ortak gündem ve yol haritası oluşturmadığı ve belirsizliği bölgesel düzlemde ortadan kaldıramadığı söylenebilir. Özellikle SAARC'ın işlevsizliği konuyla ilgili en fazla tartışılan gündem iken; değil ortak bir bölgesel güvenlik mimarisinin inşa edilmesi, Myanmar'da yaşanan ve Güney Asya'nın jeopolitik geleceğiyle ilgili hayati bir sorun olan Rohingya Sorunu gibi insani bir konuda bile kolektif bir cevap oluşturulamamaktadır (Haran, 2018; 200).

Bölgesel bir davranış sergileyemeyen Güney Asya, böylece jeopolitik değişimler karşısında politika üretmekte zorlanmakta ve ülkelerin bireysel davranışları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu açıdan jeopolitik

değişim bağlamında 11 Eylül sonrası dönem, Çin'in yükselişi ve Batı'nın Çin'i dengeleme politikalarının bölgedeki dış politik davranışı şekillendirdiği söylenebilir. 11 Eylül sonrası dönemde küresel hegemon olma kapasitesi kabul edilen ABD'nin güvenlik merkezli yaklaşımı Güney Asya'da dış politik davranışı belirlemiştir. ABD'nin Afganistan'ı işgali ve Pakistan'ı merkeze alan yaklaşımı, her ne kadar Hindistan gibi aktörleri rahatsız etmiş olsa da ABD'nin gücü itibarıyla karşı bir dış politik davranış geliştirilmemiş ve daha ziyade ABD'nin "Terörle Savaş" konseptine uygun stratejiler geliştirilmiştir. Örneğin ABD dış politikasından rahatsız olan Hindistan bile, terörizmle mücadele kapsamında Afganistan ve Orta Asya devletlerinden gelebilecek terör tehdidine karşı politikalar üretmiş, Batı ve Orta Asya politikasının merkezine güvenlikçi yaklaşımı oturtmuştur. Hindistan'daki 2008 Mumbai Saldırıları ya da Pakistan'daki 2014 Peşaver Okul Katliamı gibi olaylar Güney Asya ülkelerinin kendi 11 Eylül'leri olarak değerlendirilmiş ve tüm aktörlerin bu olaylar sonrası yeni bir güvenlik konsepti inşa ettikleri görülebilmektedir. Tabi burada Afganistan'ı işgal ile başta Orta Asya'yı Hint Okyanusu'na bağlama gibi jeopolitik değişimlerin ABD'nin lehine gerçekleştiğinin altı çizilmelidir (Feyyaz, 2009; 45-50).

Çin'in yükselişi ve küresel vizyonunda Güney Asya'nın stratejik konumu, bölgenin jeopolitiğini etkileyen diğer bir tarihsel gelişme olmuştur. Özellikle Çin'in Kuşak-Yol Projesi için Pakistan'a yönelik önemli yatırımları içeren Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru hem ABD'nin yeni bir Pakistan politikası üretmesine hem de Hindistan'ın yeni bir ittifak siyaseti ihtiyacıyla Çin ve Pakistan karşısı yeni bir dış politik kümelenme inşa etme girişimlerine yol açmıştır (Lu, 2015, 777-780). Tabi Çin'in Güney Asya politikası kapsamında sadece Pakistan'ı değil, Sri Lanka'dan Nepale ve Bangladeş'ten Afganistan'a kadar tüm ülkelere yönelik özellikle yatırım açısından yeni bir açılım başlattığının altı çizilmelidir. Özellikle Hint Okyanusu geçişlerini kontrol etme açısından büyük önem arz eden Sri Lanka'daki limanlara yönelik geliştirdiği politikalar ve de belli bir demokratikleşme sonrası yeni dönem Nepal siyasetine yapmış olduğu yatırımlar ile hem bölgedeki tüm dış politik oyuncuları etkileyen sonuçlar ortaya çıkmış hem de Sri Lanka ve Bangladeş gibi ülkelerde iç krizler yaşanabilmesine neden olunabilmektedir. Burada Büyük Güç rekabetinde Bangladeş'in denge siyaseti takibinde belli bir başarı elde ederek büyümede önemli bir yol kat ettiği kabul edilmekteyken;

Rajapaksa yönetiminin devrilmesine kadar giden son Sri Lanka kriziyle de ülke modelinin başarısız denge siyaseti örneğine karşılık geldiği tartışılmıştır (Pal, 2021; 9-20).

Çin'in yükselişi sonrası uygulamaya koyduğu politikaların krizlerle sonuçlanmasının belki de önemli bir nedeni Çin'e karşı ABD'nin "Yeniden Dengeleme" stratejisini devreye sokmasıyla ilgilidir. Obama döneminde başlayan, Trump döneminde merkeze oturan ve Biden döneminde devam ettirilen Çin karşıtı yeni Amerikan stratejisi, bir taraftan Çin'in etki alanlarını genişlettiği bölgelere yönelik onu frenleyecek bir karşı harekete denk gelmekteyken, diğer taraftan Çin'in yatırımlarına karşı ABD yumuşak gücünün cazibesini korumayı hedefleyen bölge ülkelere yönelik destek paketlerini içermiştir (Alenazi, 2020; 6-8). Yumuşak ve sert kapasiteyi bünyesinde barındıran bu yeni ABD stratejisi, kimi zaman ABD, Hindistan, Japonya ve Avustralya gibi ülkeleri içeren QUAD ittifakı ya da ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkeleri içeren AUKUS ittifakını doğurabilmişken, kimi zaman da ASEAN Zirvesi örneğinde olduğu gibi belli bir bölgede yaşayan ülkelere yönelik ekonomik destek paketleriyle Çin cazibesine karşı ön alıcı yeni politikalara da yol açabilmiştir (Medcalf, 2022; 94-98). ABD'nin bu yeni politikası özellikle Hint-Pasifik Stratejisi kapsamında bölgede Hindistan'ı yeni politikasının merkezine oturtmuşken; yeni bir Pakistan politikasıyla da Çin'e karşı Pakistan'ı da yanına çekerek bölgede yeni bir barışın ancak ABD aracılığıyla sağlanabileceği mesajını hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda Afganistan gibi tek tek ülkelerin geleceği kadar, Hindistan-Pakistan yakınlaşması gibi sorunlu ülkelerin aralarındaki ilişkilerin tanzim edilebilmesi açısından da Büyük Güç rekabetinin çıktıları önümüzdeki süreçte tartışmaya devam edilecektir (Choong, 2019; 419-420).

Sonuç

Güney Asya'nın Geleceği tartışmalarının pandemi sonrası içinden geçtiğimiz kaos ve belirsizlik döneminin merkezinde yer alacağını iddia etmek yanlış bir tahmin olmayacaktır. Burada her bir ülkenin kendi içerisinde belli meydan okumalarla karşı karşıya kalacağı yönünde pek çok senaryo üretilebilecekken; ortak geleceği tehdit eden iklim, ekonomik krizler, enflasyon ve güvenlik gibi birlikte çözülmeyi gerektiren sorunlar da ihmal edilmemelidir. Örneğin Hindistan'ın kendi içerisinde

deki birlik sorununda, Pakistan'ın İmran Han sonrası kriz ortamında, Afganistan'ın Taliban dönemi yeniden inşa probleminde, Sri Lanka'nın Rajapaksa yönetimi sonrası yeniden toparlanma sürecinde olduğu gibi her bir ülkenin önümüzdeki süreçte bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri üretmesi gerekmektedir. Yine bölgenin yeniden terörizm cenneti olması tartışmalarıyla ilgili olarak bölgede yükselilecek radikalleşmenin, Sri Lanka'nın iflas örneğinde olduğu gibi başta Pakistan olmak üzere ödemeler dengesini sağlayamayan birçok ülkeyi bekleyen ekonomik krizlerin ve de değişen iklim şartlarına bağlı olarak bölgede artan sıcaklık ve sel olayları gibi gelişmelerin, bölgedeki devlet kapasitelerini iyice aşındırmasının bölgede tüm ülkelerin bir araya gelerek geleceği birlikte yönetim ihtiyaçları hızla artmaktadır.

Hem ülke içi dinamikler hem de bölgesel ortak tehditler yeni dönemde Güney Asya siyasetinin gidişatında önemli bir yer kaplayacakken, bölgeyi etkileyen dış çevresel değişim üzerinde de durulması gerekecektir. Bu da ABD'nin Afganistan'dan ayrılışı sonrası ortaya çıkan güç boşluğu ve bu boşluğun nasıl doldurulacağıyla ilgilidir. ABD bir taraftan Asya siyasetinde Çin'i yeniden dengelemeye çalışırken, diğer taraftan Afganistan gibi belli bölgelerden çekilerek yeni jeopolitik değişim tartışmalarına kapı aralamıştır. Bu bağlamda bir taraftan Çin ve Rusya gibi ülkelerin öncülüğünde anti-Amerikan eğilimli bir eksen ortaya çıkabilmekteyken; diğer taraftan da bu eksenden rahatsız olan Hindistan, Japonya, Avustralya gibi ülkelerin girişimleriyle tartışılan alternatif eksenler tartışılabilir. Güney Asya'da da ortaya çıkan bu güç boşluğunu başta Çin gibi aktörlerin doldurabileceği tartışılmışken; Hindistan gibi aktörlerin yeni dönemde sadece Batılı ülkelerle değil, İran gibi bölgede etkili olabilecek diğer aktörlerle de ilişki ağını yoğunlaştırmaya çalıştığı farklı ilişki dinamikleri de ortaya çıkabilmiştir. Ancak şu ana kadar hangi eksen açısından ele alırsak alalım bölgeye istikrar getirmekten ziyade, bölgedeki belirsizlik ve istikrarsızlığın daha fazla arttığı da söylenebilir. Bu açıdan Güney Asya siyasetinde gelecek dönemde hangi aktörlerin ne gibi eylemleri ortaya koyması tartışılmaya devam edecektir.

ABD'nin çekilmesi sonrası şu ana kadar daha çok BM gibi uluslararası kurumların bölgedeki rolünün artması gerektiği ve sorunları uluslararası toplum nezdinde çözülmesi gerektiğine odaklanılmıştır. Ancak hangi uluslararası kurum nezdinden yaklaşılsa yaklaşılsın ister güvenlik ve çatışma sorunlarının ister ekonomik ve insani sorunların çözümünde

ilerleme kaydedilmediği de deneyimlenmektedir. Bu çerçevede bölgesel inisiyatifin yeniden ele alınmasının öncelikli tartışmalardan olması beklenmektedir. Bu açıdan da Hindistan-Pakistan ekseninde yeniden bir yakınlaşma olmadan tüm aktörlerin gerçekçi bir motivasyonla masaya oturmasının kolay olmadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bölgede temelleri atılacak bir “Soğuk Barış”ın bile daha geniş tabanlı bir diyalog mekanizmasını ortaya çıkarabileceği öngörülebilir. Bu da öncelikle tarafların Keşmir konusunda belli bir anlaşmaya varmalarıyla başlatılabileceğinden, belki de Güney Asya’da istikrarın öncelikle Keşmir’den geçeceği iddialarının güç kazanacağı bir sürece aracılık edebilecektir.

Kaynakça

Ahmed, Mahfuz ve Suphachalasai, Suphachol; “*Assessing the Costs of Climate Change and Adaptation in South Asia*”, Asian Development Bank, 2014.

Ahmed, Nizam; **Parliaments in South Asia: India, Pakistan and Bangladesh**, Routledge, New York, 2020.

Alenazi, Danah Ali; “*US Rebalance Strategy to Asia and US-China rivalry in South China Sea from the Perspective of the Offensive Realism*”, Review of Economics and Political Science, 18 February 2020.

Barlas, Asma; **Democracy, Nationalism, and Communalism: The Colonial Legacy in South Asia**, Routledge, New York, 1995.

Basu, Sajal; **Regionalism, Ethnicity, and Left Politics**, Rawat Publications, 2005.

Chester, Lucy; **Borders and conflict in South Asia: The Radcliffe Boundary Commission and the partition of Punjab**, Manchester University Press, 1 Mar 2017.

Chiriyankandath, James; **Parties and political change in South Asia**, Routledge, New York, 2015.

Choong, William; “*The Return of the Indo-Pacific Strategy: An Assessment*”, Australian Journal of International Affairs, 73:5, 2019, ss.415-430.

Chung, Chien-peng; “*What are the strategic and economic implications for South Asia of China's Maritime Silk Road initiative?*”, The Pacific Review, The Volume 31, 2018 - Issue 3.

Cohen, Saul Bernard; **Geopolitics of the World System**, Rowman & Littlefield, 2003.

Daniels, Peter T. ve Bright, William; **The World's Writing Systems**, Oxford University Press, 1996.

Das Gupta, Amit ve Lüthi, Lorenz; **The Sino-Indian War of 1962: New Perspectives**, Routledge, New York, 2017.

DeVotta, Neil; **Sinhalese Buddhist Nationalist Ideology: Implications for Politics and Conflict Resolution in Sri Lanka**, East-West Center Washington, 2007.

Dossani, Rafiq; **Prospects for Peace in South Asia**, Stanford University Press, 2005.

Farmer, B.H. “*The “Green Revolution” in South Asia*”, Geographical Association, Vol. 66, No. 3 (July 1981), pp. 202-207.

Feyyaz, Muhammad; “*The Global War on Terror in South Asia*”, Pakistan Horizon, Vol. 62, No. 4 (October 2009), ss. 39-53.

Fishman, Joshua ve Garcia, Ofelia; “*Handbook of Language and Ethnic Identity: The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*”, **The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts**, (Volume 2), Oxford University Press, USA.

Greg Knowler, "China Merchants Makes Second Huge Investment in Sri Lanka Ports" Journal of Commerce, September 17, 2014.

Haran, V.P. "Regional Cooperation in South Asia", Indian Foreign Affairs Journal, Vol. 13, No. 3 (July-September, 2018), ss. 195-208.

Husain, Waris; **The Judicialization of Politics in Pakistan: A Comparative Study of Judicial Restraint and Its Development in India, the Us and Pakistan**, Taylor & Francis Group, 14 Aug 2020.

Inoguchi, Takashi ve Hotta, Zen-U Lucian; "Quantifying Social Capital in Central and South Asia: Are There Democratic, Developmental, and Regionalizing Potentials?", **Trust with Asian Characteristics**, ss.47-72, 2022.

Jabeen, N. & Jadoon, M. J. I., "Civil Service System and Reforms in Pakistan", **Public Administration in South Asia**, Taylor and Francis, London, ss. 453-470, 2013.

Jain, Ambica; **Constitution-Making Process in Nepal and the Madhesi Representation in it**, GRIN Verlag, 20 Eyl 2018.

Jaffrelot, Christophe; "What 'Gujarat Model'?—Growth without Development—and with Socio-Political Polarisation", Journal of South Asian Studies, 38:4, 820-838, 2015.

Jha, Hari Bansh; **Decoding the Tectonic Shifts in Nepal Politics**, Observer Research Foundation, 17 January 2021.

Kabir, Bhuian Md. Monoar; **Politics and Development of the Jamaat-e-Islami, Bangladesh**, A.H. Development Publishing House, 2006.

Kalpagam, U. Cartography in Colonial India. Economic and Political Weekly, 1995.

Khan, Taufiq M.; "Growth of National and Per Capita Income in Pakistan", **Economic Development in South Asia**, ed. Kidron M., Tha Macmillan Press, 1970.

Khilnani, Sunil; **The Idea of India**, Penguin Books, New Delhi, 1997.

Krishnaswamy, Sudhir; **Democracy and Constitutionalism in India: A Study of the Basic Structure Doctrine**, Oxford University Press, New Delhi, 2009.

Kudaisya, Gyanesh; Yong, Tan Tai; **The Aftermath of Partition in South Asia**, Routledge, 5 October 2000.

Kyaw, Nyi Nyi; "Myanmar's Rising Buddhist Nationalism: Impact on Foreign Investors", S. Rajaratnam School of International Studies, Singapore.

Lu, Shulin; "China-Pakistan Economic Corridor: A Flagship and Exemplary Project of One Belt One Road", Strategic Studies 34 & 35 (4 & 1), Islamabad, Winter 2014–Spring 2015.

Mann, Michael; **South Asia's Modern History: Thematic Perspectives**, Taylor & Francis, 2014.

Mattli, W., "Sovereignty Bargains and Regional Integration", International Studies Review, 2(2), ss. 149-180, 2000.

Medcalf, Rory; “*The Season of Caucuses: QUAD, AUKUS, and the Exclusive-Inclusive Duality of Indo-Pacific Asia*”, Raisina Dialogue 2022, Observer Research Foundation, 2022.

Mendis, Dushyantha; **Electoral Processes and Governance in South Asia**, Sage, New Delhi, 2007.

Mishra, S., “*The Colonial Origins of Disputes in South Asia*”, The Journal of Territorial and Maritime Studies, 3(1), 2016.

Murshed, S. Mansoob; “*Globalization and South Asia: A Perspective*”, South Asia Economic Journal, 5:2, Sage Publications New Delhi, 2004.

Narayan, Badri; **Republic of Hindutva**, Penguin Random House India Pvt. Limited, 2021.

Narula, Kapil; Reddy, B.Sudhakara ve Pachauric, Shonali; “*Sustainable Energy Security for India: An Assessment of Energy Demand Sub-System*”, Applied Energy, Volume 186, Part 2, 15 January 2017, ss.126-139.

Nasr, Seyyed Vali Reza; **Mawdudi and the Making of Islamic Revivalism**, Oxford University Press, Oxford, 1996.

Pal, Deep; “*China’s Influence in South Asia: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries*”, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2021.

Raghavan, V.R., **Internal Conflicts: A Four State Analysis (India, Nepal, Sri Lanka, Myanmar)**, Vij Books India, 7 May 2015.

Raj, Kapil; “*Networks of Knowledge, or Spaces of Circulation? The Birth of British Cartography in Colonial South Asia in the Late Eighteenth Century*”, Global Intellectual History, 2:1, 2017.

Ray, Raka ve Katzenstein, Mary Fainsod; **Social Movements in India: Poverty, Power, and Politics**, Rowman & Littlefield, 2005.

Rotberg, Robert I. **Creating Peace in Sri Lanka: Civil War and Reconciliation**, Brookings Institution Press, Washington, 1999.

Sajid, Islamuddin; “*Taliban have All-Inclusive Government in Afghanistan, Claims Acting Foreign Minister*”, Anadolu Agency, 12.11.2021.

Salam, Ziya Us, **Shaheen Bagh: From a Protest to a Movement**, Bloomsbury India, New Delhi, 2020.

Shah, Kriti M.; “*The Baloch and Pashtun Nationalist Movements in Pakistan: Colonial Legacy and the Failure of State Policy*”, Observer Research Foundation, 30 July 2019.

Sivakumar, Mannava V.K. ve Stefanski, Robert; “*Climate Change in South Asia*”, Springer Science+Business Media, Geneva, 2011.

Sunderason, Sanjukta ve Hoek, Lotte; **Forms of the Left in Postcolonial South Asia:**

Aesthetics, Networks and Connected Histories, Bloomsbury Publications, Oxford, 2021.

Tan, Kevin YL ve Hoque, Ridwanul; **Constitutional Foundings in South Asia**, Bloomsbury Publishing, Oxford, 2021.

Tejani, S., The Colonial Legacy., ed: A. Guneratne & A. M. Weiss, **Pathways to Power: The Domestic Politics to Power**, New Delhi: Orient Blackswan, ss. 21-75, 2014.

Van Schendel, Willem; **A History of Bangladesh**, Cambridge University Press, 2009.

Ünlü, Hayati; “**Afganistan’daki Derin Bölünme**”, Star Açık Görüş, 05.01.2020.

Younus, Uzair; “*The Impact of COVID-19 on South Asian Economies*”, United States Institute Of Peace, No. 500, August 2021.

“*10 Countries With the Largest Muslim Populations, 2010 and 2050*”. Pew Research Center’s Religion & Public Life Project. 2 April 2015.

“*Bangladesh Election: Opposition Demand New Vote*”, BBC News, 30 December 2018.

“*Most Pakistanis Believe Country is Headed in Wrong Direction: Ipsos Survey*”, Dawn.com, November 25, 2021.

““*Pakistan: Former PM Imran Khan Stuns Rivals with Punjab By-Election Upset*”. BBC News. 07.08.2022.

“*Poverty measures in South Asia*”, World Bank, https://worldbank.github.io/SARMD_guidelines/poverty-measures.html.

“*South Asian Economies Recover Amidst Uncertainties*”, World Bank, October 7, 2021.

““*Sri Lanka’s Political Crisis Continues as Ranil Wickremesinghe Bids to be President*”. The Guardian. 16 July 2022.

“*Sri Lanka’s Main Opposition to Hold Demonstration on March 15 in Colombo*”. Economynext.com. Echelon Media Company, 7 March 2022.

“*Youth in South Asia: Challenges and Opportunities*”, Daily News, 19 January 2021.

AFGANİSTAN

Dr. Ghulam Farooq Keskin

ORCID: 0000-0001-6834-0333

Giriş

Ağustos 2021’de Taliban, hükümeti kanlı bir şekilde devirerek tarihte ikinci kez Afganistan’ın kontrolünü ele geçirdi. Bu olay, Amerika Birleşik Devletleri’nin aceleyle geri çekilmesinin ardından 20. yüzyılın en kanlı ve en uzun ABD savaşını sona erdirdi. Ancak bu, Afganistan’daki sorunların sonu değildi ve ABD ve diğer yabancı güçlerin geri çekilmesiyle, devam eden etnik ve dini bölünmeler ve kadınların arka plana itilmesi sorunu ülkede yeniden ortaya çıktı.

Afganistan, farklı etnik kökene sahip gruplardan oluşan 38 milyon nüfusu olan bir ülkedir. Bu ülke azınlıklardan oluşur ve hiçbir etnik grup baskın nüfusa sahip değildir, ancak yakın tarihte, nüfus mühendisliği ve göç politikasıyla, belirli bir etnik grubun öne çıkması için girişimlerde bulunulmuş ve dola-

yısıyla Afganistan'daki ulus inşası projesi pek başarılı olamamıştır.

Ancak, Taliban bir kez daha ülke siyasetini ele almış, bu yüzden grup, başlangıçta kapsayıcı bir ulusal hükümet kuracağını açıklamasına rağmen, yaklaşık bir yıldır harekete geçmemiştir ve bu konuda da istekli görünmemektedir. Böylece mevcut hükümetin devamı, Peştunların uzun zamandır arzusu olan entegrasyon politikasına katkıda bulunmaktadır.

Coğrafi Yapısı

Afganistan'ın coğrafyası, ülkenin tarihi ve kültüründe önemli bir rol oynamaktadır (WIIS, 2009: 1). Yaklaşık 647.500 kilometrekarelik bir alana sahip olan Afganistan, tamamı karayla çevrili bir ülkedir. Komşularıyla toplam sınırı 5,529 km'dir. Afganistan'ın Pakistan ile 2430 km, Çin ile 76 km, İran ile 936 km, Tacikistan ile 1206 km, Türkmenistan ile 744 km ve Özbekistan ile 137 km sınırı bulunmaktadır. Ülke coğrafyası çoğunlukla dağlıktır ve topraklarının %49'undan fazlası 2000 metrenin üzerinde rakıma sahiptir. Doğudan batıya uzanan Hindukuş Dağları Afganistan'ı kuzey ve güney olarak ikiye ayırır. Bu doğal bölünme aynı zamanda bu iki bölgenin tarihi, etnik ve kültürel yapılarını da etkilemiştir; öyle ki bugün tarihsel, etnik ve kültürel olarak Kuzey Afganistan Orta Asya ile, Güney Afganistan, Güney Asya ile daha yakın bağlara sahiptir (Çınarlı, 2009: 26).

Afganistan'ın kuzey ve güneybatı bölgelerinin düzlükleri dışında topraklar çoraktır. Tüm ülkenin sadece %20'si tarıma uygun araziye sahiptir ve sulu tarım ancak 30.000 kilometrekarelik bir alanda mümkündür. Ülkenin en düşük rakımı deniz seviyesinden 258 metre yükseklikte Amu Derya havzasında, en yüksek rakım ise Pakistan sınırındaki Nos-hak zirvesinde 7,492 metredir. Afganistan nüfusu genellikle Hindukuş Dağları'nın eteklerinde yaşar ve nüfus yoğunluğu ülkenin doğusunda daha fazladır. Afganistan'ın çatışmaları çoğunlukla olaylı bir tarihin ve inatçı coğrafi konumun ürünüdür. Ülke, farklı medeniyetleri birbirine bağlayan önemli bir jeopolitiğe sahiptir. Bu ülke, soğuk kuzey güçlerini sıcak güneye ve doğuyu batıya bağlayarak, Türklerin Hindistan'a sayısız saldırıları ve İngiltere ile Rusya arasındaki rekabet gibi çok önemli olaylara sahne olmuştur. Bu coğrafi önemi nedeniyle bölgesel ve küresel güçler her zaman Afganistan'a hâkim olmaya çalışmış ve bu müda-

haleler sonucunda Afganistan tek bir ulus haline gelememiştir. Denize erişimin olmaması nedeniyle Afganistan birçok sorunla karşı karşıya ve ticaret için komşu ülkelere büyük ölçüde bağımlı kalmıştır. İç ve dış rekabet sonucunda çeşitli istikrarsızlık döngüleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle son yüzyılda birçok darbeye sahne olan Afganistan'ın kendi jeopolitiğinin kurbanı olduğu söylenebilir (Kuğu, 2020: 55-58).

Amu Derya Nehri, 2.400 kilometre uzunluğuyla Orta Asya'nın en uzun nehri olarak Kazakistan'daki Aral Denizi'ne dökülmeden önce Afganistan'ın Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile kuzey sınırını oluşturmaktadır. Helmand Nehri, 1300 kilometre uzunluğunda Afganistan'ın en uzun nehridir. Nehir Afganistan üzerinden güneybatıya akar ve Helmand bataklıklarına dökülmeden önce Afganistan-İran sınırının bir parçasını teşkil eder. 650 kilometre uzunluğundaki Harirud Nehri, Orta Afganistan'daki Hindukuş Sıradağları'ndan batıya, Herat kasabasının güneyinde akar ve kuzeybatıya dönerek İran ve Türkmenistan sınırlarının bir parçasını oluşturur. 460 kilometre uzunluğundaki Kabil Nehri, Doğu Afganistan'ın ana nehridir. Hindukuş Sıradağları'ndan doğar ve Pakistan'daki İndus Nehriyle birleşmek için doğuya akar. Nehir, yılın çoğu kısmında kurudur, ancak eriyen kar nedeniyle yaz aylarında taşar (CIA, 2006: 7-8).

Demografik Yapısı

Afganistan'ın yaklaşık 39 milyon nüfusunun olduğu tahmin edilmektedir. Afganistan'ın 2014 anayasası, Peştun, Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen, Baloch, Nuristani, Pamiri, Arap, Gujar, Brahui, Qazalbash, Imak ve Pasha'i dahil 14 etnik grubu resmen tanımıştır. Tabii ülkede Kırgızlar vb. sayılmayan başka küçük gruplar da bulunmaktadır. Toplam nüfusun etnik gruplara göre dağılımı konusunda güvenilir istatistikler bulunmamaktadır. Afgan kelimesi Peştunlar için kullanılır, yani Afganistan Peştunların ülkesi anlamına gelir (Kuğu, 2020: 56).

Afganistan'daki nüfus kalıpları, yerel ve uluslararası çatışmalar nedeniyle on yıllardır istikrarsızdı. 1978'de Sovyetlerin Afganistan'ı işgali nedeniyle milyonlarca insan evini kaybetmiştir. Tahminen 6 milyon insanın bir kısmı Pakistan veya İran'a kaçarak mülteci olmuştur. Diğerleri ülke içinde yerinden edilmiş veya diğer ülkelere göç etmiştir. Sovyetlerin çe-

kilmesinden sonra 1990'lardaki iç çatışmalar ve 2001'deki NATO müdahalesi nedeniyle insanların yerinden edilmesi devam etmiştir. Ekonomik sıkıntılar ve aşırı kuraklık gibi doğal afetler de insanları evlerini terk etmeye zorlamıştır. Dolayısıyla ülke nüfusunun büyük bir kısmı yurtiçi ve yurtdışında mülteci durumunda yaşamaktadır. Afganistan'daki bebek ölüm oranı dünyadaki en yüksek oranlardan biridir ve çocukların %20'sinden fazlası 5 yaşına gelmeden ölmektedir. Ülkede ortalama yaşam süresi 43 yıldır. Afganistan nüfusunun yaklaşık %77'si kırsal alanlarda, kent nüfusunun yarısı Kabil'de yaşamaktadır (CIA, 2006: 30-31).

Bazıları Peştunların toplam nüfusa oranının %40-50 civarında olduğunu söylemekte ancak bu konuda güvenilir bir kaynak bulunmamaktadır. Kendi tahminlerine göre Peştunlar %40 ile en büyük grubu, Tacikler %20 ile ikinci en büyük grubu oluşturmaktadır; kabaca eşit sayıda olan Hazaralar, Özbekler ve Aymaklar üçüncü sırada yer almaktadır (Çınarlı, 2009: 52). Afganistan'ın çeşitli etnik grupları sınırlarının ötesine uzanmaktadır. CIA istatistiklerine göre de en büyük etnik grup, nüfusun %42 ila 44'ünü oluşturan Peştunlardır. Tacikler, %25 ila 27 ile ikinci en büyük etnik grubu teşkil etmekte, ardından Hazaralar (%9 ila 10), Özbekler (%8 ila 9), Aymaklar (%4), Türkmenler (%3) ve Beluçler (%2) gelmektedir. Afganların yaklaşık %80 ila 85'i Sünni ve %15 ila 20'si Şiidir (CIA, 2006: 31). CIA rakamlarına göre, Türk soylu gruplar toplumun yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.

Siyasi Yapısı

Afganistan krizinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Uluslararası faktörlerin yanı sıra geniş yoksulluk, siyasi gelişmemişlik ve hoşgörü kültürünün olmaması öne çıkan yerel faktörlerdir. Afganistan'ın siyasi yapısı son 40 yılda büyük ölçüde değişmiştir. SSCB müdahalesinden bu yana birçok siyasi rejim kurulmuş, ancak hiçbirisi kalıcı olmamıştır. Bu süreçte komünist, dine dayalı, cumhuriyet hükümetleri ve koalisyon hükümetleri kurulmuş ve ortadan kaybolmuştur. Cumhuriyetin Ağustos 2021'de düşmesiyle birlikte, Taliban hükümeti geri dönmüş ve kabile geleneklerine dayalı bir rejim kurmuştur. Taliban hükümetinin başında Emîrül-mü'minin unvanına sahip bir dini lider bulunmaktadır. Böylece, İran gibi Taliban da İslam dünyasının merkeziliğini iddia etmektedir. Dini lider tüm hükümet işlerini denetler. Yanında onayladığı temsilciler hükümetin özel kabinesi olarak atanmışlardır.

Tarihi Yapısı

İran'ı yöneten Nadir Şah'ın 4.000 kişilik korumasının komutanı, Abdali kabilesinden Ahmed adlı bir Peştundu. Nadir Şah bir grup İranlı komutan tarafından öldürüldükten sonra Ahmed ve arkadaşları İran'ı terk etmiş ve 1747'de Kandahar'a yaptığı yolculuk sırasında yerel kabilelerin temsilcileri tarafından lider olarak atanmış ve Ahmed Şah Abdali lakabını almıştır. Ahmed Şah'ın lider olarak seçilmesinin sebepleri olarak, kuvvetlere komuta etme becerisi, emrindeki halkın askeri gücü ve Nadir Şah'ın hazinesinden bir kısmının elinde bulunması zikredilmektedir (Çınarlı, 2009: 33). Ahmed Şah Abdali'nin bu adımı İran hükümetleri tarafından kabul edilmemiştir.

1857'de Afganistan'ın bir kısmının resmi olarak ayrılması ve ülkenin bağımsızlığı, İngilizler tarafından İran'ı yöneten Kaçar hükümetine dayatılmıştır. Peştunlar ve özellikle Durraniler daha önce İngiltere ile işbirliği içinde İran'ın Afganistan üzerindeki hakimiyetini kaldırmış olsalar da, İran Afganistan üzerinde resmen egemenlik iddiasında bulunmaya devam etmiştir. Herat'ı Kaçar ordusu kuşatsa da, İngiliz ordusu İran'ın güney şehirlerini topa tutarak İsfahan'a doğru ilerlemiş ve bu durumda yenik düşen İran ordusu, Fransız hükümeti aracılığıyla Herat'tan çekilmek ve Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Paris Antlaşması, İngiliz himayesinde kurulan devlete meşruiyet sağlamıştır.

Sonuç olarak Afganistan bir ülke olarak, Hindistan'daki İngiliz hükümeti ile yakın zamanda Orta Asya'yı işgal eden Rusya arasında bir tampon bölge olarak önem arz etmeye başlamıştır. Böylece ülke yönetimi Hindistan'daki İngiliz idaresine geçmiş ve Afganistan politikası İngiliz İmparatorluğu'na emanet edilmiştir.

İngiltere ve İngiltere'ye bağlı olan Peştun seçkinler, Afganistan'ın dilsel ve etnik çeşitliliğinin farkında olduklarından, başından beri çok merkezli bir siyasi düzen yaratmaya çalışmışlardır. Bu sistemin kurucusu, İngilizler tarafından atanan ve halkı sakinleştirmek ve merkezi monarşisini kurmak için yıllık nakit ve mühimmat alan Emir Abdulrahman'dır. Bu siyasi düzen Peştunların lehine kurulmuş fakat Afganistan'da daha sonra çözülemeycek bir noktaya ulaşan etnik anlaşmazlıkların tohumlarını atmıştır (Malikzada, 2022).

1919'da Peştunlardan olan Amanullah Han, kanlı bir yıpratma savaşının ardından Afganistan'ın bağımsızlığını İngiltere'den kazanmıştır. Bu bağımsızlığın bir sonucu olarak Peştunlar yirminci yüzyılda Afganistan'da birkaç kısa dönem dışında iktidarda kalmış ve Afganistan'ı homojenleştirmek ve bütünleştirmek için yorulmadan çalışmışlardır. SSCB'nin çekilmesinden sonra ve iç savaşın ortasında, ABD'nin Sovyetlere karşı savaşının ve Pakistan'da dini okulların ürünü olan Taliban'ın güç boşluğunu kullanarak ülkenin çoğu kısmını ele geçirmesini sağlamış ve böylece Taliban kısa yönetimleri boyunca Afganistan'daki diğer etnik grupları marjinalleştirmiştir. Bu süreç ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle durdurulmuş fakat 2021'den yeniden gündeme gelmiştir.

Peştun siyasi elitler, tarihsel olarak düşman grupların veya milliyetlerin ayaklanmalarını bastırmak için toplumu homojenleştirmek için çaba sarf etmiştir. Asimilasyon ve homojenleştirme aynı zamanda bir etnik topluluğun üyelerinin diğer milletlerin veya toplulukların topraklarına taşınması sürecini de içerebilir. Afganistan'dan genç ve eğitimli jenerasyonun yurtdışına göç etmesiyle direnç mekanizmaları da yok olmuş, asimilasyon ve homojenleştirme süreci kolaylaşmıştır. Afganistan'ın Peştun kralları, diğer milletlerin direniş ruhunu zayıflatmak veya yok etmek için aynı homojenleştirme politikasını izlemiştir. Amir Abdurrahman böyle bir politika izlemiştir. Rahman, Orta Asya'da sürgünde yaşarken Çarlık Rusya'dan asimilasyon ve homojen toplum oluşturma tekniğini öğrenmiş (Malikzada, 2022) ve bu siyaset günümüzde de farklı şekillerde devam etmektedir.

Ekonomik Yapısı

Afganistan, Asya'nın en fakir ülkesi konumundadır ve aynı zamanda dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Güvenlik tehditleri, ekonomik kalkınmanın önündeki en önemli caydırıcı olmaya devam etmektedir. Ülke ekonomisi büyük ölçüde yabancı ve uluslararası yardımlara bağlıdır. 2001 yılında NATO liderliğindeki işgalin ardından, yerel ve uluslararası girişimlerle, devlet kurumlarını geliştirerek, ülke çapında altyapıyı inşa ederek ekonomiyi canlandırmak için adımlar atılmıştır (CIA, 2006: 76).

SSCB işgalinden önce Afganistan'ın ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve

hayvancılığa dayalıydı. Bu işgalin yol açtığı iç savaş, tarım ve sulama sistemlerinin yıkılması ülke ekonomisini çöküşün eşiğine getirmiş ve bu durgunluk sonucunda yaklaşık altı milyon insanın ülkeyi terk etmesi, ülke ekonomisinin kısa vadede büyük zarar görmesine neden olmuştur. Kaotik durumun bir sonucu olarak, Afgan nüfusunun çoğunluğu yetersiz beslenmekte, barınma ve sağlık hizmetlerinden yoksun kalmaktadır. SSCB ile savaş sırasında Mücahitler, narkotik üretimi, satışı ve ticareti sonucunda ülkenin ana gelir kaynağı haline gelen askeri harcamaları finanse etmek için haşhaş tohumu üretmeye ve afyon gelirlerinden yararlanmaya başlamıştır (Çınarlı, 2009: 49). Bugün Afganistan dünya afyonunun %90'ını üretmektedir (Keskin vd., 2021: 224) ve bu da hem ülke hem de dünya için büyük bir güvenlik tehdididir.

Afgan çiftçilerin haşhaş yetiştirmeye daha istekli olmaları ve tahıl üretmeye fazla istek duymamalarının en önemli nedeni haşhaşın tahıldan çok daha az suya ihtiyaç duymasıdır. Ülke iklimi kurudur ve iç savaş nedeniyle sulama sistemi tahrip olmuştur. Bu nedenle haşhaş ekimi köylüler için en kolay gelir elde etme yolu haline gelmiştir (Çınarlı, 2009: 49-50).

Afganistan'ın 2020 GSYİH'si 19 milyar dolar, kişi başına düşen GSYİH 583 dolardır; ticaret hacmi GSYİH'nın %23'üdür. Ülke ihracatının %70'ini tarım ürünleri, %12'sini mineral ürünleri ve %17'sini fabrika ürünleri oluşturmaktadır. Buna karşılık, Afganistan'ın ithalatının %40'ını tarım ürünleri, %4,6'sını mineral ürünleri ve %59,4'ünü fabrika ürünleri oluşturmaktadır.

Afganistan'ın en önemli ihracat destinasyonları %47 ile Hindistan, %34 ile Pakistan, %3,6 ile Çin, %2,9 ile Türkiye, %2,9 ile BAE ve %9,3 ile diğerleridir. Buna karşılık %14,6 ile İran, %13,9 ile Çin, %12,9 ile Pakistan, %9,1 ile ABD, %8,1 ile Türkmenistan ve %41'den fazla ile diğerleri Afganistan'ın en önemli ithalatçılarıdır. En önemli ihraç edilen tarım ürünleri yaş ve kuru üzüm, bitki öz suları ve özleri, hurma, incir, ananas, avokado, soğan, arpacık soğanı, sarımsak ve pırasadır. İthal edilen en önemli tarım ürünleri buğday unu, hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar, şeker kamışı veya şeker pancarı, çay ve buğdaydır (WTO, 2020: 76).

Afganistan'ın zengin maden kaynakları, etkin bir şekilde kullanılırsa, dış yardımın en iyi ikamesi olduğunu kanıtlayabilir ve ülkenin bağış

yapan ülkelere ve dış desteğe olan bağımlılığını azaltabilir. Bu kaynaklar, düzgün bir şekilde yönetilirse, Afganistan'a kendi ayakları üzerinde durma fırsatı sunabilir. Güçlü politikalar, güçlü kurumsal düzenlemeler ve belirli siyasi ortam, hem yerli hem de yabancı yatırımcıları çekmenin yolunu açabilir. Maden kaynaklarının daha iyi yönetimi, kalıcı bir barışın yolunu açan sürdürülebilir ekonomik büyümeyle sonuçlanabilir (Katawazai, 2020).

Ülkenin Potansiyelleri

Ülke, kalkınma sürecinin her alanında ciddi şekilde geride kaldığı için hemen her alanda yüksek potansiyele sahiptir. Afganistan, büyük ölçüde kullanılmayan bol doğal kaynaklara sahiptir. Ülke, birinci sınıf demir cevheri, bakır, altın, nadir toprak mineralleri ve bir dizi başka doğal kaynağa sahiptir. Benzer şekilde, ülkede petrol kaynaklarının varlığı uzun zamandır bilinmekle birlikte bu kaynaklardan sadece sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Demir cevheri, bakır, alüminyum, kalay, kurşun ve çinko gibi dökme metaller ülkenin birçok bölgesinde bulunmaktadır. Değerli taşlar, nadir toprak metalleri, kükürt, talk, alçıtaşı ve kromit, diğer yerlerin yanı sıra Orta Afganistan, Baghlan, Kunduz, Logar, Khost'ta bulunmaktadır. Afganistan'ın petrol ve doğal gaz kaynağı potansiyelinin çoğu batıda Amu Derya Havzası ve doğuda Afgan Tacik Havzası olarak iki petrolü jeolojik havzada yer almaktadır (Shafai, 2020: 7). Çeşitli ve sayısız doğal kaynaklara rağmen, bu sektörün toplam GSYİH içindeki payı sadece %1,56'dır (Rashid, 2022).

Afganistan'ın en büyük potansiyeli maden rezervleridir. Ülke, dünyanın en büyük lityum rezervleri de dahil olmak üzere, 1-3 trilyon dolar olarak tahmin edilen maden rezervlerine sahiptir. Afganistan, geniş altın, platin, gümüş, bakır, demir, kromit, lityum, uranyum ve alüminyum rezervlerine sahiptir. Ülkenin yüksek kaliteli zümrütleri, yakutları, safirleri, türkuazları ve lapis lazulileri değerli taş pazarını uzun süredir büyülemektedir. ABD Jeolojik Araştırma Merkezi (USGS), kapsamlı bilimsel mineral araştırması aracılığıyla, Afganistan'ın 60 milyon metrik ton bakır, 2.2 milyar ton demir cevheri, lantan, seryum, neodimyum ve alüminyum, altın, gümüş, çinko, cıva ve lityum damarları gibi 1.4 milyon ton nadir toprak elementlerine sahip olabileceği sonucuna varmıştır. Pentagon yetkililerine göre, Gazne ilindeki bir yerde yapılan ilk ana-

lizler, dünyanın bilinen en büyük lityum rezervlerine sahip Bolivya'daki kadar büyük lityum yatakları potansiyeli olduğunu göstermiştir. USGS, Helmand eyaletindeki Khanneshin yataklarının 1.1-1.4 milyon metrik ton nadir toprak elementi üreteceğini tahmin etmektedir. Bazı raporlar, Afganistan'ın nadir toprak elementlerinin kaynaklarının dünyadaki en büyükler arasında olduğunu söylemektedir. Nadir toprak elementleri modern teknolojinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu elementler cep telefonlarında, televizyonlarda, hibrit motorlarda, bilgisayarlarda, lazerlerde ve pillerde kullanılmaktadır (Katawazai, 2020).

Ülkenin temel jeolojik araştırmaları sınırlı bir şekilde yürütülmüştür ve az sayıda ciddi keşif yapılmıştır. Bu nedenle, bir dizi çekici orta ve büyük ölçekli tortunun hala keşfedilmeyi bekliyor olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda, eski Afganistan hükümeti, ülkenin maden ve hidro-karbon sektörlerini etkin ve şeffaf bir şekilde düzenleme kapasitesini geliştirmek ve bu sektörlerde özel yatırımları teşvik etmek için adımlar atmıştır (World Bank, 2013). Taliban döneminde, bu düzenlemeler ortadan kalksa da, Taliban ile ilişkilerini iyi bir seviyede tutan yabancı yatırımcıların bu sektörde faaliyeti daha da muhtemel olmuştur.

Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler

Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Türkiye, yeniden yapılanma ve kalkınma sürecinde kapsamlı faaliyetler üstlenmiştir. Bunlar arasında Afganistan'da ulusal ordu ve polisin eğitimi, eğitim ve sağlık merkezlerinin kurulması ile inşaat ve yol yapım faaliyetleri yer almaktadır. Afganistan'da Türkiye'nin askeri faaliyetinin olmaması, Afganlar arasında Türkiye'ye olan güveni artıran bir faktör olarak öne çıkmıştır. Çünkü uluslararası koalisyon güçlerinin saldırıları sonucu sivillerin ölmesi, Taliban'ın defalarca eleştirdiği bir konu olmuştur. Bu nedenle yabancı güçler Afganistan'da güvenliklerini sağlamak için askeri araçlarında Türk bayrağını kullanmış ve bu nedenle uzun süre saldırıya uğramamıştır. Böylece yabancı güçler, Türkiye'nin Afganistan'daki popülaritesinden çeşitli şekillerde yararlanmıştır (Salami, 2021).

Türkiye'nin stratejik kültürü, dünyada dinamik ve kapsayıcı dış politikayı teşvik etmektedir (Sadri Alibabalu, 2020: 69-70). Dolayısıyla, yeni dönemde Afganistan'a yönelik Türk dış politikası, tıpkı önceki dönem-

de olduğu gibi, her şeyi kapsayıcı olmalıdır ve mezhep, din veya etnik sorunlardan bağımsız olarak tüm yoksul ve savaştan zarar görmüş ülke halkının yararına yönelik planlanmalıdır. Fakat diğer ülkelere benzer bir şekilde, Türkiye'nin de soydaşlarına yatırım yapması ve belirli grupları destekleyen diğer devletler gibi Özbekleri desteklemesi önemlidir. Türkiye'nin Pakistan ve Katar'ın çok yakın bir müttefiki olduğundan dolayı Afganistan'da güçlü bir oyun kartına ve yüksek manevra kabiliyetine sahip olduğunu belirtmek önem arz etmektedir.

Afganistan'ın gelecekte siyasi çekişmelere ve belki de iç çatışmalara sahne olacağı ve bu durumun kesinlikle ülkedeki güvenlik açıklarını karmaşıklaştıracağı açıktır. Bu nedenle sadece yerel aktörler değil, Çin, Rusya, İran, Hindistan ve hatta ABD gibi uluslararası aktörler de stratejik öneme sahiptir ve politikaları Afganistan'daki ortamı belirleyecektir. Bu durumda Türkiye, Afganistan konusunu bu devletlerle işbirliğiyle müzakere masasında tartışabilir ve durumun daha da kötüye gitmesini engelleyebilir. Peştunlar ve Özbekler başta olmak üzere Afgan etnik gruplarının Türkiye'ye duydukları güven düşünöldüğünde, bu politikayı izleme olasılığı çok yüksektir.

Altyapısı yok olmuş ve ekonomisi dış yardıma bağımlı olan Afganistan gibi savaşın harap ettiği bir ülkenin modern uluslararası topluma uyum sağlaması gerektiğini belirtmek önemlidir. Taliban'ın ikinci döneminde etnik merkezli ve köktenci politikaları kontrol ederek uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmemesi kaçınılmazdır (Seren, 2021).

Türkiye, radikal dini politikalarından vazgeçmesi için Pakistan ve Katar üzerinden Taliban'a baskı yapabilir. Yine bu politikada, başta kadınlar olmak üzere toplum üzerinde baskıdan kaçınmak için Türk İşlam modeli sunulabilir. Bu modelde Afganistan'da oluşan yeni gerçeklikler doğrultusunda demokratik kurumlarla dini kurumlar tesis edilebilir ve böylece Afganistan şartlılarıyla uyumlu, yeni ve eski kuşakları memnun edecek kapsayıcı ve meşru bir anayasa oluşturulabilir.

Taliban'ı tanıma konusunda Türkiye, sabır politikası benimseyerek ve Taliban'ın politikalarını gözlemleyerek bir karar verebilir. Bu nedenle Taliban hükümetini resmi olarak tanımak için aceleci davranmaya gerek yoktur. Çünkü erken tanıma Türkiye'nin diğer ülkelerle olan işlişkelerine yansiyarak gelecekte hoş olmayan algılar yaratabilir. Uyuşturucu üretimi ve ihracatı, Afgan mülteci ve kaçakların Türkiye dâhil diğer ülkelere

akını halen ciddi bir tehdittir ve Türkiye de bu tehdidin altındadır. Bu nedenle Afganistan sorununun çözümü uluslararası işbirliğini gerektirir ve Türkiye bu işbirliğini kolaylaştırmak için olumlu adımlar atabilir.

Bugün Afganistan, kadın hakları ve kız çocuklarının eğitimi, aşırı yoksulluk, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmemişlik ve ağır altyapının tahribi gibi birçok sorunla mücadele etmektedir. Kadın hakları ve kız çocuklarının eğitimi konusunda Türkiye kesinlikle başarılı bir modeldir ve bu bağlamda Türkiye Diyanet Vakfı, Taliban'ı kız çocuklarının eğitimi konusunu kabul etmeye ve Afgan kadınlarına asgari haklar vermeye ikna etmede önemli bir rol oynayabilir. Bu konuda Afgan makamlarını davet etmek ve Türk okullarını, özellikle İmam Hatip okullarını göstermek çok başarılı olacaktır. Yeni bir eğitim sisteminin henüz hayata geçmediği göz önüne alındığında, Türkiye'nin Afgan okullarına teknik ve danışmanlık desteği sağlayarak eğitim kurumlarının kurulmasında önemli bir rol oynama potansiyeline sahip olduğunu belirtmek gerekir. Yeni ve barışçıl bir nesil yetiştirmek ancak çağdaş eğitimle mümkün olup, Afgan toplumunun kendi ayakları üzerinde durabilmesi için de bu konuda yardım edilmesi şarttır. Ayrıca çocukların genel eğitimi konusunda yeni eğitim merkezlerine ve okullara ihtiyaç vardır ve Türkiye bu alanda çok aktif rol olabilir. Afganistan'da halkın Türkiye'ye olan güveni göz önüne alındığında, Türkiye'nin eğitim sistemi Afganistan'da model olarak kullanılabilir. Yeni neslin eğitimi ancak zorunlu eğitim ile mümkündür ve Afganistan'ın da bu kurala uyması gerekir.

Dağlık ve kırsal alanlar başta olmak üzere aşırı yoksulluk söz konusu olduğunda, uluslararası bir çabaya ihtiyaç vardır. Görünüşe göre dünya liderlerini yeni Afganistan'a yardım etmek için bir toplantıya davet etmek, sermaye sağlama yönünde ilk adım olabilir. Ayrıca, teknik ve mesleki eğitim merkezlerinin oluşturulması ve mesleki eğitimde kampanya oluşturulması kısa vadede verimli olabilir, çünkü iş olanaklarının olmaması, yoksulluğun devam etmesini sağlamasının yanı sıra mültecilerin ve iş arayanların Türkiye dâhil yurtdışına gitmesine neden olmuştur. Ayrıca, tarım konusunda kırsal arazide yaşayan insanları yerel yönetimlerle aracılığıyla eğitmek, tarım sektöründe ve gıda temininde önemli bir adım olabilir.

Uzun süreli savaş, Afganistan'ın her yerinde görülen az gelişmişliği derinleştirmiştir. Eğitim ve sağlık gibi altyapı sektörlerine yatırım yap-

mak, toplumun fiziksel ve psikolojik yeniden yapılanmasına yardımcı olmanın yanı sıra genel kültürel ve sosyal kalkınmada da etkili olabilir. İnsan mühendisliği ancak yerel ve uluslararası kurumların işbirliği ile kapsamlı bir süreç olan uzun vadeli yatırımlar ile mümkündür.

Sonuç

Taliban'ın iktidarı yeniden ele geçirmesi, bölgesel denklemlerde çok önemli değişikliklere neden olabilir. Çin, Pakistan ve kısmen Katar, Afganistan'daki en etkili aktörlerdir. Sınırlarına yakın bölgelerdeki çatışmaları çözme veya hafifletme genel hedefi olan bir çok-taraflılık stratejisini izleyen Çin, Taliban ile iyi ilişkiler kurarak sınırlarında güvenliği daha iyi bir biçimde sağlamaya çalışmaktadır. Zira istikrar, Çin projelerinin başarısı için temel koşullardan biridir. Ayrıca Pakistan, Afganistan'da daha fazla etki kazanabilecek ve Hindistan'ı Çin ile izole etmeye çalışacaktır. Bu, bölgesel düzeni önemli ölçüde değiştirebilir ve Çin ile Pakistan'a Hint Okyanusu ve Orta Asya üzerinde daha fazla oyun alanı sağlayarak ABD'yi endişelendirecektir.

Böyle bir stratejik ortamda, Taliban'ın yeniden ortaya çıkması uluslararası güvenliği çeşitli şekillerde etkileyebilir. Yurtdışına sığınmacı akını, komşu ülkelerde istikrarsızlık, ülkeyi radikalizmin ve uluslararası terörün yuvasına çevirmesi dünyanın karşılaştığı zorluklar arasında olabilir. Görünen o ki, Taliban tüm ülkelerle işbirliği politikası izler ve kavramlarını ve ideolojik ilkelerini değiştirirse, Afganistan'ın Taliban döneminde kısmi bir istikrar görmesini bekleyebiliriz.

Bugün Taliban, eski hükümet yetkililerini ülkeye davet ederek ve toplumdaki meşruiyetini artırmaya çalışıyor. Ancak önemli olan, eski hükümet yetkililerinin, Taliban'ın ilerlediği zaman Afganistan'dan kaçmaları ve Taliban'ın onları yalnızca uluslararası meşruiyeti artırmak için kullanması nedeniyle bu şahısların popüler olmamasıdır. Hamid Karzai ve Abdullah Abdullah gibi önceki hükümetlerdeki bazı nüfuzlu kişilerin Afganistan'dan kaçmadıkları ve Taliban'dan zarar görmedikleri göz önünde bulundurulacak olursa, Taliban'ın daha da kabullenir bir duruma geldiğini söylemek gerçek dışı olmaz. Fakat geri dönenlerin Taliban'ın etnik politikalarını destekleyen Peştunlardan olduğu belirtilmelidir.

Uluslararası toplumun Taliban'a karşı yumuşak yaklaşımı, onların pazarlık gücünü artırmış ve onlara yüksek bir özgüven vermiştir. Görünen o ki, bu grup birkaç yıl dayanabilirse hükümetinin temellerini atabilir ve yönetmeye devam edebilir. Böyle bir senaryo gerçekleşirse, Taliban, Peştun milliyetçiliği üzerinden diğer etnik ve dini grupları asimile etmeye çalışacağı için toplumdaki sorunlar çözümsüz kalacaktır ve bu da diğer etnik grupların direnişiyle karşılaşacak ve muhtemelen silahlı direniş şeklinde gerçekleşecektir. Dolayısıyla, Afganistan'ın önümüzdeki yıllarda istikrarsız olmaya devam etmesi beklenebilir.

Ukrayna krizi ve Batı-Çin rekabeti gibi uluslararası gelişmeler göz önüne alındığında, gelecekte Taliban'ın bölgesel jeopolitik rekabetlerden en iyi şekilde yararlanacağı ve kendisini uluslararası kabul görmüş bir hükümet olarak dünyaya sunacağı söylenebilir. Pakistan, Çin, Rusya, İran ve Arap ülkeleri gibi Taliban'ı aktif olarak destekleyen bölgesel ve uluslararası aktörler, Taliban'ın meşruiyetini artıracaktır. Görünüşe göre Taliban yakın gelecekte çoğu devlet tarafından resmen tanınacaktır ve bu da Taliban hükümetinin hayatta kalacağı anlamına gelmektedir.

Türkiye, tüm taraflar arasında dengeli politika izleyen bir ülke olarak, Afganistan'ın gelecekteki siyasetinde önemli bir rol oynayabilir. Bu doğrultuda Türkiye, Pakistan ve Katar'ın yakın bir müttefikidir ve Taliban'ın her iki ülke ile de çok yakın bir ilişkisi vardır. Bu nedenle Türkiye, Taliban'ın politikalarını Pakistan ve Katar üzerinden ayarlayabilir ve grubu aşırıcılıktan uzak, günün gerçeklerine uygun bir siyaset zemininde tutabilir. Bunun yanı sıra eğitim, tarım, sanayi ve hizmet sektöründe Türkiye'nin tecrübeleri Taliban'a aktararak, gelecekteki Afganistan üzerindeki rekabet ortamında kendine zemin yaratabilir.

Kaynakça

- CIA. (2006). Afghanistan Country Handbook. <https://info.publicintelligence.net/MCIA-AfghanHandbook.pdf>.
- Çınarlı, Ö. (2009). *Afganista'daki İç Savaş ve Dış Müdahale (1989-2001)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Katawazai, A. S. (2020). Afghanistan's Mineral Resources Are a Lost Opportunity and a Threat. *The Diplomat*, <https://thedi diplomat.com/2020/02/afghanistans-mineral-resources-are-a-lost-opportunity-and-a-threat/>
- Keskin, G. F., Sadri Alibabalu, S., & Fatah, M. (2020). Russia' s and Iran' s Strategic Policies Towards The Afghanistan Crisis. *Trames*, 24(2), 215–229.
- Kuğu, A. R. (2020). *Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Malikzada, N. (2020). Afghanistan's future after the Taliban takeover: Civil war or disintegration?. *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/southasiasource/afghanistans-future-after-the-taliban-takeover/>
- Rashid, Y. (2022). Afganistan'ın Ekonomik Potansiyeli. *İRAM*, https://iramcenter.org/afganistanin-ekonomik-potansiyeli/?send_cookie_permissions=OK
- Sadri Alibabalu, S. (2020). Strategic Culture of Turkey before the AKP Rule and its Reflections to Turkish Foreign Policy. *St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences*, 6(1), 56-75.
- Sadri Alibabalu, S., Sadri, B., Naseem, M. N., Ahmadi, A. (2020). A conceptualization of the Middle Eastern security structure: Proxy wars of all against all. *Agathos*, 11 (1), 425-438.
- Salami, M. (2021). Navigating Influence in Afghanistan: the Cases of Qatar and Pakistan. *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/navigating-influence-afghanistan-cases-qatar-and-pakistan>
- Seren, M. (2021). Türkiye'nin Afganistan Politikası. *Kriter*, 6 (60).
- Shafai, H. ve Diğerleri. (2020). Mineral Resources in Afghanistan. *Ministry of Mines and Petroleum of Afghanistan*.
- TGRT. (2021). Taliban'dan kadınlara dizi yasağı. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/talibandan-kadinlara-dizi-yasagi-2802675>
- WIIS. (2009). The Geography of Afghanistan An excerpt from The United States in Afghanistan. *Brown University*.
- World Bank. (2013). Islamic Republic of Afghanistan Resource Corridor Strategy and Plan. Report No: ACS1205.
- WTO. (2020). Afghanistan. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/AF_e.pdf

BANGLADEŞ

Md. Nazmul ISLAM

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-8660-0415

Giriş

Bangladeş Halk Cumhuriyeti ile ülkenin coğrafyası, demografisi, tarihi, siyaseti, kültürü, ekonomisi, potansiyeli ve Türkiye ile ikili ilişkileri bu bölümde ele alınacaktır. Ülke sınırlarının herhangi bir doğal veya kültürel bölgeye tekabül etmemesi, tamamen sınırların siyasi bir kurguya dayandığını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Bangladeş bağımsız bir ülke olarak bir ekonomik bölge oluşturmakta olup kültürel merkez üssü olarak hizmet eder.¹

¹ Bu bölümde Bengal terimi, Bangladeş'in kültürel tarafına atıfta bulunmak için kullanılacaktır.

Coğrafi Yapısı

James Renell'in "Hinoostan Haritasının Anıları (Memoirs of a Map of Hinoostan)", Bengal'in mevcut coğrafi araştırmasının başlangıç noktası olarak kabul edilir (Rennell, 1792). Ancak, tam ve doğru bir tespit yapılmasının üzerinden neredeyse yüz yıl geçmesi sonrası, W.W. Hunter, Bengal'in (1875-77) istatistiksel olarak sağlam, derinlemesine bir tanımını sağlayan sekiz ciltlik bir set oluşturmuştur. Çığır açan araştırmasının bir sonucu olarak Hunter, günümüzde modern Bengal'in ilk bölgesel ve tarihi coğrafyacısı olarak kabul edilmektedir. 1905-1925 yılları arasında yazılan Bengal Bölge Gazetesi, onun geniş bilgi hazinesinden kapsamlı bir şekilde yararlanmıştır. Bu amaçla, cep boyutundaki bu gazeteler, genel halkın ekonomi ve endüstrinin işleyişini anlamalarına büyük katkı sağlamıştır. Özellikle, Jessore, Pabna ve Rajshahi gazeteleri bu konuda ön plana çıkan gazetelerdir. L.S.S. O'Malley tarafından yazılan üç eser, Bengal halkını ve tarihi coğrafyasını anlamamıza önemli katkılarda bulunan en kalıcı miraslar arasında yer almaktadır.

Bangladeş, nesiller boyunca Bengal halkının evi olmuştur (Bengallerin ülkesi). Bu kültürel vatan, Batı Bengal'deki Purulia'dan doğuda Assam'daki Cachar'a kadar uzanır. Bununla birlikte, siyasi olarak Hindistan ve Bangladeş Halk Cumhuriyeti devletleri arasında bölüşülmüştür.

Coğrafya açısından, Bangladeş her taraftan birkaç Hint eyaleti ile sınırlanmıştır: Batı ve kuzeyde Batı Bengal, kuzeyde Assam, kuzey ve kuzeydoğuda Meghalaya ve doğuda Tripura ve Mizoram. Ülkenin güneydoğusu Myanmar (Burma) ile bulunduğu yerdir. Güneybatı noktasından Bangladeş, Bengal Körfezi'ne kolay erişim sağlar. 4.246 kilometrelik toplam kara sınırının %93,9'u Hindistan ile paylaşılırken, %6,1'i Myanmar ile paylaşılmaktadır ve ülkenin en güney sınırı Bengal Körfezi'dir. Bangladeş, küçük bir coğrafi büyüklüğe sahip olmasına rağmen 580 kilometreden uzun bir sahil şeridi bulunmaktadır. Bangladeş'in (12 deniz miline kadar uzanan) karasularının doğusunda, ülke açık denizlerde (22,22 km) 200 deniz miline (370,40 km) kadar uzanan bir ekonomik bölge kurmuştur. Bengal, Hindistan alt kıtası ile Güneydoğu Asya arasında, kuzeyde Tibet masifiyle birlikte ince bir kara köprüsüdür. Bengal Körfezi'nin doğal kemerinin en yüksek noktasıdır. Güney Asya'daki konumu, onu bölge için önemli bir kavşak haline

getirmektedir. Bangladeş'in sınırları sırasıyla kutupsal koordinatlarda ve ekvator boyunca 20°34'K'dan 26°33'K'ya ve 88°01'D'den 92°41'F'ye kadar uzanır. Efsanevi Kraliyet Bengal Kaplanı, güneybatı Bangladeş'te büyük bir mangrov bölgesi olan Sundarbans'ta yaşamaktadır.

Bengal bölgesi, Asya kıtasının iki büyük bölümünü, Güney ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlar. Dini mimari, sanatsal biçimler, törensel yiyecekler, giyim eşyaları ve hatta Bengal dilindeki kelimeler dahil olmak üzere Bengal toplumunun birçok alanında Arap, Fars ve Türk kültürlerinden etkilendiğine dair önemli kanıtlar mevcuttur. *Lungi* (sarong) en yaygın erkek giysisidir, pirinç ve balık ülkenin başlıca ürünleri olup birçok tropikal ürüne sahiptir. Islak, tropik bir iklim, Bengal'e Asya'nın kuru ve kurak batı bölgelerinden daha aşınadır. Yüzyıllara yayılan göç dalgaları, özellikle de halkın çoğunluğunun İslam'ı tercih etmesiyle, ülkenin batı eğilimlerinin sorumlusu olmuştur.

Bengal Havzası birkaç büyük nehrin birleşmesiyle oluşan, dünyadaki en büyük deltanın evidir. Burası, Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin 40.225 kilometrekarelik deltasının oluştuğu yerdir. Bu şekilde muson yağmurları, değişen nehir seviyeleri, taşkınlar, alüvyon ve seyrelemler ve nehir yataklarındaki dalgalanmalar, bölgenin fiziki ve kültürel coğrafyası için esastır. Bangladeş Halk Cumhuriyeti olarak da bilinen Bangladeş, Hindistan alt kıtasının kuzeydoğu bölgesinde, Padma (Ganj) ve Jamuna (Brahmaputra) nehirlerinin buluştuğu yere yakın bir Güney Asya ülkesidir.

Bangladeş'te sekiz ana bölüm vardır. Bunlar; Barisal, Chattogram, Dhaka, Khulna, Rajshahi, Rangpur, Mymensingh ve Sylhet'tir. İdari bölümlerin altında 462 Upazilas ve 34 Thana'sa ayrılan toplam 64 Bölge (zilas) vardır. Bangladeş'de 95 ila 99 yerleşim bölgesi bulunmaktadır. Yerleşim bölgelerinin boyutları 0.40 hektar ile 20.72 kilometrekare arasında değişmektedir.

Demografik Yapısı

Bangladeş'te nüfus yoğunluğu son derece yüksektir. Nüfus artışı 1970'lerde her yıl ortalama %2,5 iken 1990'larda önemli ölçüde düşmüş ve %2'nin altına inmiştir. Ülkenin yeni doğan ölüm oranı da önemli ölçüde düşmüştür. 1975'te 1000 canlı doğumda 192 olan bu sayı 2000'de

51'e inmiştir. Aynı dönemde, toplam doğurganlık hızı da 100 kadın başına 6.34'ten 2.50'ye düşmüştür. Dolayısıyla, Bangladeş'in değişen demografisi, yüksek doğurganlık/yüksek ölümlülük durumundan düşük doğurganlık/düşük ölümlülük durumuna bir geçiş olarak görülebilir. Bangladeş'te yerel düzeyde yapılan çok sayıda araştırma, daha yüksek kadın işgücü katılımı oranlarının, daha yüksek eğitim düzeylerinin ve doğum kontrolüne daha fazla erişimin, ülkenin nüfus artışıını yavaşlatmadaki başarılı çabalarında önemli faktörler olduğunu bulmuştur (Razzaque ve diğerleri, 1998; Khuda ve Hossain, 1996; Khan ve Raeside, 1998).

Bangladeş'in nüfusuyla ilgili veriler hem yurtiçinde hem de yurtdışında çeşitli kaynaklardan toplanabilir. 7 Ağustos 2022 itibariyle, Birleşmiş Milletler'in son rakamları Bangladeş'in nüfusunu 168.121.440 olarak göstermektedir. Bangladeş, kilometrekareye düşen 12,65 kişilik nüfus yoğunluğuyla (bağımlı bölgeler dahil) nüfusu en yoğun ülkeler listesinde sekizinci sırada yer almaktadır. Nüfus açısından, Bangladeş dünya toplamının %2.11'ini temsil etmektedir (mil² başına 3.277 kişi / km² başına 1.141 kişi).

Bangladeş terimi, nüfusun %99'unu oluşturan Bengal halkından gelmektedir. Bangladeş'te yerli halklar Chittagong Tepe Yolları, Sylhet, Mymensingh ve Kuzey Bengal bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bengal'in farklı bölgeleri, dilin kendi farklı lehçelerine sahiptir. Hem Chittagong hem de Sylhet lehçeleri birbirinden farklıdır. 2013 yılında nüfusun 160 milyona yakın olduğu tahmin ediliyordu. Bangladeş esas olarak Müslümandır, ancak büyük bir Hindu (%12), Budist (%1) ve Hristiyan nüfusa (%1) ev sahipliği yapmaktadır.

Tarihi ve Siyasi Yapısı

Bangladeş'in mevcut sınırları Hint imparatorluğu, Budist yönetimler, Moğol (Babür), İngiltere ve Pakistan dahil olmak üzere bir dizi farklı ulus ve imparatorluk tarafından çizilmiştir. 1700'lerde İngiliz kolonizasyonunun ilk yıllarında, şu anda Bangladeş olan bölge Doğu Bengal eyaleti olarak biliniyordu. 1947'de İngiliz hükümeti ve Hindistan'daki önde gelen siyasi partiler, Hindistan kolonisinin Hindistan ve Pakistan'a bölünmesine yardım etmiştir. Doğu Bengal'in ilhakı ile eyaletin

adı, Pakistan içindeki yeni konumunu yansıtmak için Doğu Pakistan olarak değiştirilmiştir. Batı Pakistan, Britanya Hindistanı'nın kuzeybatısındaki eyaletler üzerine kurulmuştur.

Şeyh Mucibur Rahman'ın Avami Birliği, Doğu Pakistan'ın Bengal çoğunluğu için daha fazla özgürlüğü savunmuştur. Şeyh Mucib'in Pakistan için asıl planı, Pakistan'ın iki eşit devlet arasında bir federasyon haline gelmesiydi. Partisi, Doğu Pakistan'ın 162 meclis sandalyesinden 160'ını ve Pakistan'ın 300 Ulusal Meclis sandalyesinden 162'sini almıştır. Avami Birliği hükümetten sorumlu olacak ve başbakanı seçebilecekti. Başkan Yahya, Bengallerin eline geçmesini önlemek için Ulusal Meclis toplantısını ertelemiş, buna kızan Doğu Pakistan halkı, Şeyh Mucib ve Avami Birliği önderliğinde sokaklara dökülmüştür. Batı Pakistan'dan daha fazla asker doğuya gönderilmiş ve 25 Mart 1971'de Pakistan ordusu yüzlerce sivil idam etmiş, Mucib'i ele geçirmiş ve onu batıya geri getirmiştir. Nisan ayına gelindiğinde, Bengalliler ve Pakistan ordusu, 26 Mart'ta Doğu Pakistan'ın bağımsız bir ulus olarak ilan edilmesinden sonra tam bir savaş haline girmiştir. Çoğunlukla Hint kuvvetleri tarafından eğitilmiş ve silahlandırılmış Bangladeşli *Mukti Bahini* (Özgürlük Savaşçıları) taburları, ülkenin dört bir yanındaki Pakistan birliklerine karşı gerilla çatışmalarında 10 ay boyunca savaşmıştır. Pakistan silahlı kuvvetleri 16 Aralık'ta resmen teslim olmuştur. Mucibur Rahman da bir süre cezaevinde yattıktan sonra, Ocak 1972'de serbest bırakılmış ve sonunda Bangladeş başbakanı olmuştur.

Bangladeş'te siyaset, ülkenin 1971'de Pakistan'a karşı kazandığı zaferi takip eden on yıllarda giderek daha fazla ülkenin önceki rejimlerine yönelmiştir. Tarihsel Bengali/Müslüman ayrımı ile Bangladeş'in bir ulus olarak benzersizliği ülke için en tartışmalı konulardır. Milliyetçilik üzerine duygusal açıdan yapılan yoğun ideolojik tartışmalar, dağıtım adaleti gibi daha temel sorunlar hakkında konuşmayı zorlaştırmaktadır. Siyasi fikirlerin kademeli olarak kaybolmasına katkıda bulunan başka bir faktör, daha kutuplaşmış bir siyasi manzaraya yol açan sürekli "kültür savaşları"dır (Siddiqi, 2010, s. 8).

Sosyalizmden Neoliberalizme Bangladeş Devletinde Siyasal Kültürün Özellikleri

Ülkenin 1971'deki kuruluşundan bu yana, Bangladeş'in siyasi kültüründe muazzam değişimler yaşanmıştır. 1972 Anayasası devletin dört temelini milliyetçilik, demokrasi, laiklik ve sosyalizm olarak belirlemiştir (Riaz, 1994, s. 116). Dönemin daha geniş tarihsel ve siyasi iklimlerine ek olarak, Şeyh Mucibur Rahman ve Avami Birliği'nin bu idealleri yorumlaması onları şekillendirmiştir. Ayrıca sosyalizm, Mucib'in anılarında bahsettiği gibi komünizmin bir işlevinden ziyade sömürüden kurtulma özgürlüğü olarak görülmüştür (Rahman, 2012, s. 237). Şeyh Mucibur Rahman (1972-75) yüksek hedeflerle seçilmiş, ancak üç yıldan kısa bir sürede, parlamenter demokrasiyi tek parti otoritesiyle değiştiren dördüncü anayasa değişikliğini gerçekleştirmiştir.

Şeyh Mucibur Rahman'ın 1975'teki ölümünü takip eden yıllarda, Bangladeş eski bir askeri lider ve politikacı olan General Ziaur Rahman tarafından yönetilmiştir. 1979'da anayasaya 5. madde eklenmiş, değişiklik yasalaşınca BAKSAL döneminin sosyalist düşüncesi ve laiklik terk edilmiştir. Üstelik Binbaşı Ziya'nın 1978'de kurduğu Bangladeş Milliyetçi Partisi (BNP) ile Avami Birliği tarafından tercih edilen laik Bengal kimliğinden ayrı bir Müslüman Bangladeş kimliği benimsenmiştir.

Ziya'nın halefi General İrşad, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması ve daha serbest ticaretin ve daha yüksek ihracatın teşvik edilmesi gerektiği konusunda hemfikir olsa da (Siddiqi, 2010) İrşad yedi yıl boyunca (1983-1990) bir diktatör olarak hüküm sürmüş, bu süre zarfında gücü kötüye kullanmış ve demokratik ifadeyi bastırmıştır. Yaygın bir şekilde popüler bir hareket olarak görülen İrşad, anayasayı değiştirerek ("sekinin ikinci değişiklik") İslam'ı devletin dini haline getirmiştir.

Devlet

Bangladeş'in parlamenter demokrasi sisteminde (Jayitya Shongshod) bir cumhurbaşkanı, bir başbakan ve tek meclis vardır. Her beş yılda bir seçmenler 300 sandalyeli parlamentonun temsilcilerini belirlemek için sandık başına gitmektedir. Parlamentoda %50 kadın kotası bulunmaktadır. Başkanın Başbakan seçimi, yasama meclisinin basit çoğunluğu tarafından onaylanmalıdır. Başkan, yasama organı tarafından her beş

yılda bir seçilir. Ülke çapında yirmi ilçe, sayısız bucak, birlik Parishad'ları ve sayısız köy mevcuttur.

Liderlik ve Siyasi Yetkililer

Günümüzün siyasi ortamında, Bangladeş'te elliden fazla farklı siyasi parti vardır. Ülkedeki en büyük dört siyasi parti; Avami Birliği (AL), Bangladeş Milliyetçi Partisi (BNP), Jatiya Partisi (JP) ve Cemaat-i İslami (JI)'dir. Avami Birliği, sosyalist eğilimli bir organizasyondan mevcut laik tutumuna dönüşmüştür. Hindistan'a karşı düşmanca bir tutum benimsemez. Şimdi eski Başbakan Halide Ziya tarafından yönetilen BNP, Avami Birliği'nden daha az laik, daha İslami ve daha fazla Hindistan karşıtıdır. Şefikur Rahman şu anda Bangladeş'in en büyük, en etkili İslami hareketi ve ülkenin en eski, en anti-laik ve Hindistan karşıtı siyasi partilerinden biri olan Cemaat-i İslami'nin lideridir.

Kültürel Yapısı

Bangladeş kültürü, halkının yaşam biçimidir. Ülkenin kültürü, zaman içinde birçok farklı demografiden gelen girdilerle geliştiği için çeşitlilik açısından zengindir. Bangladeş'te yaygın üç büyük inanç olan İslam, Budizm ve Hinduizm'in hepsinin önemli kültürel etkileri olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısını ve yirminci yüzyılın ilk yarısını kapsayan Bengal Rönesansı sırasında, birçok önde gelen Bengalli yazar, bilim adamı, film yapımcısı, müzisyen, ressam ve bilim adamı Bengal kültürünün büyümesine büyük katkıda bulunmuştur. Halkın dansı, müziği, edebiyatı, mimarisi ve hatta giyimi bile bu kültürü yansıtmaktadır.

Bangladeş'in müziği ve dansı için üç ana kategori vardır: Halk, klasik ve modern. Popüler halk şarkıları, ülkede uzun bir geçmişe sahiptir ve genellikle romantik temalar etrafında toplanır. Ülkenin maneviyat, tasavvuf ve folkloru şarkılara ilham kaynağıdır. Baul, Murshidi ve Bhattali, Hason Raja ve Abbas Uddin gibi şarkı yazarlarının yeteneklerini geleneğe katkıda bulunmalarıyla popüler hale gelen halk müziği tarzlarından sadece birkaçıdır. Hem gitar gibi Batı'dan etkilenen enstrümanlar hem de bambu flüt ve *bashi* ve *tabla* veya *dhol* adı verilen davullar gibi yerli enstrümanlar Bangladeş müziğinde popülerdir.

İslam, Bangladeş nüfusunun %87'si tarafından benimsenmiştir ve bu da İslam'ı ülkede baskın din haline getirmektedir. Hinduizm ve Budizm de oldukça büyük bir bağlı nüfusa sahiptir. Hristiyanlar ve Sihler Bangladeş nüfusunun küçük bir yüzdesini oluşturmaktadır; bunların yanında kalan nüfusun çoğu ateisttir veya herhangi bir dini inancı yoktur. Noel, Ramazan Bayramı, Buddha Purnima ve Durga Puja, ulusal düzeyde kutlanan dört büyük dini bayramdır.

Bangladeş modası diğer bölgelerden farklıdır. Bangladeş'in kırsal kesimlerinde erkekler, takım elbise veya gömlek ve pantolon yerine *lungi* denen gündelik kıyafet giymektedir. Panjabi, erkekler tarafından özel günlerde, özellikle de dini olanlarda giyilen bir tür geleneksel kıyafettir. Shari, bayanlar için birincil ve en yaygın giysi iken, *salvar kameez* genç nesiller arasında giderek daha popüler hale gelmiştir.

Bangladeş mutfağı, eşsiz mutfak mirasıyla ünlüdür. Pirinç, beslenmenin temelidir ve genellikle sebze, balık, et, yumurta, köri ve mercimek çorbası gibi diğer yiyeceklerle birlikte verilir. Bangladeş, ülkenin ünlü süt bazlı tatlıları da dahil olmak üzere birçok farklı tatlıya ev sahipliği yapmaktadır. *Shondesh*, *rasmalai*, *chom-chom*, *rasgulla* ve *kala jam* gibi yemekler bu türlere örnektir. *Katla* gibi tatlı su balıkları, *magur* adı verilen yayın balığı ve *shuki machh*, Bangladeş'in protein ihtiyacının çoğunu sağlar. Sığır eti yaygın olarak tüketilir.

Bangladeş'in mimari özellikleri ve tasarımları, ülkenin zengin kültürel mirasına, uzun tarihine ve çeşitli dini uygulamalara dayanmaktadır. Pala Budist, Hint-Saracenic Revival, İslami ve Babür (Babür) yapıları ülkede temsil edilen stillerden sadece birkaçıdır. Ülke, binlerce yıl öncesine dayanan antik yapıları ve mimari eserleriyle gurur duymaktadır. Bangladeş, bazıları Dinajpur'daki Kantajew Tapınağı, Jatiyo Sangsad Bhaban (ülkenin parlamento binası), Dakka'daki Ahsan Manzil ve Dakka'daki Lalbagh Kalesi'nde görülebilen çok çeşitli mimari tarzlara ev sahipliği yapmaktadır.

Ekonomik Yapısı

Bangladeş'te son yıllarda yılda %7 oranında tutarlı bir reel GSYİH büyümesi olmuştur (İslam 1998; Hossain 2003). Ülkenin kişi başına düşen GSYİH'si, yüzyılın son çeyreğinde %350'den fazla artmıştır. Ka-

dınların işgücüne katılımı, düşük vasıflı imalat ihracatının yanı sıra artmıştır.

Bangladeş'in düşük düzeydeki sosyo-politik çalkantı, ülkenin son on yılda ortalama %7 olan ve hem 2017-2018 hem de 2018-2019 mali yıllarında %8'e ulaşan güçlü ekonomik büyümesine büyük katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak, Bangladeş ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ilk on ekonomisinden biri haline gelmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2019 Dünya Ekonomik Görünümü'ne göre, Bangladeş ekonomisi, satın alma gücü paritesi açısından ölçüldüğünde dünyada 30., nominal olarak ölçüldüğünde ise 39. sırada yer almaktadır. "Gelecek 11" veya "Sınır 5" ülkelerinden biri addedilen Bangladeş'in çok da uzak olmayan bir gelecekte küresel ekonomide önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

Bangladeş'in GSYİH'si, 2015 yılında 347.991 milyar ABD Doları (nominal olarak) ve 860.916 milyar ABD Doları (satın alma gücü paritesi olarak) değerindeydi. Ülkenin döviz rezervi Nisan 2020'de 32.93 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Önde gelen finans kuruluşlarından gelen tahminler, Bangladeş ekonomisini 2030 yılına kadar dünyanın en büyük 24. ekonomisine yerleştirmektedir. Bu ekonomik mucize büyük ölçüde sağlam makroekonomik yönetime, yapısal değişikliklere, insana ve altyapıya yapılan önemli harcamalara atfedilebilir.

Tarım ülkenin birincil sektörüdür. Nüfusun %37,6'sını istihdam etmekte ve GSYİH'ya yüzde 13,1'lik katkıda bulunmaktadır. İş gücünün %21'i ve GSYİH'nin %27,8'i doğrudan veya dolaylı olarak imalat sektörüne bağlıdır. Tüm işlerin yaklaşık %39'u ve GSYİH'nin %53,5'i hizmet sektöründedir.

Hazır giyim (RMG) endüstrisi ve yurtdışındaki Bangladeşli işçilerden gelen dövizler ülke ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. RMG, çoğu kadın olmak üzere yaklaşık dört milyon kişiyi istihdam etmekte ve GSYİH'nin %13'ünü oluşturmaktadır. 2018-2019 mali yılında alınan 16.4 milyar dolarlık havalelerin yeni bir ölçüt oluşturduğunu söylemek mümkündür. Büyüme oranı bir önceki yıla göre 9,47 puan olarak gerçekleşmiştir. Giriş, 2017-18 mali yılı için 14,98 milyar dolardı. Bangladeşlilerin yaklaşık %10'u artık evlerini ve birikimlerini yurtdışında tutuyor. Hazır giyim sektörü, ihracatın neredeyse %80'ini oluşturmakta ve hızla büyümektedir. Bangladeş; Çin, Hong Kong ve

İtalya'nın ardından dünyanın dördüncü büyük giyim ihracatçısıdır. Önemli miktardaki genişlemeye rağmen, Bangladeş'in hazır giyim endüstrisi dengededir.

Ülkenin Potansiyelleri

Bangladeş, dünyanın zayıf bağlantılı bir bölümünde yer almaktadır, ancak ülke halkı birlikte çalışarak, yollar, tüneller, köprüler ve elektrik şebekeleri inşa ederek altyapısını iyileştirebilir ve uluslararası ticarete girme kapasitesini artırabilir. Bangladeş'in ekonomik yollar üzerindeki konumu nedeniyle Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlayan bir geçiş merkezi olarak hizmet verme potansiyeli mevcuttur. Çin Kuşak ve Yol Girişimi dikkate alındığında bu, daha fazla ticaret, seyahat ve turizm ile sonuçlanabilir.

Hazır giyim sektörü, ihracat gelirlerinin %80'inden fazlasını sağlamak ve %60'ı kadın olmak üzere 4 milyondan fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Bu başarıdan dolayı, Bangladeş şu anda Çin'in ardından dünyanın en büyük ikinci hazır giyim ihracatçısıdır. Ekonominin en hızlı büyüyen parçalarından biri olan ilaç ihracatı, ABD ve AB dahil 125'ten fazla ülkeye ulaşmaktadır. Son yıllardaki Bilgi ve İletişim Teknolojisi (BİT) büyümesi, kısmen, Bangladeş'e hizmet ve geliştirme çözümleri sağlayan Avrupalı şirketlere atfedilebilir. Çin ve Hindistan, Bangladeş'in ithalatının büyük çoğunluğunu sağladığından, ülkenin AB ile olan ticaret fazlası mantıklı gözükmemektedir.

Bengal Körfezi şimdi Bangladeş'in yeni potansiyel ekonomik bölgesine ev sahipliği yapmaktadır. Bangladeş'in mavi ekonomisini genişletme çabaları, ülkenin son zamanlardaki deniz zenginlikleri keşifleri tarafından teşvik edilmektedir. Bangladeş Hükümeti 2015'ten başlayarak mavi ekonomiye odaklanan bir dizi seminer ve tartışma düzenlemiştir. Bangladeş'in balıkçılık, yenilenebilir enerji, insan kaynakları, ulaşım, turizm ve iklim değişikliğini içeren mavi ekonomisinin uzun vadeli olmasını sağlamak için Bangladeş'in Yedinci-Beş Yıllık Planında (7FYP) on iki girişim özetlenmektedir. Bangladeş Hükümeti, mavi ekonomi projelerini sektörel bakanlıklar arasında entegre etme çabalarının bir parçası olarak 2017 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde "Mavi Ekonomi Hücresi" kurmuştur. Mavi ekonomisinin potansiyel katkıları,

Bangladeş ekonomisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Bangladeş'in dış stratejisi, komşularıyla dostane ilişkilere ve geniş ittifakların oluşumuna dayanmaktadır. Hükümet, çevre ve suyla ilgili olanların yanı sıra yardımların etkinliğini ve kız çocuklarının eğitimi ni destekleyenler de dahil olmak üzere bir dizi sürdürülebilir kalkınma hedefini (SKH) desteklemektedir. Bangladeş, uluslararası örgütlerin aktif bir üyesidir ve askeri personeli BM barışı koruma operasyonlarına önemli katkı vermektedir.

Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler

Modern çağda Türkiye ve Bengal'in diplomatik bağları mevcuttur; bununla birlikte, iki ülke arasında ortak tarihi bağlar da bulunmaktadır. Bu tarih Saltanat döneminden Babür dönemine ve Bengal tarihinin İngiliz dönemlerine ve günümüze kadar olan yüzyılları kapsamaktadır. Babür-Osmanlı bağları dışında, Bengalli Müslümanlar, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'yi desteklemişlerdir. Kooperatif çabaları, tarihsel ilişkilerden ve kültürel alışverişlerden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Ticaret ve Savunma

Bangladeş ve Türkiye, ilişkilerini birçok farklı alanda geliştirmek için çalışmaktadır. 2020 yılı itibariyle iki ülke arasındaki yıllık ticaret 850 milyon dolara yakındı. Salgına rağmen, bu toplam bir milyar doları aştı. Yıla yavaş bir başlangıç yaptıktan sonra, ikili ticaret 2021 yılının aynı dönemine kıyasla 2022 yılının Mayıs ayına kadar %15 artmıştır. İhracatı artırmanın yanı sıra Bangladeş'ten yapılan ithalatı artırmak Türkiye için en önemli hedefdir.

Türk şirketlerinin Bangladeş ekonomisine katılımı artmaktadır. Türk şirketi Arçelik, Bangladeşli üretici Singer'ı satın almıştır. Chittagong, Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir enerji firması olan United Group ile bir Türk gaz şirketi olan Igaz arasında bir yatırım ortaklığı hedeflemektedir.

Dhaka Wasa su arıtma tesisi ihalesi, projeleri hızlı ve kaliteli iş ile malul bir maliyetle teslim etme rekoru nedeniyle yakın zamanda bir Türk

firması tarafından alınmıştır. Başka bir şirket, Dakka dışında 450 MW elektrik üretmek için gerçekleştirilecek bir ihaleye başvurmayı düşünmektedir. Ayrıca yollar ve köprüler de dahil olmak üzere bayındırlık projeleri için birçok ihaleye katılan Türk şirket mevcuttur.

Dakka, son yıllarda ağırlıklı olarak Türk savunma sanayisine ağırlık vermiştir. Bangladeş, Türk yapımı Otokar Cobra hafif zırhlı araçlarını şimdiden satın almıştır. 2017 yılında Türk firması 680 hafif zırhlı araç üretmek için sözleşme imzalamıştır. Bangladeş hükümeti, orta menzilli güdümlü çoklu roketatar satın almak için Türk savunma firması Roketsan ile anlaşmaya varmıştır. Ayrıca Türkiye, Bangladeş ordusunda yaklaşık 3.000 subay yetiştirmiştir. Bangladeş ordusu ve Türk firması Roketsan, Haziran 2017’de, lazer güdümlü bomba tedariği için bir sözleşme imzalamıştır. Türkiye ve Bangladeş, ürettikleri drone cihazlarını birbirlerine satma konusunda anlaşmıştır. İki ülke, silah üretmek için ortak bir şirket kurma potansiyelini tartışmaktadır. Bangladeş Mühimmat Fabrikası, bir Türk firması ile ortak top mermisi üretimi için sözleşme imzalamıştır.

Kültür ve Din

İki ülkenin dini ve kültürel gelenekleri arasında birçok paralellik bulunmaktadır. Türkiye şu anda Bangladeş’in en çok aranan tatil yerlerinden biridir. Son zamanlarda Bangladeş’ten giderek artan sayıda hasta tedavi için Türkiye’ye gelmeye başlamıştır.

Daily Sabah, Anadolu Ajansı (AA) ve TRT World dahil olmak üzere Türk medyası ve Türk televizyon dizileri “Diriliş: Ertuğrul” ve “Payitaht Abdülhamit”, Türk kültürünün tanıtılmasında yumuşak güç olarak önemli roller oynamaktadır. Türkiye’nin teknolojik ve savunma alanındaki ilerlemeleri ile hükümetin YTB aracılığıyla yürüttüğü burs programı, Türkiye-Bangladeş kültürel ilişkilerinin geliştirilmesinde ayrıca önemli bir rol oynamıştır.

İnsani Yardım Projeleri

Türkiye, Bangladeş’te medikal turizmi artırmak istemektedir ve özel bir hastane inşa etmek için altmış dönüm arazi talep edilmiştir. Bang-

ladeş Dışışleri Bakanı, Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile konuyu görüşmüştür. Türkiye’de yapılan hastanelerin ortalama yatak sayısı 2.000 ile 3.000 arasındadır. Bu merkezlerde hastalar akla gelebilecek her türlü tıbbi hizmete erişebilmektedir. Bu plan uygulamaya konulursa, Bangladeş’teki sağlık hizmetleri iyileşecek ve daha az kişinin yurtdışında tedavi araması gerekecektir.

Türkiye, Rohingya göç probleminin başlamasından bu yana Bangladeş’e çeşitli şekillerde yardım etmiştir. Bangladeş’in Rohingyalıların evlerine dönmesine izin verilmesi gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Ayrıca Türkiye, Uluslararası Adalet Divanı’na başvururken Bangladeş’e siyasi ve mali destek sağlamıştır. Bangladeş, iki dostu, Hindistan ve Çin’in desteğini kaybettiğinde Türkiye, Rohingya mülteci krizine yardım ettiğinden beri, iki ülke yakın ve kardeşçe bir bağ geliştirmiştir. Türkiye, Bangladeş’e ve Rohingyalılara G-20 ve İslam İşbirliği Örgütü (İKÖ) için yürüttüğü çok taraflı diplomatik kampanyalar yardımıyla destek vermiş ve böylece Bangladeş davasını uluslararası toplumda yüksek sesle dile getirebilmiştir.

Ankara’nın “Yeniden Asya Açılımı” stratejisi de göz önünde bulundurularak, hem Türkiye hem de Bangladeş’in işbirliğini güçlendirmeye hazır olduğu söylenebilir. Bu nedenle ittifak, ortak inançlar ve değerler temelinde savunma, kültür ve ekonomiye öncelik vermelidir.

Kaynakça

Hossain, M. A. (2003), Trade Liberalisation and Macroeconomic Performance: Analytics and Empirics from Bangladesh, Unpublished PhD Thesis, School of Economics, University of Queensland.

Hunter, W. W. (1876). The Indian Musalmans. London: Trubner and Company.

Islam, M. N. (1998) "Export Expansion and Economic Growth: Testing for Cointegration and Causality", *Applied Economics*, 30, 415-425.

Khan, H. T. A. and Raeside, R. (1998) "The Determinants of First and Subsequent Births in Urban and Rural Bangladesh, *Asia-Pacific Population Journal*, 13(2), 39-72

Khuda, B. and Hossain, M. B. (1996) "Fertility Decline in Bangladesh: Toward an Understanding of Major Causes", *Health Transition Review*, 6 (suppl.): 155-167.

Rahman, S. M. (2012). *Sheikh Mujibur Rahman: The Unfinished Memoirs*. Penguin UK.

Razzaque, A., Islam, M. M. and Alam, N. (1998) "Contraception among Limiters and Spacers in Matlab, Bangladesh", *Asia-Pacific Population Journal*, 13 (1), 65-78.

Rennell, J. (1792). The Peninsula of India, from the Kistnah River to Cape Comorun ; from the Latest Authorities: Exhibiting Its Political Division, According to the Partition Treaty Made at Seringapatam, 1792.

Riaz, A. (1994). *State, Class and Military Rule: Political Economy of Martial Law in Bangladesh*. Dhaka: Nadi New Press, 116-63.

Siddiqi, D. M. (2010). Political Culture in Contemporary Bangladesh: Histories, Ruptures and Contradictions. In Riaz, Ali and C. Christine Fair (Eds). *Political Islam and Governance in Bangladesh*. Routledge: London, United Kingdom.

BHUTAN

Hediye Gamze Türkmen

Dr. Öğretim Görevlisi, Işık Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0003-3320-6868

Coğrafi ve Demografik Yapısı

Doğu Himalayaların güney yamaçlarında konuşlanmış olan Bhutan, politik güç ve yüzölçümü açısından büyük iki ülkeyle; güneybatı ve güneydoğudan Hindistan, kuzey ve kuzeybatıdan da Çin ile komşudur. Ülkenin toprakları dünyanın en yüksek dağlarında yer almaktadır. Yüzölçümü 38.394 km² olan ülkenin nüfusu 727.145'tir. (NSB, 2018). Bhutan bir yandan sert ve zorlu doğa şartları, bir yandan da bölgenin iki güçlü ülkesinin etkileriyle bir arada yaşamak durumunda olan bir ülkedir. Bu anlamda Bhutan, devlerin arasında sıkışmış gibidir.

Bhutan'daki yaşayışı öncelikli olarak jeopolitik konumu belirlemektedir. Bhutan'ı tanımak ve anlamak için ilk başta ülkenin fiziksel yapısının göz önünde bulundurulması gerekir. Bhutan'a havayolu ile ulaşanlar ilk olarak Paro kentindeki

Paro Havalimanı'na ayak basarlar. İlk ayak bastıkları bu toprak, deniz seviyesinden 2.235 metre yüksektedir. Daha o ilk anda, birçok ziyaretçi yüksek irtifanın etkilerini hissetmeye başlar. Bhutan'da yaşayan insanlar için yüksek irtifa sıradandır. Çünkü Bhutan ortalama rakım bakımından dünyanın en yüksek rakımlı ülkesidir. Grangkhar Puensum zirvesi 7.570 metre iken, Drangme Chhu vadisi deniz seviyesinin 97 metre altında bulunur. Ülkede ortalama rakım 3.280 metredir. Bu durum; ülkeye çarpıcı bir doğal güzellik, bitki ve canlı çeşitliliği ve yüzyıllarca dış etkilerden korunmuşluk olarak katkı sağlamıştır. Ziyaretçiler de ülkenin bu özelliklerinden kolayca büyülenebilirler. Ancak, dağlarla çevrili yüksek vadilerde bulunmak insana gökyüzüne yakınlık duygusu verse ve sık ormanlarla kaplı devasa uçurumların şelaleler ve nehirlerle bölündüğü manzaralar büyük bir estetik haz sağlasa da, yüksek irtifanın alışık olmayanlar üzerinde farklı etkilere yol açtığının bilinmesi gerekir. Yüksek irtifa oksijen seviyesine bağlı olarak kalbin çalışmasını ve uykuyu etkiler. Yüksek irtifaya ilk maruz kalındığında nabız hızı yükselir, ancak belli bir süre geçtikten sonra iklimlendirme ile beden normale dönmeye başlar (Ainslie ve diğerleri, 2013: 233). Bu anlamda Bhutan yüksek irtifaya alışık olmayan ziyaretçilerine daha ilk anda “farklı bir ortamda” bulunduklarını hissettirir.

Dağlık ekosistemlerin yuvası olan Bhutan'ın oluşumuyla ilgili halk arasında dolaşan onlarca efsane vardır. Elbette ki bilim, bu toprakların tektonik hareketlerle nasıl oluştuğunu rahatlıkla açıklamaktadır. Bhutan'ın fiziksel özellikleri ve jeolojisi, 70 milyon yıllık tektonik doğa olaylarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hâlâ aktif olan bu jeolojik kadranda, Bhutan'ın topografyası V şeklindeki vadilerle karakterize edilir. Sıralanmış yüksek dağ sıraları arasında hızlı akan nehirler ve akarsular doğal hayatı beslemektedir. Rakım 7.500 metreden 150 metreye keskin bir şekilde alçalır (Tshewang ve diğerleri, 2021). Buzullarla kaplı karlı tepeler, derin vadiler ve sarp şelaleler Bhutan'ın doğal manzaralarıdır.

Bhutan doğal ve kültürel özellikleri ile tanınmaktadır. Ülke, hem doğal güzelliği hem de halkının sürdürdüğü hayat tarzı ile birçok araştırmaya konu olmuştur. Hem dağlık ekosistemlerin hem de yalıtılmışlığın ve sanayileşmemişliğin bir sonucu olarak ülkede önemli bir doğal çeşitlilik ve benzersiz kültürel birikim bulunmaktadır. Ülkenin %70'ten fazlası ağaçlarla kaplıdır. Hiç aksatılmadan sürdürülen çalışmalarla, dünya üzerinde “karbon negatif” olmayı başaran ilk ülke Bhutan'dır. Halk ise

Budist inanışlar çerçevesinde oluşan “Gayrisafi Milli Mutluluk” kavramı ile şekillenmiş bir anlayışla yönetilmektedir. Bhutan halkı, küreselleşme ve maddi arayışlardan uzak bir bakış açısıyla eşit gelişime, çevreyi ve kültürel değerleri korumaya öncelik veren hayat tarzına odaklanmaktadır. Bu idealizm, hem ülkede dinsel inanışlar hem de ülkeyi uzun bir yöneten Wangchuck Hanedanı’nın egemen kıldığı değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Son elli yılda dikkatli bir biçimde kapılarını dünyaya açmaya başlayan ülke, modernizasyon ve gelişim sürecinde de temel değerlerini kaybetmemeyi başarmıştır. Bhutan için bu dönüşüm süreci, aynı zamanda bir entegrasyon süreci olmuştur. 2008 yılında ülke dünyanın en genç demokrasisi olarak meşrutiyet ile tanışmıştır ama halk çok sevdiği Wangchuck Hanedanı’nın sağladığı sosyo-kültürel değerlerden yararlanmayı sürdürmektedir (Choden ve Wangchuck, 2018: 9).

Bhutan’daki mevcut demografik yapıyı ve tarihi mirası dzong yapıları ve manastırlar gözler önüne serer. Askeri açıdan da önem taşıyan dzong herhangi bir planı bulunmamaktadır. Lama adı verilen Budist rahiplerin önerileriyle inşa edilmişlerdir. Bunların en ünlülerinden biri, “beyaz kuşun kalesi” olarak da bilinen Jakar Dzong, Bumthang’da Chamkar Vadisi’nde bulunmaktadır (Wangchuck ve Choden, 2018: 26-27). Her men her dzong’un inşası ile ilgili halk arasında efsaneler dolaşmaktadır. Dzong’ların etrafındaki sık ormanlarda büyücülerin yaşadığı, doğa üstü olayların meydana geldiği anlatılır.

Bhutan halkı dzong’lara giderken geleneksel giysilerini giymek zorundadır. Kadınlar “kira” adı verilen elbise ya da uzun etek, ceket, erkekler ise “gho” adı verilen elbisemsi giysiyi giyerler. Resmi binalara törensel fularlar olmaksızın girmeleri yasaktır. Erkekler gho adlı diz hizası elbiselerin altına uzun çorap giymek zorundadır. Dzong’lara terlikle girilmez. Eğer uygun ayakkabı yoksa çıplak ayakla girilmesi gerekir. Yabancı ziyaretçiler de bu binalara mutlaka temiz giysilerle girmelidir, şort ve tişörtle bu yapılara girilmesi yasaktır (Wangchuck ve Choden, 2018: 149). Tapınaklar için de benzer kurallar geçerlidir.

Başlıca dinsel yapılar arasında “lhakang” adı verilen tarihi tapınaklar ve halen büyük ölçüde aktif olan manastırlar sayılabilir. Bunların en göz alıcılarından biri “kaplan yuvası” olarak da bilinen Taktsang Manastırı’dır. 17. yüzyılda inşa edilen bu yapı, Bhutan tarihi mirasının en önemli simgelerindendir. Çok kayalık bir bölgede, ulaşılması güç bir noktaya

inşa edilen bu yapının, içindekileri işgal ordularından koruyacağı düşünülmüştür (Ardussi, 1999: 42). Budist mimarinin önemli örnekleri olan bütün tapınak yapıları; beyaz renkleri, köşeli yapıları ve işlemeli kuleleriyle uzaklardan seçilebilir ve dağlık bölgede bir nevi yol gösterici yapılar olarak da düşünülebilir.

Bhutan halkı, bugüne dek Güney Asya'daki birçok halka göre daha barışçıl bir yaşam sürmüştür. Ülkenin neredeyse 20. yüzyılın sonlarına kadar sürdürdüğü hem seçilmiş, hem de zorunlu yalıtılmış mevcudiyet, ülkedeki toplumsal huzuru ve beraberliği güçlendirmiştir. Gerçek anlamda bir işgal yaşanmamış, 1865'teki Sinçula Anlaşması'yla İngiliz istilasından büyük ölçüde korunulmuştur. Bir tek 20. yüzyılın başında Nepal ve Hindistan'dan, 1950'lerin sonunda da Nepal tarafından yoğun bir göç akını yaşanmıştır (Chandra, 2019: 74). Şimdi en önemli gündem, kaçınılmaz bir gelişme ve dış dünyaya açılma süreciyle birlikte mevcut değerlerin nasıl korunacağı ve geliştirileceği olmuştur.

Sosyokültürel Yapısı

Bhutan'ın sosyokültürel özelliklerinin iki önemli temeli vardır. Birincisi ülkenin kendine özgü konumunun getirdiği doğa ve yaşam şartları, diğeri de dinsel değerlerdir. Zorlu doğa koşulları, çetin kışlar, kolay kolay geçit vermeyen dik dağ blokları, ülkenin başka bölgelerinden kimi zaman kopuk ve habersiz kalınmasına yol açan derin vadilerde kurulan yerleşimler ve her ne kadar inanış açısından ortaklıkları da olsa farklı diller konuşan ve farklı gelenekleri yaşatan topluluklar bu ülkeye benzersiz bir kimlik kazandırmaktadır.

Bhutan'da bütün topluluklarda aile birliği önem taşır. Ailelerin oluşmasında farklı bölgelerde farklı gelenek ve görenekler rol oynamaktadır. Örneğin Gasa bölgesinde yaşayan yüksek irtifa halklarından olan Laya-lar arasında kadınların birden fazla eşle evlenmesi (poliandri) yaygındır. Ancak ailelerin oluşumuna dair koşullar her ne kadar farklılıklar gösterse de, aile yaşamının kuralları dinsel olgularla şekillenir.

Kadın-erkek eşitliği de toplumda dikkate alınan bir olgudur. Güney Asya'daki diğer ülkelerle kıyaslandığında Bhutan'da kadınların toplum hayatında daha ön planda olduğu söylenebilir. Kanunlar kadın ve erkeğe eşit haklar vermiştir. Bazı etnik gruplarda kadınlara bazı ayrıcalıklar

verildiği de gözlenmektedir. Örneğin Bumthang'da yaşayan Bumthap halkında mirasın kadınlara verilmesi yaygındır. Yangden'a (2009) göre, Bhutan'da kadınlar aile için kararlar ve finansal işlerde liderlik yapabilmektedir. Kadınlar seçimlere erkeklerle aynı oranda katılmışlardır. Ancak parlamentoda görev alan kadın sayısı %4.4'dür. Bunun nedenleri arasında 2000'li yıllardan önce kız çocuklarının eğitiminin geride kalması ve toplumun bir kısmında halen kadınlara yönelik önyargılar bulunması gösterilmiştir (Chuki ve Turner, 2017: 44).

Bhutan halkının %79'u tarımla uğraşmaktadır. Bugün tarım koşullarının geliştirilmesi, organik tarımın yaygınlaşması, tarım ürünlerinin çeşitliliğinin artırılması gibi konularda birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak bu çalışmaların geçmişi çok uzun değildir. Gelişmelerin etkili olması için toplumsal bilinçlenme ve altyapı desteği gerekmektedir. Yeniliklerin olumlu sonuçları ortaya konsa da çiftçiler yeni teknolojileri benimsemekte zorlanmaktadır. Yüksek irtifada, dağlık arazilerde yaşamak; çiftçilerin yenilikleri riskli görmesine ve deneysel çalışmalara sıcak bakmamasına yol açmıştır (Roder, 2004: 114).

Bhutan'ın kültürel çeşitliliğinin en önemli kanıtlarından biri dilleridir. Resmi dil Dzongkha'dır, diplomasi ve eğitim dili İngilizcedir ama bu çözümümü küçük ülkede yirmiden fazla dil konuşulmaktadır. Yerel dillerin yazıya dökülmemesi ve yazılı kaynakların kısıtlılığı bu dillerin yok olmaya yüz tutmasına yol açmıştır (Dorjee, 2014: 85). Pema Wangdi'nin (2015) araştırmasına göre Bhutan'da üç dil; Dzongkha, Tshangla ve Lhotsham (Nepalce) haricindeki bütün diller yok olma tehlikesi altındadır. 1986'da resmi dil Dzongkha'nın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla kurulan Dzongkha Geliştirme Komisyonu, bugün Bhutan'daki diğer yerel dillerin de belgelenmesi ve korunması için çalışmaktadır. Sonuç olarak kültürel mirasın en büyük taşıyıcısı dilsel çeşitliliktir ve bu çeşitliliğin korunması ülkenin gelişim felsefesi olan Gayrisafi Milli Mutluluk'un bir parçasıdır (Norbu ve Namgyel, 2019: 237).

Bhutan'da devletin dini Budizm'dir. Meşrutiyetin ilanı öncesinde ülke, dünyadaki son Vajrayana Budist krallığı olarak bilinirdi. Bhutan'ın 2008 yılında yürürlüğe giren ilk yazılı anayasasının birçok maddesinde Budizm'in ilkelerine göndermeler yapılmıştır. Zaten Gayrisafi Milli Mutluluk kavramı da Budist dünya görüşünün bir sonucu olarak benimsenmiş düsturları içerir (Givel, 2015: 19).

Budizm resmi din olarak kabul edilmiş olsa da ülkede önemli sayıda Hindu bulunduğunu belirtmek gerekir. Ülkedeki iki en kalabalık topluluktan biri olan Lhotshampalar, Hinduizm'e inanırlar. Kuzey Bhutan'da Budizm, güneyde ise Hindu inancı yaygındır. Ülkenin genel değerleri ve toplum yapısında Budizm egemenliği görülse de, Hindu gelenekleri de saygıyla karşılanır ve Hindu festivalleri de kutlanır.

Bhutan'da din sadece manevi bir rehberlik içermez, aynı zamanda Bhutanlılık kimliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Ülkenin adı olan "Druk Yul", *gök gürültüsü ejderhasının yurdu* anlamına gelmektedir. Bu ifade Tibet'ten Vajrayana Budizmi'ndeki "Druk" mezhebine işaret eder. "Drukpa", Bhutan halkının genel adı olarak kullanılır. "Druk Gyalpo", *ejderha kralı* demektir ve Bhutan kralları bu ünvanı taşır. Birçok Bhutanlı, kralın "Bodisatva" yani Budist inançta kendisini bütün canlıların Budalığa erişmesinde rehberlik eden kişi olduğuna inanmaktadır (Rigyal ve Prude, 2012: 61). Evlerde kralın fotoğraflarının Budizm ile ilgili görsellerle birlikte asılması ve sunaklara konulmasının nedeni de budur.

Ekonomik Yapısı

Hem nüfus, hem de yüzölçümü açısından küçük bir ülke olarak sınıflandırılan Bhutan, ağır ama bilinçli bir ekonomik dönüşüm yaşamaktadır. Ülkedeki doğal çeşitlilik ve sosyokültürel özellikler sayesinde ilerleyen turizm, yüzyıllardır iyi korunmuş kültürel değerler sayesinde ayakta duran el sanatları ve ülkede siyasi bir önem de kazandıran hidroelektrik santralleri ülke ekonomisinin en önemli unsurlarıdır. Halkın tarım, ormancılık ve hayvancılık ile uğraşır. Bhutan ekonomisinin temelinde "Gayrisafi Milli Mutluluk" yaklaşımı ve bununla birlikte uygulamaya konan sürdürülebilirlik anlayışı bulunmaktadır.

Gayrisafi Milli Mutluluk, Bhutan'ın dördüncü kralı Jigme Singye Wangchuck tarafından 1970'lerde ortaya atılmış bir kavramdır. İktisadi bir kavram olarak şekillenmesi 1980'leri bulur. Bu kavram Bhutan'ın 1960'lardan bu yana dış dünya ile entegrasyonunda da belirleyici bir rol oynamıştır. Uzun bir süre doğa koşulları ve konumu sebebiyle dış dünyadan uzak olarak varlığını sürdüren ülke, geçiş sürecinde kendini benzersiz kılan değerlerinden uzaklaşmamayı bu şekilde başarmıştır.

1974 yılında tahta çıkan Jigme Singye Wangchuck, Bhutan toplumu ve

kültürünü oluşturan manevi değerlerin ülkenin gelişimi ve refahı için çok önemli olduğunu saptamış, bu yöndeki görüşlerini Gayrisafi Milli Mutluluk kavramı altında bir araya getirmiştir. Wangchuck, “*Gayrisafi Milli Mutluluk, Gayri Safi Milli Hasıladan daha önemlidir*” sözleriyle bilindik gelişim teorilerine farklı bir alternatif sunmuştur. Bu aslında iktisadi gelişim süreçlerinin ertelenmesi ya da hafife alınması değil, tam tersine, bu gelişim süreçlerinin sonucu olarak varılmak istenen noktanın şekillenmesine odaklanmaktır (Ura ve Galay, 2004: 8).

Gayrisafi Milli Mutluluk dört temele dayanır: Ekonomik gelişim, kültür varlıklarını koruma, doğal varlıkları koruma ve yolsuzluklara yer vermeyen iyi yönetim. Bu dört temel, dokuz alana genişlemiştir: Yaşam standardı, iyi yönetim, zamanın kullanımı ve dengesi, topluluk yaşam gücü, kültürel çeşitlilik ve esneklik, ekosistem çeşitliliği ve esnekliği, toplum sağlığı, eğitim ve psikolojik refah. Bhutan Araştırmaları Merkezi, bu dokuz alandaki ulusal refahı ölçmek için ülke çapında anketler yaparak otuz üç kriter belirlemiştir (Wangchuk ve Choden, 2018: 44). Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi, Batı’daki mevcut mutluluk kavramlarının aksine, kolektif refah ve gelişime önem verir. Bireysel refah ve mutluluktan ziyade çoklu bir refah ve mutluluk anlayışını ön plana çıkarır. Mutluluk bireysel olarak deneyimlenir ama aynı zamanda büyük ölçüde kolektiftir (Ura ve diğerleri, 2012: 1). Günümüzde Bhutan’daki bütün devlet politikaları Gayrisafi Milli Mutluluk kavramını temel alarak geliştirilmektedir. İktisadi gelişim için çabalanırken kültür, gelenekler ve dürüst ve adil yönetim anlayışının korunmasından ödün verilmemesi amaçlanmaktadır.

Ülkenin Potansiyelleri

Bhutan’ın en önemli potansiyelleri hidroelektrik, doğal çeşitlilik ve turizm alanlarındadır. Hidroelektrik üretimi açısından taşıdığı yüksek potansiyel, ülkenin bölgedeki siyasi ve ticari ilişkilerinin de temel taşıdır. Bulunduğu coğrafyadan ve yüzyıllardır kapalı ve korunmuş bir hayat sürmekten kaynaklanan doğal çeşitlilik, turizmden bağımsız olarak da ele alınması ve değerlendirilmesi gereken bir özelliktir. Turizm alanındaki potansiyeli ise ülkenin birçok özelliğinin bir sonucu olarak öne çıkmaktadır ve ülkenin geleceğinde kilit bir rol oynamaktadır.

Hidroelektrik, Bhutan ekonomisinin bel kemiğidir. Himalayaların yüksek tepeleriyle çevrili engebeli araziler, ve hızlı akan yüksek irtifa nehirleri; su kaynaklarının elektrik üretiminde kullanılması açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, ülkenin hidroelektrik kaynaklarından gelir etmesi, Hindistan ile olan komşuluğu ve iyi ilişkileri sayesinde mümkün olmuştur. Bu potansiyelin değerlendirilmesi ve geliştirilmesinde Hindistan ile kurulan dostane ilişkiler belirleyici rol oynamaktadır. Hindistan komşusunun hidroelektrik üretebilmesi için gerekli altyapı ve teknoloji desteğini çeşitli bağışlar yoluyla sağlamaktadır. Sonuçta bu potansiyelin değerlendirilmesi iki ülke için de kazanç anlamına gelmektedir. Bhutan, 2000'lerin başından bu yana ürettiği elektriğin %70'ini Hindistan'a ihraç etmektedir (Tshering ve Tamang, 2004). Ülkede üretilen elektrik miktarının kademli arttırımı için uzun vadeli planlar yapılmakta ve sürdürülebilirlik sağlanması için uluslararası kuruluşların desteklediği büyük ölçekli hidroelektrik projeleri üzerinde çalışılmaktadır (Hadikusumo ve Tobgay, 2015).

Bhutan'daki doğal çeşitlilik; ülkenin dünyaca tanınırlığı ve ilgili bilimsel projelerde değerlendirilmesi açısından önem taşır. Sadece turizm açısından değil, ülkenin bir dünya değeri olarak görülmesi ve küresel destek bulması açısından da ele alınması şarttır. Doğal çeşitliliğin bugünkü mevcudiyeti, korunması konusunda güçlü adımlar atmaya gerekli hale getirmiştir. İlerici ve sağlam koruma önemleri ise ancak doğal park alanlarının ilan edilmesi ve ağaç kesimi, tarım gibi konularda politikalar geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır.

Ülkedeki doğal park alanları; Budizm ve Bön inanışlarına göre kutsal sayılan dağ ve nehirleri, dünyanın başka yerlerinde bulunmayan bitki ve hayvan türlerini, trekking açısından büyük ilgi uyandıran yüksek irtifa rotalarını ve kendi özgün dil ve gelenekleri olan kabileleri barındırmaktadır. Bhutan'ın en büyük iki doğal park alanı Wangchuck Yüzüncü Yıl Parkı ve Jigme Dorji Ulusal Parkı'dır. Wangchuck Yüzüncü Yıl Parkı'nda 244 tür bitki, 23 tür büyük memeli hayvan ve 134 farklı kuş türü barınmaktadır. Bu parkta yaşayan canlılar arasında Himalaya bölgesinin simgelerinden kar leoparı ve Bengal kaplanı sayılabilir (Bhutan Trust Fund for Environmental Conservation, 2022).

Bhutan'da birçok önemli trekking rotası bulunmaktadır. Bunların bir kısmı neredeyse 5000 metreye yakın yüksek vadelerde sona ermektedir.

Bhutan'daki trekking rotalarının hepsinde farklı iklimler deneyimlemek söz konusudur. Trekking rotalarında sadece doğanın cömertliğiyle değil, kültürlerin zenginliği ile de tanışmak mümkün olur (Gurung ve Seland, 2011: 351).

Bhutan hükümeti fiziksel, iklimsel ve ekonomik koşulların getirdiği bütün zorluklara rağmen, temeli sağlam bir çevre koruma politikası yürütmektedir. Ancak günümüzde küreselleşme ve medyanın etkisi bu koruma politikasının her alanda yürütülmesini zorlaştırmaktadır. Rinzin ve diğerlerinin (2009) araştırmasına göre üç temel sorun gözlenmektedir: “Doğal park” ilanı yoluyla koruma yerel halkın haklarının ihlaline yol açmaktadır. Turizmin gelişmesi belli alanların korunmasını zorlaştırmaktadır. Korumayı ekonomik veya bilimsel değil, dini ve kültürel gerekçelerle haklı çıkaramamak da bir sorundur. Bu sorunların çözümü için Bhutan hükümeti, uluslararası kuruluşların da katkılarıyla pek çok çalışma yürütmektedir.

Bhutan'ın turizm potansiyelinin gerçek anlamda değerlendirilmesi birçok değişkenin ele alınmasını gerektirir. Bugüne kadar turizmin gelişimine ülkeye kabul edilen ziyaretçi sayısının sınırlandırılması ve sınırlı vize uygulamaları yön vermiştir. Bundan sonrasında sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde adımlar atılması beklenmektedir (Pratt ve Suntikul, 2021: 85). Konaklama tesislerinin fiziksel yapılarının geliştirilmesi, insan kaynaklarının eğitimi, turistik bölgelerde gerekli ulaşım ve altyapının sağlanması, el sanatları ya da festival organizasyonları gibi farklı sektörlerin buluşmasının kolaylaştırılması konularında güçlü adımlar atılmalıdır.

Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler

Bhutan ve Türkiye arasındaki resmi ilişkiler, Türkiye'nin Bhutan'ı tanımasıyla kurulmuştur. Ancak diplomatik ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı ve Birleşik Krallık Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı tarafından 26 Eylül 2012'de Ortak Bildiri'nin imzalanmasıyla sağlam bir zemine oturdu. İki ülke arasında dostane ilişkiler Türkiye'nin Mayıs 2009'da doğal felaketlerden etkilenen Bhutan'a bağışta bulunmasıyla güçlendi. Dönemin Bhutan Ekonomi Bakanı, 9-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen bir konferansa katılmak üzere Türkiye'yi

ziyaret etti. Dönemin Bhutan Bayındırlık Bakanı Yesvey Zimba'nın 6-10 Şubat 2012 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke arasındaki ilk üst düzey resmi ziyaret oldu. Bhutan Dışişleri Bakanı Lyonpo Damcho Dorji, 2016 yılında Türkiye'deki çeşitli resmi organizasyonlara katıldı. Bhutan'ın ihtiyaçları doğrultusunda ülkeye ambulans bağışı yapıldı, Şubat 2020'de Bhutan Sağlık Bakanlığına tam teşekküllü bir ambulans teslim edildi (mfa.gov.tr).

Türkiye ile Bhutan arasındaki kültürel ilişkilerde Bhutan'ın ilk kadın yazarı Kunzang Choden'in önemli bir rolü bulunmaktadır. 2009 yılında eşiyle Türkiye'yi ziyaret eden Kunzang Choden'in iki önemli çalışması Türkçeye çevrilmiştir. Aynı zamanda bir eğitimci olan ve uzun yıllar sözlü edebiyat eserlerinin derlenmesi konusunda titizlikle çalışan Kunzang Choden'in Bhutan'dan Himalaya Masalları - Yeti Efsanesinin Sırları ve Bhutan'dan Halk Masalları adlı kitapları 2006 yılında Ariya Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Sonuç

Ülkelerin romantize edilerek resmedilmesi, kimi zaman onların ciddi araştırmalarla ele alınmasını ya da karşı karşıya kaldıkları sorunların görmezden gelinmesine yol açmıştır. Kolonyalist ve oryantalist bakış açıları ise Bhutan gibi ülkelere “gelişmemişlik” etiketini uygun görmüş ve bu tür ülkelerin temsil ettikleri değerler ya gözardı edilmiş ya da hafife alınmıştır. Bir yirmi yıl öncesine kadar daha çok efsaneleri ve gizemiyle tanınan ve turistik meraklara konu edilen Bhutan, demokratikleşme süreciyle birlikte farklı özellikleriyle gündeme gelmeye başlamıştır. Bhutan adı sürdürülebilirlik, kültürel ve doğal çeşitliliğin korunması, ekolojik tarım gibi konularla anılır olmuştur. Bir zamanlar kar adamı Yeti'nin vatanı ve yeryüzündeki cennet Şangri-la olarak masalsı bir biçimde resmedilen ülke, artık gerçek özellikleriyle araştırmalara konu ediliyor. Bhutan; hidroelektrik potansiyeli, su kaynakları, biyo-çeşitlilik, ormanlık alanları ile sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik gelişim için önemli bir adres.

Bugün Bhutan, bölgedeki diğer ülkelerin çok önceden yaşadığı dönüşüm süreçlerinin daha başındadır. Dolma Roder'a (2012) göre, gitgide artan tüketimcilik ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının getirdiği

yıkıcılık potansiyeli, Bhutan'da kültürel değişim ve kültürel kayıplar yaşanacağı korkusunu uyandırmıştır. Aslında bu dönüşüm süreci, gönüllü bir alışveriş olarak yaşanır, yani Bhutan'ın dış dünyadan aldıklarının karşılığında, kendi değerleri de dış dünyaya öğrenilip dikkate alınır, insanlık tarihi adına bir başarıdan söz edilebilir. Yazar Kunzang Choden (1997) *“Bugün geleneksellik ve modernitenin kavşağındayız. Modernistlerin gaddar bakışları altında kendimizi geri kalmış olarak teşhir ederiz korkusuyla deneyimlerimizi feda etmemeliyiz”* demiştir. Küreselleşmiş bir dünyada sürekli dönüşümler yaşayan, yaşamak zorunda kalan birçok ülke için bu sözden çıkarılacak çok ders vardır. Bhutan ve benzerleri; modernleşme yolunda kendi tarihsel ve toplumsal deneyimlerini bir kenara atmadıkları ve kendi kültürel birikimlerini feda etmedikleri sürece, dünyanın geri kalanın onlardan öğreneceği çok şey olacaktır.

Kaynakça

- Ainslie, P. N., Lucas, S. J., & Burgess, K. R. (2013). Breathing and sleep at high altitude. *Respiratory Physiology & Neurobiology*, 188(3), 233-256.
- Ardussi, J. A. (1999). Gyalse Tenzin Rabgye and the Founding of Taktsang Lhakhang. *Journal of Bhutan Studies*, 36-63.
- Bhutan Trust Fund for Environmental Conservation. (2022, Mayıs). *Parks of Bhutan*. Bhutan Trust Fund. <http://www.bhutantrustfund.bt/parks-of-bhutan>
- Chandra, S.(2020) India–Bhutan Relations: Geo-Strategic Dimensions. *Research Reinforcement*, Vol. 7, (2), 73 -81
- Choden, K. (1997). *Bhutanese tales of the Yeti*. White Lotus.
- Choden, K., Wangchuk, D. (2018). *Bhutan-Culture Smart!: The Essential Guide to Customs & Culture*. Kuperard.
- Chuki, S., & Turner, M. (2017). Women and politics in democratic transitions: the case of Bhutan. *Contemporary South Asia*, 25(2), 136-152.
- Dorjee, K. (2014). Linguistic landscape of Bhutan: An overview of number of languages, language policy, language education, and language use in Bhutan. *Bhutan Journal of Research & Development*, 3(1), 79-101.
- Givel, M. (2015). Mahayana Buddhism and gross national happiness in Bhutan. *International Journal of Wellbeing*, 5(2), 14-27.
- Gogoi, B. (2022). *Locational Significance of Bhutan in Relation to India*. https://www.bhattadevuniversity.ac.in/docs/studyMaterial/Dr.BharatiGogoi_Geography/PG_4th-Sem_Locational_Significance_of_Bhutan_by_Dr._Bharati_Gogoi.pdf
- Gurung, D. B., & Seeland, K. (2011). Ecotourism benefits and livelihood improvement for sustainable development in the nature conservation areas of Bhutan. *Sustainable Development*, 19(5), 348-358.
- Hadikusumo, B. H., & Tobgay, S. (2015). Construction claim types and causes for a large-scale hydropower project in Bhutan. *Journal of Construction in Developing Countries*, 20(1), 49.
- Norbu, T., & Namgyel, T. (2019). Languages and technology in Bhutan. *Proceedings of the Language Technologies for All (LT4ALL)*, 235-238.
- NSB (2018) Statistical year book. National Statistics Bureau, RGOB, Thimphu
- Pratt, S., & Sunkul, W. (2021). Planning for sustainable tourism development in Bhutan. *Tourism Planning and Development in South Asia*, 84-98.
- Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs. (2022). *Turkey - Bhutan Relations* <https://www.mfa.gov.tr/turkey-bhutan-relations>.

- Rigyal, S., & Prude, A. (2017). Buddhism in contemporary Bhutan. M. Jerryson (Ed.), *The Oxford Handbook of Contemporary Buddhism* (s. 61-76). Oxford University Press.
- Rinzin, C., Vermeulen, W. J., Wassen, M. J., & Glasbergen, P. (2009). Nature conservation and human well-being in Bhutan: An assessment of local community perceptions. *The Journal of Environment & Development*, 18(2), 177-202.
- Roder, D. C. (2012). *Girls should come up: Gender and schooling in contemporary Bhutan*. Arizona State University.
- Roder, W. (2004). Are Mountain Farmers Slow to Adopt New Technologies?. *Mountain Research and Development*, 24(2), 114-118.
- Tshering, S., & Tamang, B. (2004). Hydropower-Key to sustainable, socio-economic development of Bhutan. *United Nations Symposium on Hydropower and Sustainable Development* (ss. 27-29).
- Tshewang, U., Tobias, M. C., & Morrison, J. G. (2021). *Bhutan: Conservation and Environmental Protection in the Himalayas*. Springer International Publishing.
- Ura, K., & Galay, K. (2004). Gross national happiness and development. *Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness*. The Centre for Bhutan Studies.
- Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). *A Short Guide to Gross National Happiness Index*. The Centre for Bhutan Studies.
- Wangdi, P. (2015). *Language Policy and Planning in Bhutan*. Dzongkha Development Center. https://www.dzongkha.gov.bt/uploads/files/articles/A_Paper_on_Language_Policy_&_Planning_in_Bhutan_by_Pema_Wangdi_c8e8caeee831129a3be15aa-6e99732c2.pdf
- Yangden, T. (2009). *Gender, Culture and Development: In the Paradigm of Gross National Happiness in Bhutan*. Canterbury Üniversitesi.

HİNDİSTAN

H. Hilal Şahin

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-3192-4658

Coğrafi Yapısı

Hindistan, Asya kıtasının güneyinde, Hint Yarımadası'nda, çeşitli kültür ve medeniyet birikimine ev sahipliği yapmış olan bir Güney Asya ülkesidir. Çin'den sonra nüfus bakımından ikinci, alan bakımından ise dünyanın yedinci büyük ülkesidir. Kuzeybatısında Pakistan, kuzeydoğusunda Çin, Nepal ve Bhutan, doğusunda Bangladeş, Myanma ve Bengal Körfezi ve batısında ise Umman Körfezi yer alır (Güner ve Ertürk, 2006).

Hint Okyanusu'na uzanmış bir üçgen görünümünde olup kuzeyi, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru adeta aşılmaz bir duvar gibi uzanan Himalaya Dağlarıyla çevrilidir. Bu dağlar Hindistan'ın Türkistan'la olan irtibatını kesmekle

birlikte kuzeybatısında beş önemli geçit ile İç Asya'yı Hindistan'a bağlar. Türk mitolojisinde Karlı Dağlar olarak da tanımlanan Himalayalar, Ganj¹ ve İndus Nehri'ne² kaynaklık eder.

Mısır'da Nil Nehri'nin vazifesini bu güney havzasında İndus Nehri görmektedir. Hindistan kültür ve medeniyetinin beşiği olarak işte bu nehirlerin bulunduğu alanlar önem arz ederken, İndus Vadisi Uygarlığı yahut Harappa Uygarlığı, İndus Vadisi'nin bel kemiğini oluşturduğu çok geniş bir bölgeye yayılmış, Güney Asya'daki en eski kent uygarlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya ticaretinin gelişmesinde Hindistan'ın doğu ve batı kıyıları büyük rol oynamıştır. Yine Hz. Âdem'in yeryüzüne indiği bölge kabul edilen Seylan (Srilanka) Adası, Hindistan'ın güneyinde yer almakla birlikte, Hindistan'ın tarih ve kültürünün yanı sıra ticaretinde de önemli bir yere sahiptir.

Öte yandan Sind ve Pencap havzaları ise tarihin ilk devirlerinden itibaren yabancı istilalara açık kalmıştır. Onun için bazı tarihçiler Afganistan'ı da Hindistan'a dahil etmektedirler. Hayber Geçidi her iki ülkeyi birbirine bağlar.

Hindistan'ın tarihi devresinde en çok adı geçen şehirlerin başında Dehli³ gelir (Cöhce, 2002).

İçinde Batı ve uzak Asya'dan çok farklı öğeler barındıran Hindistan'ın, hem büyüklüğü hem de kozmopolit yapısı sebebiyle ayrı bir kıta olarak da nitelendirildiği olmuştur. Bu yönüyle tarihin en eski uygarlıklarından birinin mirası üzerinde varlığını sürdüren Hindistan Cumhuriye-

1 Ganj Nehri, Himalaya'dan Bengal'e kadar uzanan 2500 km uzunluğunda bir nehirdir. Ganj Nehri, Hintliler için sadece bir su kaynağı niteliği taşımakla birlikte dini önemi de büyük bir nehirdir.

2 Araplar, Sind diye isimlendirmektedir.

3 Tespit edilen ilk adı Dilî'dir. Ganj'ın ana kollarından Cemme Nehri'nin kıyısında yer alan şehir, İslâm-Türk fetihlerinden sonra Dehli adını almıştır. Bugün kullanılan şekli ise İngilizlerin telaffuz etmekte zorluk çekmelerinin bir neticesi olarak yayılmıştır. Hindistan'da hakimiyetini sürdüren bütün Türk sülalelerine merkez olan Dehli Türk tarihi bakımından bir Ötüken, Hanbalık, Minbulak; bir Gazne, Rey, Konya ve İstanbul kadar önemlidir. Muhammed Pur'un hemen batısında yükselen bir alanda kurulan Dehli aynı zamanda Hayber geçidini, Orta Hindistan ve Ganj nehirlerine bağlayan stratejik bir mevkidedir. O nedenle şehrin tarihi fevkalâde canlı olmuştur.

ti'nin sınırlarını belirtmek gerekirse, Himalayaların zirvelerinden, ülkenin güneyindeki tropik ormanlara kadar uzanan bir alanı kaplar.

Demografik Yapısı

Hindistan birçok etnik yapıdaki insanın tarihten günümüze yaşadığı bir ülkedir. Buna göre nüfusun %70 civarı Hint-Aryan kökenlere mensup, %25'i Dravidlerden, %3,5 ise Türk kökenli olduğu çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Dinsel bakımdan da %78 civarı Hindu, %15 civarı Müslümanın yaşadığı bir ülkedir.

Daha ayrıntılı incelediğimizde ise;

Hindistan, ırklar ve dinler konusunda çeşitlilik gösteren bir ülke olmasının yanı sıra bugün mevcut olan birçok dinin de çıkış yeri olmuştur. Hint dininin kökleri M.Ö. iki bin yılın ortalarına götürülmektedir. Hint dini-felsefesi neredeyse hiçbir dış etkinin altında kalmadan gelişmiştir (Hriyanna, 2011).

Kadim tarihe sahip Hindistan; Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm'in doğum yeri olmakla birlikte Zerdüştlük, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'i de bünyesinde barındırarak bir din mozağine ev sahipliği yapmaktadır. Hindistan'da Hindular nüfus olarak birinci sırada yer alırken onları Müslümanlar, Hristiyanlar, Sihler, Budistler ve Caynistler takip etmektedir. Hint uygarlığına oldukça büyük etki eden dinler Hint kültürü ve toplumunun günümüzdeki aynasıdır. Hindistan bugün ayrıca 172 milyonu Müslüman olan bir ülkedir (İNSAMER, 2022; AA, 2021).

Dillerin durumuna geldiğimizde, 2011 verilerine göre, ülkede 528 milyon kişinin ana dili Hintçedir. Geri kalanların ise 97 milyonunun ana dili Bengalce, 83 milyonu Marataca, 81 milyonu Teluguca, 69 milyonunu Tamilce, 55 milyonu Guceratca, ve 50 milyonunu ise Urduca'yı ana dili olarak ifade etmiştir; ayrıca bilindiği üzere toplumun geneli tarafından konuşulan Hintçe ve İngilizce aynı zamanda resmi yazışmaların dilidir. 22 adet tanınmış bölgesel dil bulunan ülkede yükseköğretim dili de İngilizcedir. Müslüman nüfusun çoğunluğu ise Urdu dilini kullanmayı sürdürmektedir. Dönemin (2019) Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcı-

sı'nın, "Herhangi bir dil dayatılmamalı ve herhangi bir dile özel olarak karşı olunmamalı" (AA, 2019) ifadesi ülkenin demokratik yaşam şeklinin özeti olarak görülebilir.

Yükseköğrenim dilinin İngilizce olmasının avantajını da kullanılmasıyla bilgi teknolojilerine hız veren Hindistan, hem ülke içinde hem de dışında Silikon Vadisi gibi birçok teknoloji üssüne isimler göndermekte hem de dünyanın teknoloji devlerinin üslerinden biri durumuna hızla gelmektedir. Hindistan bugün Microsoft'un 4. veri merkezini açtığı bir ülkedir.

Siyasi Yapısı

Dünyanın en büyük demokrasisi olarak adlandırılan ülkenin siyasi yapısının belirleyicilerinden olan Hindistan Anayasası, 26 Kasım 1950'de yürürlüğe girmiştir. Anayasa, tüm yurttaşları için adalet, özgürlük ve eşitlik ilkesini vaat etmektedir. Hindistan aslen federal yönetim biçimi ile yönetilmekle birlikte, eyaletler ve çift meclisli yapısı itibarıyla ise parlamenter demokrasi uygulamayı sürdürmektedir. Hindistan'da başbakanlığı ön plana çıkaran bir sistem mevcuttur. Buna göre cumhurbaşkanı yürütmenin anayasaya göre başkanı olmakla birlikte asıl yürütme gücü başbakan ve bakanlar kuruluna aittir. Bakanlar kurulu, Hindistan'daki çift meclisten biri olan Lok Sabha'ya karşı sorumludur. Ayrıca ülkedeki çift parlamentolar, Rajya Sabha ve Lok Sabha yani üst ve alt meclis olarak faaliyet yürütmektedir.

Bu sistem birlik hükümeti olarak adlandırılır ve tüm Hindistan'ı yönetmektedir. Bir de eyalet başkanlık ve eyalet meclisleri vardır. Onlar da eyaletlerinde görev yaparlar.

Hindistan'da kurulan bir siyasi parti, ulusal parti veya eyalet partisi olarak sınıflandırılır. Bir siyasi parti, dört veya daha fazla eyalette tanınırsa ve bu eyaletlerde iktidar partisi veya muhalefetteyse, ulusal parti olarak kabul edilmektedir. Hindistan Ulusal Kongre Partisi, Hindistan Halk Partisi (Bharatiya Janata Partisi-BJP), Hint Siyasi Partisi (Janata Dal), Hindistan Komünist Partisi (Marksist-CPI) ülkenin önde gelen ulusal partileridir. Eyalet partileri ise bölgelerinde birkaç eyalette seçimlere giren partilerdir.

Bugün Hindistan siyasetine damga vuran iki partiden biri olan Kongre Partisi ve Hindistan Halk Partisi (BJP)'dir. Kongre Partisi ulusalcı-sol ideolojiyi temsil etmekle birlikte Mahatma Gandhi'nin liderliğini üstlenmesiyle en önemli yükselişini yaşamıştır. Ülkenin kuruluş temellerini atan Kongre Partisi'nin uzun yıllar ülke siyasetini domine ettiği bilinmektedir. Mahatma Gandhi'nin yanı sıra ülkenin ilk başbakanı olan Cevahirlal Nehru ülke ve partinin idealist değerlerini inşa etmesiyle tanınmış karizmatik isimlerdir.

Cevahirlal Nehru, modern Batıcı olmadan Batılılaşma gibi, antiem-peryalizm- *panch shila* gibi olguları Hindistan siyasi hayatına yoldaşı Mahatma Gandhi ile birlikte yerleştiren bir liderdir. Nehru döneminde, Mısır lideri Nasır gibi Asya'nın iki büyük ideolojik ekolünü temsil etmişlerdir. Temsil ettikleri kavramları Bağlantısızlar Hareket'indeki rollerinde de sürdüren bu isimler, dönemlerindeki Üçüncü Dünya kavramının oluşmasında da rolleri büyüktür. Ayrıca Nehru ve Gandhi'nin toplumsal manada gerçekleştirdikleri yenilik hareketleri sayesinde Hindistan'da geri plana atılan kadınlar, toplumda ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda bölgesinde ilk olarak, babası Cevahirlal Nehru misali Hindistan Başbakanlığına kızı İndira Gandhi gelmiştir (Şahin, 2018)

Bugün ülke yönetiminde özellikle 2014 itibarıyla gerileyen Kongre Partisinin yerini tüm bu değerlere karşı olan aşırı sağ ve popülist eğilimli BJP almıştır (Trade Chakra, 2022; Politika Akademisi, 2014).

Tarihi ve Kültürel Yapısı

Hindistan halkı hemen hemen hiçbir devirde komşu ülkeleri ele geçirme, dışarıya yayılma eğilimi ve gayreti içerisine girmemiş ancak sürekli dışarıdan, özellikle ülkenin kuzeybatısından gelen grupların akınına maruz kalmıştır (Cöhce, 1997). Türkler öncesi Hindistan tarihine bakıldığında Hindistan'da Türk hâkimiyeti tam anlamıyla sağlanmadan önce bu bölge, farklı ülkelerin mücadelelerine sahne olmuştur. 7. yüzyıldan 10. yüzyıl başlarına kadar Hindistan'ı idare eden hükümdarlar çeşitli Türk ve Afgan kabilelerine mensup ileri gelenlerden oluşmuştur. Orduyu idare eden kişilerin çoğu Türklerden oluştuğu halde, orduyu teşkil edenlerin önemli kısmının Afganistanlı olması, hâkimiyetin onların elinde olmasını sağlamıştır.

Yine bu tarihlerden çok daha önce, Türklerin bu bölge ile kendi anavatanları olan Türkistan coğrafyası üzerinden etkileşim halinde oldukları, bu etkileşim sonrası ise Türkistan'daki gelişmişlik öğelerinin Hindistan'a taşınması marifetiyle, üretimin ve gelişmişliğin arttığı bilinmektedir. Tarihinin en parlak dönemlerini Babürlüler Devleti döneminde yaşayan Hindistan'a, Türklerin girişi Anadolu'ya girişleriyle aynı döneme rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra Türk tarihinde en uzun yaşayan ikinci devlet olan Babürlülerin (1526-1858) burada Türk kültürünün yayılmasında İslam'ın Hindistan'da kalıcı olmasında payı büyüktür. Ayrıca Delhi Türk Sultanlığı ve Babürlülerin bölgede hakimiyetinin yükselişinin Türklerin gittikleri hemen her coğrafyada kendilerine has meziyeti olan lider karakterleri ve savaşçılıklarıyla Hindistan'da da yönetime gelmeyi başarmışlardır. Bunda Türklerin göç ettikleri yerlerde ekonomik ve sosyal açıdan yaşama imkânı olması halinde, kalıcı olarak oraya yerleşmelerinin de payı bulunmaktadır (Şahin, 2020).

Türkler, Hindistan'da Babürlüler ile imparatorluk seviyesine ulaşırlarken ayrıca bir medeniyette inşa edilmesini sağlamışlardır. Dünyada başlıca medeniyetlerden biri olarak sayılan Hindistan medeniyetinin oluşmasında, hiç şüphesiz Türklerin bu ülkede kültürel alanda yetiştirdiği önemli isimlerle edebiyatta, sanatta, mimaride sağladıkları terakki önemlidir. Ayrıca Hindistan'ın günümüzdeki toplumsal gelişmişliğindeki paylarının yanı sıra örneğin bahçe ve peyzaj alanında da Avrupa'ya örnek olmuşlardır. Bugün halen ülkede Türklerin Haydarabad gibi kentlerde yaşamayı sürdürdükleri bilinmektedir.

Batı'yı ve Hindistan'ı etkileme noktasında en dikkat çeken hususlardan biri de çok kültürlülük-hoşgörü ve klasik laiklik olarak tanımlayabileceğimiz yönetim anlayışlarıdır. Hindistan'a geldikleri dönemde de birçok farklı etnik ve dini unsura sahip insanlarla karşılaşan Türkler, yönetime geçmelerinden itibaren insanların inançlarına saygı ile yaklaşmışlar, toplumdaki din temelli ayrışmaları köktendincilikleri (örneğin Sati gibi gelenekleri) engellemişlerdir. Reformlar ve hatta ülke tarihi açısından devrim niteliğinde yeniliklere imza atan Türkler yani Babür İmparatorluğu'ndaki bu konuda en ünlü örnek Ekber Şah'tır (Şahin, 2015).

Ekber Şah, Hindulara ve Müslümanlara adil bir şekilde davranmış, Hindistan'da mevcut inançlara saygıyı temel edinen bir anlayış benimsemiş ve halkın refahı için çaba göstermiştir. "Halkın devlet için değil devle-

tin halk için olduğu” bir anlayış benimsediğı gör÷lmektedir. Ekber Şah döneminde ÷lkedeki öncelikli sorunlar yerinde tespit edilmiş, adil bir düzen için mücadele edilmiş, adil bir yönetimin varlığına olan inancın oturması ile de birlik sağlanmıştır. Ekber Şah, toplumsal birliğin sağlanması için toplantılar yapmış, kanunlar koymuş, bu yönde çaba sarf etmiştir. Bu bakımdan çağdaşı Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte döneminin Türk tarihine damga vurduğu belirtilebilir.

Ayrıca meşhur *Din-i İlahisi* ile de İslam dininin özüne dokunmadan birtakım değışiklikler yapan ve zamana göre yorumlayan ve bu yaptıklarını da din âlimlerinin muhalefetine rağmen gerçekleştiren Ekber Şah, koyduğu nizam ile klasik laiklik ve çok kültürlülük gibi kavramların ilk teorisyenlerinden birine dönüşmüştür. Bugün halen birçok ÷lkenin çok-kültürlülük kavramı üzerinden politikalar yürüttüğü bilinmektedir. Adı geçen kavramı tanımlamak gerekirse, Çokkültürlülük yakın zamanların kavramı olmakla birlikte farklı kültürlerin bir araya gelerek oluşturdıkları çoğulculuğu anlatmaktadır (Şahin, 2020: 1968-1984). Hindistan’ın en parlak dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Türk hakimiyeti de Hindistan’da en güçlü noktasına erişmiştir.

Babürlülerin yıkılması ve Hindistan’ın İngiliz sömürge dönemine girilmesiyle birlikte bölgede Türk tarihini, Türk kültürünü silme veya yok etme faaliyetleri başlamıştır. Bunun için Babürlüleri Türk tarihinin bir parçası olmadığını göstermek için İndira-Türk Empire demek yerine Mughal Empire kavramının kullanıldığı gör÷lmektedir. Hindistan’da emperyalizme has hemen birçok tekniğı kullanan İngilizlere karşı, Türkiye’deki uluslaşma sürecine benzer bir süreç Hindistan’da da yaşanmıştır (Şahin, 2014).

Hindistan’daki ulusalcı hareket antiemperyalizmin yanı sıra Avrupadaki 1905, Rusya-Türkiye-İran ve daha sonrasındaki Sovyet devrimlerinden etkilenmiştir (Akalin, 2021). Fakat Mahatma Gandhi’nin başını çektiğı ve özgünleşen bu hareket zamanla çok farklı coğrafyalardaki hak arama mücadelelerine ilham olmasının yanı sıra Gandhi’nin liderliğı içinde verdiği motivasyon, kendine has direnme taktikleri ile de çağından çok sonra bugün dahi etkileyiciliğini korumaktadır.

Bu etkiselliğine yönelik tespitlerden birinde Albert Einstein da, “Gelecek kuşaklar ete kemiğe bürünmüş böyle bir insanın dünyamızda yaşadığına inanmayacaklar” ifadesini kullanmıştır.

Gandhi'nin yol göstericiliğinde siyasete başlayan Cevahirlal Nehru liderliğinde 26 Ocak 1950 tarihinde Hindistan Cumhuriyeti'nin kurulması sağlanmıştır.

Ekonomik Yapısı

Hindistan'ın tarihsel yolculuğunda ekonomik değerleri önemli yer tutar. Hindistan'ın ekonomisinin Babürlüler Devleti dönemine (1526-1858) değin ilkel, organizeden yoksun olduğu görülmektedir. Hindistan kendine has ürünlerinin kendi iç pazarında tüketimi şeklinde sürüp gitmiştir. Ülke için üretim artışı en çok Babür İmparatorluğu yönetimi ile yaşanmıştır. Bu dönemde piyasaya ciddi miktarda giren gümüş ve paraya karşın takas sistemi uygulanmıştır. Hindistan ve Babürlüler deyince ilk akla gelen üretim kalemi olan dokuma sektöründe bu dönemde çalışanların sayısı 1 milyona ulaşmıştır. Dönem dâhilinde pazara hâkimiyetin Babürlüler ve Asyalı halklara ait olduğu görülmektedir. Bu hâkimiyetin yanı sıra dönem dâhilinde İngiliz ve Hollandalı Doğu Hindistan şirketleri de faaliyetlerini sürdürmüştür. Babürlülerden sonraki Mahastra yönetimi ile birlikte takas değil para kullanımı toplumun tüm katmanlarına yayılmış, böylelikle ülke tüm kesimleriyle birlikte dünya ekonomilerine bağlanmıştır (Frank, 2010).

Hindistan ekonomisinin İngilizler dönemi incelendiğinde ise İngilizlerin Hindistan'a hâkimiyetinden evvel baktığımızda Hindistan deniz ticareti ve ülke içi malların ithalat ve ihracatının kontrolünün Babürlüler tarafından İngilizlere verilmesi söz konusu olmuştur. Bunda İngilizlerin o ana dek Hindistan'ı sömürge yapma planlarının bilinmemesi ve Cihangir Şah döneminde yaşanan iç karışıklıkların payı büyüktür. Ancak İngiliz sömürgesi dönemi ile birlikte klasik sömürgecilik anlayışı Hindistan ekonomisini Babürlüler döneminden de geriye atmıştır. Bunun sebebi, İngiliz Doğu Hindistan şirketleri eliyle bölgenin zenginliklerinin İngiltere'ye gönderilmesidir. Halkın fakirliğinin arttığı bu dönemde, Hinduizm'in kast, kader, yeniden doğma gibi inanışlarını da kullanan İngiliz yönetimi, halka yaşadıkları bu fakirliğin onların kaderi olduğu inancını yaygınlaştırmaya uğraşmıştır (Büyüктаş, 2019; Galip, 1990).

Hindistan'daki İngiliz emperyalizmi ile mücadele dönemi ile birlikte Mahatma Gandhi de İngilizlerin bu sömürge düzenine karşın Hint top-

lunun ekonomik özgürlükleri için aynı zamanda üretmek konusunda kendileri dışında kimseye ihtiyaçları olmadığı düşüncesini aşlamak adına Satyagraha (Tuz Yürüyüşü) Khadi kumaşının icat edilmesi ve her Hintlinin bunu kendi evinde üretmesi gibi ekonomik bağlamda sivil itaatsizlik eylemlerini hayata geçirmiştir.

Bir Ekonomik Hareket Olarak Khadi Kumaşı ve Tuz Yürüyüşü

Khadi, elle dokunan kumaş anlamına gelmektedir. Bu kavram Hindistan bağımsızlık önderi Mahatma Gandhi tarafından politik ve ekonomik bir eylem aracına dönüştürülmüştür. Politik yönden mücadele için yıllardır emperyalizm kısılcacında her türlü bağımsızlıktan yoksunluğun ve kast sisteminin insanların yok ettiği özgüvenini geri vererek “yapılabilir” fikrinin doğması için, khadi kumaşı bir politik eylemdir. Khadi yoksul çiftçilerin kurak mevsimde işsiz kalıp yaşadıkları maddi zorluğa karşı, fakirlere tek tek yardım etmek yerine, bir bütün halinde o köylere ekonomik bir kaynak yaratmak amacıyla hayata geçirilmiştir. Ayrıca khadi bir milliyetçilik simgesidir, İngilizlere muhtaç olunmadığının herkesin çok basit ve masrafsız şekilde bu kumaşı üreterek onlarla iş birliği yapılmasının gerekli olmadığı fikri geniş kitlelerin bilincine yerleştirilmiştir. Kendi topraklarından çıkan hammaddeyi işleyip onlara tekrar satan İngilizlere tepki olarak ilk olarak ortaya atılan bu fikir, Gandhi’nin özel çabalarıyla ekonomik bir araç, politik bir duruş haline dönüşmüştür. (Gandhi.org, agis.2022a).

Tuz yürüyüşü, 1930 yılında İngilizlerin tuza yönelik tekelleşme hareketine karşı gerçekleştirilen 24 günlük eylemdir. Bu yürüyüş Gandhi’nin dünyaca tanınırlığında da önemli bir rolü olmuştur (Gandhi.org, 2022b).

Bu bakımdan denebilir ki, ekonomik gerekçelerle İngiliz işgaline uğrayan Hindistan’da, İngiliz emperyalizminden kurtulma mücadelesi ve uluslaşma hareketi de sosyo-ekonomik alanda ortaya çıkmıştır. Yine kast sistemini reddeden ve hemen tüm soyluluk kavramlarına karşı çıkan Gandhi ve Nehru gibi isimlerin başlattıkları mücadelenin özünde ekonominin de ön plana çıktığını söylemek gerekir. Bu mücadele sonunda kurulacak olan Hindistan Cumhuriyeti’ne de bu her anlamda insanlara eşitlik vaadinin, Cumhuriyet’in kuruluş lafızlarına yerleştirildiğini de söylemek mümkündür.

Hindistan ekonomisi Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da nüfusa bağlı problemlerle baş etmek zorunda kalmıştır. Refahın tabana yayılmaması, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilememesi bir yana, daha da artması Hindistan'ın ana problemi olarak ortada durmaktadır. Ayrıca gelir adaletsizliğine bağlı olarak nüfusun büyük bir kesimi yeterli şekilde barınma, beslenme ve sağlık gibi temel hizmetlerden yeterince faydalanamamaktadır. Ayrıca çevresindeki birçok Asya ülkesin aksine ihracat noktasında iç pazarın yüksek talebi sebebiyle farklılaşan bir konumdadır. Üretim, iç pazara yetmediği için önemli bir ithalatçı konumunu da sürdürmektedir (Sethi ve Dake, 2011).

Ülkenin Potansiyelleri

Hindistan potansiyelleri henüz değerlendirilmemiş bir ülkedir. Nüfusunun 2036 yılında bölgesinin demografik fırsat penceresini kaybedeceği söylenen bu ülke, halen nüfusunun yarısı kadarının 25 yaş altı olduğu kaydedilmiştir. Bugün süper güç kavramı için, topyekûn tüm güç başlıklarında en iyi durumda olmak gerekliliğinden yola çıkılırsa Hindistan'ın ekonomisi rakamsal büyüklüğü, Hindistan'ın nüfusunun çokluğuna ve ordusunun gücüne rağmen süper güç olmaktan uzak durumdadır.

Bu güç kavramlarından birisi olan ekonomide, büyüme ve refah dengesi sağlanamamıştır. Oysa Hindistan Cumhuriyeti'nin kurucusu Cevahirlal Nehru, özgür ve bütün insanların içinde yaşayacağı bir zenginlik vadedinde bulunmuştu. Fakat uluslararası düzeyde açıklanan istatistiklere göre henüz bunun sağlanmadığı görülmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletlerin 149 ülke arasında belirlediği Dünya Mutluluk Raporu'na göre Hindistan 2020 yılında 139. sırada bulunmaktadır. Hindistan aynı yılın İnsani Gelişmişlik Endeksine göre de 131. sıradadır. Ülkede gelir dağılımı adaletsizliği de yüksek düzeydedir. Forbes dergisinin her yıl yayınladığı dünyanın en zenginleri 2020 listesinde 10. sırada yer alan Mukesh Ambani'nin ülkesi de Hindistan'dır, sokaklarında aç insanların olduğu yer de Hindistan'dır. Bu bakımdan Hindistan paradokslar ülkesidir de aynı zamanda. Ekonomide nüfusun bir pazar olarak nitelendirilmesinden hareketle Hindistan dünyada serbest ticaretin uygulandığı en büyük pazar konumundadır. Çevresindeki diğer Güneydoğu Asya ülkelerine nazaran 2020 yılı istatistiklerine göre %77'lik bir okuma-yazma oranına ulaşmıştır. Bu da iç pazarın inovatif ürünlere, moda tabir

edilecek tüketim mallarına talebi arttırmıştır. Bu bakımdan şirketler başta otomotiv ve akıllı telefon ürünlerinde, bu pazara yönelik özel ürünler geliştirmektedir. Hindistan, dünyanın nominal olarak 5. ve satın alma gücü paritesine (PPP) göre 3. en büyük ekonomisidir. Dünya Bankası “İş Yapma Kolaylığı” endeksinde 63. sırada yer almaktadır. Tüm bu yönleriyle yatırım açısından çok büyük bir potansiyeli vardır. Halen ülke içinde de Hindistan’ın güç durumunun tartışıldığı platformlarda ülkenin süper güç olarak tanımlanan diğer ülkelerin altyapı durumuna erişemediği ve halihazırda hükümetlerin yaptığı yatırıma rağmen, istenilen düzeye ulaşması için 1,5 trilyon dolara daha ihtiyaç duyulmaktadır (Hindustantimes, 2021; kolayihracat.gov.tr. 2022).

Hindistan için hiç şüphesiz en dikkat çekici potansiyellerden biri de, Bollywood’dur. Bollywood film sektörü, bugün Hollywood’dan daha çok film üretmektedir. Buna göre Bollywood sineması yılda 1000 filmle, Hollywood sinemasının yaklaşık iki katı üretimin yapıldığı bir sektördür (Kara ve Kozluklu, 2020) bugün birçok noktada Hollywood’u geride bırakan Bollywood, izleyicilerin yeni gözdesi olduğu söylenen Güney Kore sineması ile de yarışmasını sürdürmektedir. Buradan bir projeksiyonla ileride dünyada Bollywood’un film ve sinema sektörünün hem pratik hem de teorik bakımdan ana belirleyicisi olması beklenmektedir.

Yatırımlar açısından kritik bir öneme sahip olduğu belirtilen demokrasinin durumuna yönelik raporlar incelendiğinde örneğin Economist Intelligence Unit’in 2021 Demokrasi İndeksine göre, 167 ülke arasında Hindistan demokrasisi 47. sıradadır (EIU, 2022).

Yine gelişen pazar durumu ve sektörler ele alındığında, Hindistan’da en iyi yatırım yapılabilecek alanlar, bilgi teknolojisi, hızlı tüketim malları, konut finansmanı şirketleri (eski tabirle mortgage), otomotiv sektörü ve altyapıya yönelik alanlar olduğu kaydedilmektedir (Tradebrains, 2022).

Hindistan, tarih boyunca önemli felsefe merkezlerinden biri olmuştur. Hint felsefesi öncelikle bir inanç olarak ortaya çıkarken daha sonraları materyalist düşünürlerin de etkisiyle her inançtan insanın intisap edebildiği bir yol halini almıştır. Bir inanç olarak baktığımızda en kutsal metinlerin/kitapların Vedalar, Upanishadlar, Puranalar olduğu bilinmektedir.

Bu inancın kitaplarının Hint düşünürlerinin ve önderlerinin fikrinin

oluşumunda önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Örneğin Hindistan bağımsızlık önderi Mahatma Gandhi'nin yurtdışı eğitimi sırasında incelediği farklı birçok dini-politik eserin içinde ideolojisinin ortaya çıkmasında en önemli payının olduğu söylediği metin Bhagavad Gita'dır. Gandhi'ye göre Bhagavad Gita'nın içinde mecazi anlatımlar söz konusudur ve anlatılan üzerinden insana doğru yol gösterilmek istenmiştir.

Nirvana gibi bu inanca mensup olmayan insanların dahi dillerine pelesenk olmuş öğeleriyle ve yoga gibi dünyanın hemen her yerinde insanlarca uygulanan fiziksel ve zihinsel arınma metoduyla, Hindistan'ın en önemli cazibe kaynaklarından biri Hint inancı ve felsefesidir. Bugün halen buradan hareketle guruların geliştirdiği öğretiler yeryüzünde etkililiğini sürdürmektedir.

Hint felsefesi yalnız geleneksel Hint inancı üzerinden sıklıkla yorumlanmaktadır. Oysa Hint felsefesi inançtan azade yönleriyle de oldukça derin bir yapıdadır. Nobel ödüllü şair Tagore'un geleneksel Hint inancının kadınlara ve alt sınıflara tutumuna karşı kendi geliştirdiği felsefe yani Brahmanizm'de toplumcu bakış ile Hint felsefesinin yakın tarihte önemli başyapıtlarından birini oluşturmuştur. Tagore'un dışında materyalist Hint felsefesinin takipçilerinden biri hiç şüphesi Cevahirlal Nehru'dur. Dünyanın en ünlü Agnostik isimlerinden biri olmasının yanı sıra, sosyalizmi kendine has yorumlamasıyla da dünyada Hint felsefesi ve Hint inancı, Hint Politikası denildiğinde halen ilgi çeken isimlerden biridir.

Hindistan günümüzde festivalleri, mutfağı, dizileri ve uzay programı, Pakistan ile birlikte Güneydoğu Asya'nın iki önemli nükleer gücü olmasıyla da, dünyadaki en önemli merkezlerden biri olma konumunu tarihten getirdikleriyle sürdürmektedir.

Türkiye ile İkili İlişkiler

Hindistan ve Türkiye ilişkileri bir millet olarak bakıldığında Mahatma Gandhi'nin "Hindistan bir ana, Türk Milleti ve Hint Milleti de bu anadan dünyaya gelen iki evlat gibidir" sözleriyle o denli kadim vakitlere kadar götürülecek köklü ilişkilere sahiptir. Ancak yakın tarihe dönüp iki ülkenin kuruluşları itibarıyla ilişkilerini el almak gerekirse, 1912 Balkan Harbi dönemine gitmek doğru olacaktır. Bu tarihte Türklere yardım

amacıyla Hint Müslümanlarının önemli liderlerinden biri olarak, Dr. M. Ansari 5 doktor ve 21'i farklı sağlık görevlisi olmak üzere toplam 26 kişilik ekibiyle Osmanlı Türkiye'sine gelerek sahra hastanesi kurmuştur. Hemen akabinde 1914 yılında 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla da Türk ordusuna, insanına yardımını sürdüren Dr. Ansari ve ekibi hastanesini Gelibolu'ya taşıyarak burada da aynı faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ayrıca, Hindistan'da 1918 yılında kurulan Hindistan Hilafet Hareketi de (Şahin, 2020) Anadolu'daki Türklerin hürriyeti ve bağımsızlığı için mücadeleyi esas almış bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket hem bahsedilen esası hem de Hindistan halkının bağımsızlığını tesis etmek için kurulmuş bir teşkilatlanmadır. Bu hareketin kuruluşunda ismi her ne kadar Hilafet Hareketi olarak nitelendirilse de bunun simgesel bir kelime olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Anadolu'daki işgalin sonlanmasını açıkça talep edilmesi için hilafet kelimesi o anda bu coğrafyada en bilindik öğelerden biri olduğu için seçilmiştir (TDV, 2022; Cöhce, 2022). Hareketin en öne çıkan amaçlarından biri emperyalizmle tarihte ilk topyekûn savaşına girişen bir ulusa destek olmaktır. Bu harekete Mahatma Gandhi'nin de katılmış olması antiemperyalizm ve Hint bağımsızlığını seküler bir anlayışla istediğini göstermektedir. Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden Mahatma Gandhi ve Hint toplumu başta Avrupada kamuoyu oluşturmak, Türk Millî Mücadelesine maddi destek olmak gibi yardımlarla desteğini sunmuştur. 1922 yılında artık Anadolu'da Türk Milli Mücadelesinin kazanacağını belli olmasıyla birlikte İngiltere, Hindistan'daki Türk Milli Mücadelesini destekleyenlere yönelik geniş çaplı tutuklamalar yapmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye'nin diğer mazlum milletlere yönelik politikalarıyla benzer bir politika izleyen Hindistan'ın, 1948 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasıyla onu hemen tanıyan devletlerden biri Türkiye olmuştur. 1960 yılında Hindistan'dan Türkiye'ye başbakan düzeyinde ilk ziyaret Cevahirlal Nehru tarafından yapılmıştır. 1965'ten sonra uzun süre iki ülke liderlerinin ziyaret sıklığı azalmakla birlikte ticari ve ekonomik ilişkiler sürmüştür.

Hindistan ile Türkiye arasında İkili Ticaret Anlaşması 1973 yılında imzalanmıştır. 1983 yılında imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi (JCETC) ile Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (FICCI) arasında Ortak İş Konseyi (JBC) ile ilgili kurumsal düzenleme-

ler gerçekleştirilmiş ve Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) 1996 yılında kurulmuştur (DEİK, 2011). 1998 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılı münasebetiyle Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde yapılan ziyaretin ardından, 2003 yılında Hindistan Başbakanı Vajpaay'e'nin ziyareti, Hindistan'ın inovatif yönünün ve yükselen gücünün Türkiye'de anlaşılmasında etkili olmuştur. Karşılıklı temasların G20 gibi toplantılarla da sürdüğü Hindistan ile Pranab Mukherjee'nin Türkiye ziyareti sırasında ikili ilişkiler açısından önemli hedefler konulmuştur.

Eski Hindistan Cumhurbaşkanı Pranab Mukherjee'nin deyimiyle doğuştan iki ortak olan Hindistan ve Türkiye 2025 yılına 20 milyar dolarlık bir ikili ticaret hacmi hedefi ortaya koymuşlardır. Hindistan'ın Türkiye ile ekonomik ilişkileri son yıllarda yeni bir ivme kazanmıştır. İkili ticaret 2018'de %22 büyüyerek 8,6 milyar ABD dolarını geçmiştir. Hindistan, 2018 yılında Türkiye'nin toplam ithalatında 6'ncı sırada yer almıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022; Habertürk, 2019).

İktisadi bir bakış açısıyla Hindistan Türkiye ilişkilerinde çeşitli fırsat ve riskler söz konusudur. Bunlardan ilki Hindistan'da Müslümanlara karşı çeşitli zamanlarda ortaya çıkabilen popülizm ve ırkçılık hareketleridir. Hindistan'ın sınırları üzerinden veya diasporasının yoğun olduğu körfez coğrafyası gibi bölgeler bağlamında dış politika geliştirmeyi tercih etmesi Türkiye'ye yönelik ilişkilerin ilerlemesi noktasında soru işaretleri yaratmaktadır. İran'ın Müslüman kimliği olmasına karşın, Hindistan özellikle deniz bağlamında önemli iş birliklerine imza atmıştır. Bu da Hindistan'ın mevcut hükümetinin Türkiye'yi tercih ederek ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Ayrıca Pakistan ile Türkiye'nin çok iyi olan ilişkileri, Hindistan'ın Pakistan'a yönelik politikaları noktasında Türkiye ile de ilişkilerini belirleyici bir başka unsurdur. Jammu Keşmir'in özerkliğinin iptali ve birlik toprağı haline getirilmesi Türkiye'nin halihazırda tepki gösterdiği konulardan biri durumundadır. Tüm bunlara rağmen Hindistan'ın bilişim noktasında yaptığı atılımlar, dünyanın serbest piyasa ekonomisine sahip en büyük ve en hızlı büyüyen ülke oluşu Türkiye'nin bu alana yönelik ekonomik yönelimini arttıran etmenlerdendir.

Ancak halen iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması noktasında somut bir sonucun çıkmaması kapsamlı ekonomik ortaklığı gündeme getirirse de bu konuda sadece ikili ilişkileri geliştirmek ve kolaylaştırmak için 2020 yılında iyi niyet anlaşması imzalanmıştır (DHA, 2019; AA, 2020).

Öneriler

Türkiye'nin bir denge politikası yaratarak Pakistan kadar Hindistan ile de ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir. Hindistan'ın bilişim ve bu alandaki yarattığı değerlerin Türkiye'ye çekilmesi her iki ülke içinde kazanımlar sunması beklenebilir. Ayrıca yaratıcılık konusuna Türkiye ekonomisinin daha çok eğildiği bu dönemde, bunu çok daha önceleri başarmış Hindistan ile geliştirilecek ilişkiler Türkiye'nin bu eğiliminde daha hızlı hedefe varmasında pozitif bir etki yaratabilir.

Hindistan dış politikasının gelişimi incelendiğinde Cevahirlal Nehru dönemi dış politikası idealizm, 1960-80 yılları arasındaki İndira Gandhi dönemi realizm, Soğuk Savaş sonrasında ise ülkenin içinden geçtiği liberilazasyonla birlikte pragmatik politikalar ön plana çıkmıştır (Ermağan, 2013; Özlük, 2021). Dolayısıyla her türlü siyasi ve ideolojik durumlara bakılmaksızın Hindistan'ın Türkiye ile her yönden ilişkilerini geliştirmesi sözü edilen pragmatist bakış açısıyla uyumludur.

Koronavirüs gibi ekonomileri yavaşlatan sürecin yavaş yavaş geride kalmasıyla her ülkenin ikili ilişkilere daha sık mesai harcayacağı fikrinin de somut bir göstergesi olarak, yakın bir tarihte Türk-Hindistan savunma sanayi iş birliğine gidileceği haberi gelmiştir. Buna göre üçlü konsorsiyumun bir üyesi olan Türk şirketi Hindistan'ın talep ettiği 5 filo destek gemisinin inşaatını üstlenecektir. Bu inşaatla yönelik önemli bir başka detay ise gemi üretim çalışmalarının Hindistan'da yürütülecek ve projenin 8 yıl sürecek olmasıdır. (GASAM, 2020). Bu da her iki ülkenin ilişkilerine ivme kazandırma noktasında önemli bir fırsat yaratabilir.

2019 yılının Aralık ayından Hindistan'da vatandaşlık yasasında yapılan değişikliğin açıkça Müslüman nüfusun seyriltilmesi amacıyla çıkarıldığı iddiaları mevcuttur. Çünkü yapılan değişikliğe göre Pakistan, Bangladeş ve Afganistan'da dini baskıdan kaçan Budist, Sih, Jain, Parsi, Hindu ve Hristiyanlar, kimliklerini ve Hindistan'da 6 yıldan uzun süredir yaşadıklarını kanıtlamaları halinde vatandaşlık elde edebilecekken, aynı pozisyondaki Müslümanlar ise yasanın dışında tutulmuştur (AA, 2020). Bu da Hindistan'ın tarih boyu öne çıkan çokkültürlülüğünü zedeleyen bir etmendir. Bu gibi politikalar Hindistan'ın İslam nüfusu yüksek ülkelerinde imajını zedelemektedir.

Hindistan Gandhi, Nehru ve Tagore'un da hayal ettiği tüm aşırıçılık-

ların geride kaldığı bir sistemi tam olarak ortaya koyabilirse dünya en çok Müslümanın bulunduğu 4. ülke konumundaki nüfusu ile hep talep ettiği İslam İş Birliği Teşkilatı'na dahi üye olabilir. Dünyanın en büyük demokrasisi olarak kendini lanse eden ülke, demokrasinin tüm icaplarını da yerini getirdiğini gösterirse belki de dünyada Bollywood'dan daha etkileyici bir yumuşak güç alanı da açması beklenebilir.

Kaynakça

- Akalın, C. (2021). “*Asya’nın Işığı Pandit Cevahir Lal NEHRU*”, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Anadolu Ajansı, (2019). “*Hindistan’da Ortak Dil Tartışması*”,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistanda-ortak-dil-tartismasi-suruyor/1590198>
- Anadolu Ajansı, (2020). “*Hindistan ile Ticareti Kolaylaştıracak İyi Niyet Anlaşması* İmzalandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hindistan-ile-ticareti-kolaylastiracak-iyi-niyet-anlasmasi-imzalandi/1959446>
- Anadolu Ajansı (2020). “*Yeni Delhi’de Vatandaşlık Yasası’ndaki değişiklik protesto edildi*”,<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yeni-delhide-vatandaslik-yasasindaki-degisiklik-protesto-edildi/1729758>
- Anadolu Ajansı, (2021). “*Araştırmaya göre Hindistan’da dini grupların doğurganlık oranları düşüyor*”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arastirmaya-gore-hindistanda-dini-gruplarin-dogurganlik-oranlari-dusuyor/2371632>
- Büyüktaş, C. (2019). “İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan’a Yerleşme Çabaları”, Cilt:7, Sayı:2, s. 275-293.
- Cöhce, S. (1997). “*Gaznelilerden Önce Türk Varlığı*.” ERDEM, C.9, Sayı:27, s. 981-987.
- Cöhce, S. (2022). “*Atatürk Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri*” Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-hindistan-iliskileri/>
- Cöhce, S. (2002). “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, *Türkler* (Ed. H.C. Güzel vd.), C. VIII, Ankara, 2002, 716.
- DEİK. (2011). “*Ülke Bülteni- Hindistan*”, Aralık.
- Demirören Haber Ajansı, (2019). “*Hintli Firmalar Rotalarını Türkiye’ye Çevirdi; 25 Milyar Dolarlık Hacmine Doğru*.”<https://www.dha.com.tr/ekonomi/hintli-firmalar-rotalari-ni-turkiye-ye-cevirdi-25-milyar-dolarlik-ticaret-hacmine-dogru-1709639>
- Economist Intelligence-EIU (2022). “*Democracy Index 2021*”, The China Challenge, Hong Kong.
- Ermağan, İ. (2013). “*Hindistan’ın Ortadoğu Politikası*”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, Sayı:2, s. 220-241.
- Frank, A. (2010). “*Yeniden Doğu, Asya Çağında, Küresel Ekonomi*” (çev. Kamil Kurtul), İmge Kitabevi, Ankara.
- Galip ve Gömeç (1990). “*Hindistan’da Türkler*”, Berikan Ofset, Matbaa, Maltepe, Ankara.
- Gandhi.org. (2022). “*What is Khadi*”, https://www.mkgandhi.org/swadeshi_khadi/whatiskhadi.htm

Gandhi.org (2022) “A Pinc of Salt- Rocks an Empire”, <https://www.mkgandhi.org/apinchofsalt/Chap01.htm>

GASAM. (2020). “Türkiye-Hindistan Savunma İş Birliğine İlk Adım” <https://gasam.org.tr/turkiye-hindistan-savunma-is-birligine-ilk-adim/>

Habertürk.com.tr, (2019). “Hindistan-Türkiye arası ticaret hacmi hedefi 20 milyar dolar”, <https://www.haberturk.com/hindistan-turkiye-arasi-ticaret-hacmi-hedefi-20-milyar-dolar-haberler-2520236-ekonomi>.

Hindustantimes.com. (2021). “India embracing all Hurdles on the road to becoming a Superpower”, <https://www.hindustantimes.com/brand-post/india-embracing-all-hurdles-on-the-road-to-becoming-a-superpower>.

Hriyanna, M. (2011). “Hint Felsefesi Tarihi”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (çev. Fuat Aydın), İstanbul.

Güner, İ. ve Ertürk, M. (2006). Kıtalar ve ülkeler coğrafyası, Nobel Yayıncılık, Ankara.

İnsamer. (2022). “Hindistan Cumhuriyeti”, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-hindistan>.

Kara ve Kozluklu. (2020). “Yumuşak Güç Bağlamında Bollywood Filmlerinin Değerlendirilmesi: İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma», Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:4, Sayfalar:(73-109).

Kolay İhracat Org. (2022). “Hindistan”, <https://www.kolayihracat.gov.tr/ulkeler/hindistan>

Özlük, D. (2021). “Uluslararası İlişkilerde Demokrasi Promosyonu”, Çizgi Kitabevi, İstanbul.

Politikaakademisi.org. (2014). “Siyasal Sistemler: Hindistan”, <http://politikaakademisi.org/2014/12/15/siyasal-sistemler-hindistan>

Sethi N, ve Dake, J. (2011). “Coping With Global Meltdown: India’s External Sector”, International Journal of Economics And Finance Studies. (3) 2, 217.230.

Şahin, H. (2020). “Tarihsel Bir Olgu Olarak Kültür, Çokkültürlülük ve Hoşgörü, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (7) 3, s. 1968-1984.

Şahin, H. (2020). Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağ ve “Hindistan Hilafet Hareketi” The Ottoman Empire And India Muslims History And “Indian Caliphate Movement”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019, 24, 731-754.

Şahin, H. H. (2014). “Babürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülahaza”, Hacettepe Genç Halkbilimciler Sempozyumu, Ankara.

Şahin, H. H. (2015). Ekber Şah’ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi, Journal of History School Journal of History School 8(XXII):113-113.

Şahin, H. Hilal. (2018). Madunların Kimliksel Varoluşunda Kadın İmgesi: İndira Gandhi Örneği, The Image of Women with in the Subaltern Identity: The Case of Indira Gandhi, Konya, Eğitim Yayınevi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). “Hindistan’ın Ekonomisi”, <https://www.mfa.gov.tr/hindistan-ekonomisi.tr.mfa>

Trade Chakra (2022). “Indian Political System”, <https://www.tradechakra.com/india-political-system.html>

Türkiye Diyanet Vakfı (2022). “Hindistan Hilafet Hareketi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hindistan-hilafet-hareketi>

American Ceylon Mission (Author), A Geography of Hindustan, Ancient and Modern : Illustrated by Eight Lithographic Maps : with Brief Notices of the Principal Political Events which Have Occured from the Earliest Times : Designed for the Use of Schools, May 20, 2016, Palala Press.

MALDİVLER

Elif Gülbaş

ORCID: 0000-0001-5098-7454

Coğrafi Yapısı

Güney Asya bölgesinde yer alan Maldivler, bölgenin en güneyindeki toprak parçalarını oluşturur. Hint Okyanusu'nda bir adalar topluluğu olan Maldivler, Hindistan ve Sri Lanka'nın güneybatısında yer alır. 1968'de bugünkü resmi adı olan Divehi Cumhuriyeti ismini alan ülkenin başkenti Male'dir. Mercan adalarından oluşan bir yapıya sahip olan Maldivler yaklaşık 1200 küçük mercan adasının yer aldığı bir takımada ülkesidir. Bu küçük mercanadalar, 20 doğal atol grubuna dahildir.

1 Türkçeye "mercanada" şeklinde çevrilen "atoll" kelimesi Divehi dilinden diğer dillere geçmiştir. Bkz. <https://www.atollsofmaldives.gov.mv/>

Hint Okyanusu'ndaki Maldivler, okyanustan yükselen bir dağın zirvesindeki atollerdir (Evirgen, 2002). Bu atoller, 1940'lı yıllarda Arap alfabesindeki bazı harfler kullanılarak da isimlendirilmiştir (Kavas, 2006). Divehi dilinde uzun ve telaffuzu zor olan kelimelerden ziyade kolay ifade edilebilen harf isimlendirilmeleri daha kullanışlıdır. Bu atollerin en kuzeyinde Haa Alifu atolü bulunur. Diğer atollerin isimleri ise, Haa Dhaalu, Shaviyani, Noonu, Raa, Baa, Lhaviyani, Kaafu, Alifu Alifu, Ali-fu Dhaalu, Vaavu, Meemu, Faafu, Dhaalu, Thaa, Laamu, Gaafu Alifu, Gaafu Dhaalu, Gnaviyani, Seenu'dur.² Ülke 21 idari birimden oluşmaktadır.

Ekvatora yakın konumdaki Maldivler'de diğer Güney Asya ülkelerine göre okyanus iklimi daha fazla hissedilir. Konumu itibariyle ülkede sıcaklık ortalaması çok fazla değişmez (Robinson, 1989).

Hint Okyanusu'nda kuzey ve güney yönünde 800 km boyunca uzanan atollerin yüzölçümünün toplamı 300 km²'den daha azdır. Atollerde yükselti deniz seviyesinden 2 metreden yukarı çıkmamaktadır. Fakat nadiren plajlarda rüzgarın etkisiyle 4 metreyi bulan kum tepelikleri oluşabilmektedir. Ülkede yüzölçümü bakımından en büyük ada olan Fua Mulaka'nın uzunluğu 6 km'den daha az, genişliği ise 1.4 km olarak hesaplanmıştır (Robinson, 1989).

Mercan adalar volkanik bir dağ silsilesinin patlaması sonucu oluşmuştur. Adaların etrafında bir bariyer görevi gören resifler mevcuttur (Zaidan, 2022) Bu resifler sayesinde dalgalar kıyıya varmadan kırılır.

Ülkede bulunan mercanadaların etrafı resiflerle çevrilidir. Kıyıya yakın yerlerde bulunan resifler deniz araçlarının kıyıya yanaşmasına birçok yerde engel olmaktadır. İbn Battûta yazmış olduğu seyahatnamesinde bunu dile getirmiş ve hindistan cevizi ağaçlarından yapılan ip türevi malzemenin kayıkların zarar görmemesi için gemilerde kullanıldığını eserinde aktarmıştır.

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler tüm dünyada olduğu gibi Maldivler'de de çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir. Turizm sektörünün canlanması, yapı malzemesi olarak mercanların kullanılması, atıkların tasfiyesinde yaşanan sorunlar birçok çevre problemini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Maldivler, küresel ısınmaya bağlı

2 <https://www.atollsofmaldives.gov.mv/atolls> (Son görüntüleme 20.05.2022)

olarak deniz seviyesinin yükselmesi ve adaların sular altında kalması riskiyle gündeme gelmektedir.

Demografik Yapısı

Hint alt kıtasının en güçlü ülkesi Hindistan'ın köken ve dil bakımından akrabaları olan Maldivler'in nüfusu 530.957'dir.³

Maldivler'de nüfusu Divehi Racların (Divehi Rajje) dışında, Sri Lanka'nın dili olan Sinhali dilini konuşanlar, Hindistan'ın güneyinden olan Tamiller ve az sayıdaki Araplar oluştururlar. Ülkede Hintçe ve İngilizce de konuşulur (Avcı, 2003). Bu küçük adalar ülkesi akrabaları olan Hintlilerden etkilenmektedir.

Ülkenin büyük çoğunluğu Müslüman olup önemli bir bölümü Şafii mezhebine mensuptur. Son derece sakin olan adalar halkı sıcakkanlı ve yardım severdir.

İslam'a son derece bağlı olan Maldivliler yaşadıkları sömürü döneminden kültürel anlamda fazla etkilenmemişlerdir. Fakat bugün ülkede dil açısından bir erozyon yaşanmaktadır. Gençlerin kendi aralarında hatta ebeveynlerin çocuklarıyla konuşmalarında İngilizceye oldukça sık rastlanmaktadır.

Hükümetin kontrolünün hissedildiği ülkede Maldiv halkının yaşadığı bölgelerde alkol ve domuz eti kesinlikle sokulmamaktadır. Halkının tamamına yakını Müslüman olan bu adalar ülkesine, Müslüman olmayanlar kesinlikle yerleşemez. Dönem dönem misyonerlerin faaliyet göstermeye çalıştığı ülkede bu noktada hükümet tarafından sıkı bir kontrol mevcuttur. Bunun dışında dini faaliyetlerin yürütülmesi için Libya, Kuveyt ve İrandan ülkeye yardımlar yapılmaktadır (Kavas, 2006).

Güney Asya'nın diğer ülkelerinden Maldivler'e çalışmak için gelen bir işçi sınıfı bulunmaktadır. Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan'dan çalışmak amacıyla birçok insan Maldivler'e gelmektedir.

3 <https://www.mfa.gov.tr/maldivler-ekonomisi.tr.mfa>
(Son görüntüleme 23.05.2022)

Siyasi Yapısı

XVI. yüzyılın ikinci yarısında bir süre Portekiz işgalinde olan Maldivler, XVIII. yüzyılda Hindistan'ın Malabar sahillerinden gelenlerin saldırısına uğramıştır. Dönemin sultanı Gazi Hasan İzzettin'in Fransızlardan yardım almasıyla ülke istiladan kurtarılmıştır. Maldivler aynı yüzyılda Hollanda'nın, XIX. yüzyılda ise İngiltere'nin sömürgesi konumuna gelmiştir (Avcı, 2003).

1945-1953 yılları arasında ülkeyi Abdul Mejeed Didi yönetirken ülkede bir meclis de bulunmaktaydı. Fakat Mohamed Amin Didi 1953'te yönetimi ele geçirip birçok reform gerçekleştirmiş, yine aynı yıl ülke monarşi yerine cumhuriyet yönetimini seçmiştir. Böylece Mohamed Amin Didi ilk cumhurbaşkanı olarak Maldivler tarihine geçmiştir. 1954'e kadar görev yapan Mohamed Didi kısa bir süre sonra devrilmiş, 1968'e kadar monarşi yönetimine geri dönen ülkeyi, sultan vasfıyla Amir Mohamed Fareed Didi yönetmiştir. 1968-1978 yılları arasında Maldivler tekrar yönetim şeklini değiştirmiş ve Cumhurbaşkanı İbrahim Nasir göreve gelmiştir (Robinson, 1989).

1959 tarihinde Maldivler'in güneyinde bulunan adalarda yeni bir ülke daha kurulmuştur. Suvadive Cumhuriyeti adını alan bu yönetim, İngilizler tarafından desteklenmiştir. Maldivler'in başında bulunan İbrahim Ali Didi döneminde güney bölgede bulunan atollerde Suvedive Cumhuriyeti ile çatışmalar yaşanmıştır. Takımadaların yönetiminde bulunan İngilizler bu savaşı tetikleyen unsur olmuştur. Didi'den sonra başa geçen İbrahim Nasir döneminde yaşanan savaş sona ermiştir (Robinson, 1989). Güney Asya ve dünyanın birçok bölgesinde sömürge yönetimi kuran İngilizler Maldivler'de de yaşanan karışıklığın sebebi olmuştur.

1965'de Maldivler bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat İngiliz hükümeti Addu atolündeki Gan adasında bulunan üssünü ancak 1976'da terk etmiştir. İbrahim Nasir'ın hazineden aldığı yüklü bir miktar parayla birlikte Sri Lanka'ya kaçmasının ardından (Kavas, 2006) 1979 yılında Maumoon Abdul Gayoom cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Robinson, 1989). 2008 yılına kadar görevde kalan Gayoom ülkeyi turizm gelirleri açısından iyi bir seviyeye çıkarmakla birlikte çok partili sisteme son vermiştir.⁴ 2008 yılında seçimleri kaybeden Gayoom'dan

4 <https://www.aljazeera.com/news/2016/9/7/maldives-a-timeline-to-corruption>

sonra Mohamed Nasheed cumhurbaşkanı olmuştur. Maldivler’i her alanda ileriye taşımak isteyen Nasheed aynı zamanda ülkenin değişen iklim koşulları karşısında ortaya konulacak politikalarla da ilgilenmiştir. Bir aktivist olan Nasheed 2012 yılında yapılan bir darbeyle devrilmiştir.⁵ Bu siyasi kriz Maldivler’de sosyo-ekonomik alanda özellikle de turizm alanında gerileme yaşanmasına sebep olmuştur (Rasheed, 2014).

Maldivler 2008’de çok partili demokratik sistemi benimsemiştir (Özlük, 2016). Maldivler’de cumhurbaşkanı her 5 yılda bir seçimle başa gelmekle birlikte en fazla iki dönem görev alabilmektedir.⁶

2013’den 2018’e kadar Abdulla Yameen ülkeyi yönetmiştir. 2018’de başa geçen İbrahim Mohamed Solih hala cumhurbaşkanlığı görevini devam ettirmektedir.

People’s Majlis (Halkın Meclisi) olarak isimlendirilen parlamento 87 üyeden oluşmaktadır. Bir önceki dönem görev alan eski cumhurbaşkanı ve şu anda görev yapan Cumhurbaşkanı Mohamed Solih’in partisi, Maldivian Democratic Parti (Maldivler Demokratik Partisi) mecliste 68 sandalyeye sahiptir.⁷

Tarihi ve Kültürel Yapısı

Maldivler, miladi ilk yüzyıllarda bağımsız bir adalar topluluğuydu (Robinson, 1989). Maldivler’den bahseden ilk kişinin Romalı tarihçi ve asker Ammianus Marcellinus olduğu düşünülmektedir. IV. yüzyılda yazdığı eserinde “Divis” diye bahsettiği halk muhtemelen kendilerine “Divehi Race” diyen Maldivlilerdir. Bununla birlikte İskenderiyeli Ptolemee’nin II. yüzyılda yazdığı bir eserde Maldivler’den bahsettiğini iddia eden akademisyenler de vardır (Kavas, 2006). IX. yüzyıla gelindiğinde Süleyman adlı bir tüccarın, Maldivler’in yönetiminin bir kraliçe tarafından yürütülmekte bilgisine rastlanılmaktadır. O dönemde ülke muhtemelen Budistti. Adalarda stupa adı verilen Budist tapınakları bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir (Robinson, 1989).

(Son görüntülenme 16.05.2022)

5 <https://majlis.gov.mv/en/19-parliament/speaker> (Son görüntüleme 16.05.2022)

6 <https://www.mfa.gov.tr/maldivler-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Son görüntüleme 23.05.2022)

7 <https://www.mfa.gov.tr/maldivler-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Son görüntüleme 23.05.2022)

1153’de Maldivler’in hükümdarının Müslüman olduğu kayıtlara düşülmüştür. Ülkenin, Yusuf Şemseddin Tebrizî veya Ebul Berekât Berberi vasıtasıyla Müslüman olduğu kabul edilmektedir. 1725 yılında Arapça olarak kaleme alınan bir eser Tebrizî’nin, İbn Battûta ise Beberi’nin İslamlaşma sürecini başlatan kişi olduğunu yazmaktadır (Casim Avcı, 2003). İbn Battûta’nın çok daha erken dönemlerde Maldivler’e gitmesi, onun verdiği bilginin daha doğru olacağını düşündürmektedir.

Battûta’nın verdiği bilgiler arasında göze çarpan, Maldivler’de kadın hükümdarın hükmettiği yönündedir. Hatice Sultan adındaki bu hükümdarın dışında da kadın yöneticiler bu adalar topluluğunda hükümdarlık görevinde bulunmuşlardır (Bell, 1985)

Maldivler’in İslâm’ı kabul etmesinin ardından hanedanlar dönemi başlamıştır. Bu süreçte altı hanedan bu topraklara hükmetmiştir (Kavas, 2006).

1340’lı yıllarda Maldivler’e giden İbn Battûta ülkeye dair birçok bilgi aktarmıştır. Bir buçuk yıl Maldivler’de kalan seyyah burada evlenmiş ve kadılık yapmıştır. Eserinde halkın adetlerinden, başta bulunan sultanın bir kadın olduğundan da bahsetmektedir. Ayrıca “veda” olarak adlandırdığı bir paradan bahsetmektedir. Bu para, bir deniz kabuğu türüdür (Battûta, 2019).

Maldivler sırasıyla Portekiz, Hollanda ve İngiltere tarafından sömürülmüştür. 1518’de Portekizliler Maldivler’de ticari faaliyetlere başladıktan sonra 1558 yılında bu bölgeyi kontrol altına almışlardır. Gazi Muhammed b. Abdullah Tekrûfâ Ekber el-Azam tarafından 1573 yılında buradan uzaklaştırılmışlardır. Hint alt kıtasını sömürenler listesinde olan Hollandalılar, Maldivler’i unutmamış, öncekilerin açtığı yolda ilerlemişlerdir. Bununla birlikte Maldivlilerle iyi geçinmişlerdir. Alt kıtanın bütün nimetlerinden yararlanan İngiltere 1796 yılında Maldivler’de de hak iddia etmiş ve Hindistan’da güttüğü politikayı burada da takip etmiştir (Kavas, 2006). Maldivler 1887 yılında İngilizlerin himayesindeki Seylan (Sri Lanka) adasına bağlanarak bağımsızlığını ilan edeceği 1965 yılına kadar bu konumda kalmıştır. 1932’de sultanlık ile beraber demokratik bir düzen oluşturulmuştur. Fakat 1940 yılına gelindiğinde iptal edilen monarşiyle birlikte 1952’de cumhuriyet ilan edilmiştir. Fakat bu durumda uzun sürmemiş ve 1954’de tekrar monarşi sistemine geçilmiştir. 1965 yılında bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından sultanlık rejimi devam

etmiştir. 1968 yılında cumhuriyet rejimine geçilmiştir (Kavas, 2006).

Maldivlerde konuşulan Divehi dili, kuzeyinde bulunan Sri Lanka'nın konuştuğu Sinhali diliyle çok benzeşmektedir (Robinson, 1989). Divehi dili, Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur (Avcı, 2003). Eğer Hintçe ya da Urduca biliyorsanız ortak birçok kelimenin olduğunu fark eder hatta bazı ifadeleri anlamakta zorluk çekmezsiniz. Maldivler halkı kuzeyinde yer alan Hindistan'dan etkilenmiş gözükmektedir.

Maldivler'in yazı dilini oluşturan harfler Arapça ve Divehi dilinin karışımından elde edilmiştir. Ortaya çıkarılan bu alfabeye Thâna denilmektedir (Kavas, 2006).

Şeriat kurallarının geçerli olduğu ülke bütünüyle Müslüman'dır. Maldivler daha çok turizm yönüyle tanınır olduğu için kültürü arka planda kalmıştır. Maldivler'in anayasası incelendiğinde dışardan görünüş ile içerisi arasındaki fark hemen göze çarpar. 24 ve 51. maddelerin gerekli kıldığı şey, cumhurbaşkanı ve bakanların Sünni Müslüman olması gerektiğidir. Dikkat çekici bu ifadeye ek olarak cumhurbaşkanının en yüce görevinin İslâm'ı Maldivler'de yaymak olduğunu belirten 32. maddedir (Ahmad, 2011).

Ekonomik Yapısı

Maldivler toprak verimliliği açısından tarıma pek uygun olmayan bir yapıya sahiptir. Öteden beri ülkede, tahıl ve tekstil ürünlerini dışarıdan karşılanıp buna karşılık, balık, hindistancevizi ürünleri, amber, deniz kabuklarından yapılan eşyalar farklı ülkelere ihraç edilmiştir (Robinson, 1989).

Konum itibariyle ticaret filolarının uğrak yeri olan Maldivler'de yapılan son kazılarda X. yüzyılda batıya giden Çinli tüccarların Male'ye düzenli bir şekilde uğradıklarını gösteren kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. Fakat bu kadar eski bir ticaret geçmişine sahip olmasına rağmen zaman içerisinde adada yaşayan yerliler -muhtemelen sakin yapılarından dolayı- ticaret açısından ikinci planda kalmışlardır. Maldivler'de ticaretin hükümetin tekeline geçme sürecinde ticaret konusunda ön planda olan Bohra⁸ ve Sri Lankalı Morlar⁹ ülkeden çıkarılmıştır. Hükümet ticari bir

8 Kuzey Hindistanlı, Şia mezhebinin İsmaili koluna mensup bir halk.

9 Ataları Arap veya Müslüman olmuş Tamil halkı.

filo oluşturmuş, Hindistan ve Orta Doğu ile ticarete başlamıştır (Robinson, 1989).

İngiliz sömürü güçlerinin ardından henüz tam bir sistem oturtamayan ülkede ekonomik açıdan sarsıntı yaşanan bir döneme girilmiştir. 1972 yılında Sri Lanka'nın ani bir kararla kuru balık alımını durdurmasıyla ülkede ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Boş kalan bu saha ve üretim alanı bir Japon firmasına kiralanmıştır. O dönemde ekonomide diğer bir sorun ise, turizm sektöründe alkollü içeceklerin ülkede tüketilmesi-nin yasak olması sebebiyle gelen turist sayısı azlığıdır (Robinson, 1989). Bununla birlikte Maldivler'de 1970 ve 1980'lerden beri birçok alanda yaşanan kalkınma sorunlarına rağmen turizmdeki gelişim ve bunun ülkeye sağladığı katkı sayesinde bu alanda gelişme kaydedildiği söylenebilir (Rasheed, 2015).

7 atol grubunda 70'den fazla adada resort bulunmaktadır.¹⁰ Maldivler'de bulunan bazı adalar ve kum yığınları (sandbank) oteller tarafından kullanılmaktadır. Bu otel adaların sayısı 86'dır (Baloğlu, 2012).

Maldivler'in para birimi Rufiya'dır. Ülkede ziraat yapılamadığı için meyve-sebze başta olmak üzere hemen her şey ithal olarak ülkeye girmektedir. Bu durum halkı ekonomik anlamda zorlamaktadır.

lke topraklarından muz, hindistancevizi ve mango dışında ürün alınmamaktadır. Maldiv topraklarının sadece %10'u tarıma elverişli olduğundan ancak bu oranda ziraat yapılabilmektedir (Kavas, 2006). Fakat diğer kaynaklar olan balıkçılık ve turizm Maldivler'in ekonomisinde oldukça etkindir. Tekne yapımı ve el sanatları diğer önemli gelir kaynaklarıdır. Tuna balığı olarak adlandırdıkları orkinoslar Amerika, İngiltere, Japonya, Tayland ve Sri Lanka'ya ihraç edilmekte, buna karşılık Japonya ve Sri Lanka'dan çeşitli makine ve kimyasallar ithal edilmektedir (Avcı, 2003). Tayland, Sri Lanka, Singapur, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan son dönemde ne çıkan dış ticaret partnerleridir.¹¹

Güney Asya'nın süper gücü olan Hindistan, Maldivler'e kalkınma ve demokratik sisteme geçme sürecinde yardımda bulunmaktadır. Bunun dışında Hindistan tarafından Maldivler'e uzun vadeli krediler verilmektedir (zlk, 2016).

10 <https://www.atollsofmaldives.gov.mv/> (Son görüntüleme 20.05.2022)

11 <https://www.mfa.gov.tr/maldivler-ekonomisi.tr.mfa>
(Son görüntüleme 23.05.2022)

2004 yılında Maldivler’de meydana gelen tsunami ülkenin en önemli gelir kaynağı olan turizme dolayısıyla Maldivler’in ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur.

2020 yılında bütün dünyayı sarsan koronavirüs Maldivler’i de derinden etkilemiştir. Önemli geçim kaynaklarından biri olan turizm sektörü ağır darbe almış, ülke yaklaşık iki yıl boyunca turist kabul edememiştir. Bu uzun sürede yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilmesi diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Maldivler’de de zaman alacaktır.

Ülkenin Potansiyelleri

Maldivler’de halkın en önemli gelir kaynağı balıkçılıktır. Adalar topluluğunda son dönemde artan dondurulmuş balık ürünlerinin ülke ekonomisine olan katkısı büyüktür. Deniz ürünleri hem yerli halk tarafından tüketilmekte hem de ihraç edilerek ülkeye önemli oranda gelir sağlamaktadır (Rasheed, 2014).

Bir doğa harikası olan Maldivler’in 281 adasında yerleşim bulunmaktadır. Bunların 195’inde Maldivliler yaşamakta, 86 ada ise otel olarak kullanılmaktadır. Yaklaşık 1000 civarında boş ada bulunmaktadır (Balıoğlu, 2012). Bu adaların otel ada olarak kullanıma açılmasının ülkenin ekonomisine büyük katkı sağlayacağı ortadadır.

Adalarda daha önceden kullanılmayan araziler imara açılmakta ve bu da ekonomide hareketlenmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte adaların doğal yapısına zarar vermekte ve ekolojiyi de bozmaktadır.

Türkiye ile İkili İlişkiler ve Öneriler

Türkiye ile Maldivler’in ilişkileri 1979 yılında başlamıştır. Uzun bir aradan sonra 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlığı döneminde kurulan diplomatik ilişkilerden sonra ilk resmi ziyaret yapılmıştır. 2008 yılında ise Maldivler Dışişleri Bakanı Abdulla Shahid, Maldivler tarafından yapılan ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Türkiye ile Maldivler arasında “iş birliğine dair anlayış muhtırası” imzalanmış, 2010 yılında da kabul edilmiştir (Kanun no: 6053).

2017 yılında görevde olan Maldivler Dışişleri Bakanı Dr. Mohamed

Asim Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş, 2018 yılında ise İslâm İşbirliği Teşkilat'ının Kudüs olağanüstü zirvesi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın göreve başlama töreninde de bulunmuştur. Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran, Maldivler Cumhurbaşkanı Mohamed Solih'in yemin törenine iştirak etmiştir. 2019'da ise Maldivler İçişleri Bakanı Imran Abdulla Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur.¹²

Türkiye'nin Maldivler'i ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı olan Mevlüt Çavuşoğlu, Maldivler'in Cumhurbaşkanı Ibrahim Mohamed Solih tarafından kabul edilmiştir.¹³ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Maldivler Dışişleri Bakanı Abdulla Shahid Ocak 2022'de bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Türkiye ve Maldivler arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlanması ile iki ülke arasında yapılan görüşmelerde ticaret, ekonomi, kültür alanlarında iş birliği anlaşmalarının yanı sıra tarım, çevre, diplomasi alanlarında da mutabakat gerçekleştirilmiştir. Bakan Çavuşoğlu Maldivler'le ticaret hacminin 100 milyon dolar olarak hedeflendiğini de belirtmiştir. Buna ek olarak İslâm İşbirliği Teşkilatı üyesi iki ülkenin bu alanda gerçekleştireceği çalışmalarda ortak alanlar olarak belirlenmiştir.¹⁴

Türkiye'den Maldivler'e, demir-çelik, nişasta, malt gibi ürünler ihraç edilmektedir. 2015 yılında 18.2 milyon dolar olan ihracat rakamları 2018'de 64.5 milyon dolara çıkmış fakat 2019 yılında 28.8 milyon dolara düşmüştür. Bununla birlikte 2015 yılında sıfır seviyesine yakın olan ithalat miktarı 2019 yılında 18.3 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülke arasında ulaşımın sağlanmasında Türk Hava Yolları da önemli bir adım atmıştır. THY Kasım 2012 tarihinden itibaren haftanın her günü İstanbul'dan Male'ye uçuş gerçekleştirmektedir.¹⁵

12 <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-maldivler-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Son görüntüleme 20.05.2022)

13 <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-maldivler-i-ziyareti--29-30-ocak-2022.tr.mfa> (Son görüntüleme 20.05.2022)

14 <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cavusoglu-maldivler-ile-ticaret-hacmimizin-100-milyon-dolara-cikarilabilmesini-hedefliyoruz/2489290> (Son görüntüleme 23.04.2022)

15 <https://www.mfa.gov.tr/maldivler-ekonomisi.tr.mfa> (Son görüntüleme 23.05.2022)

Kaynakça

- Ahmad, A. Rizwan, (2011), *The State and National Foundation in the Maldives*, Blackwell Publishing.
- Avcı, C., (2003), *TDV İslam Ansiklopedisi: Maldivler*, TDV Yayınları.
- Baloğlu, A., (2012), *Bir Zamanlar Maldivler*, A4 Ofset Matbaacılık.
- Bell, H. C. P., (1985), *The Malvive Island, Monograph on the History, Archeology and Epigraphy*, Novelty Printers Publishers Pvt. Ltd.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2019), Çev. A. Sait Aykut, İbn Battûta Seyahatnâmesi, Yapı Kredi Yayınları.
- Evirgen, A., (2002), Doğanın Eşsiz Resmi: Maldivler, *Sualtı Dünyası*, 71. Sayı, ss. 42-48.
- Kavas, A., (2006), Maldivler Cumhuriyeti, *Diyanet*, 192. Sayı, ss. 58-61.
- Özlük, D., (2016), *Batı Dışı Dünyada Demokrasi Promosyonu: Hindistan Örneği*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Rasheed, Athaulla A., (2014), *Historical Institutionalism in the Maldives: A Case of Governance Failure*, The Maldives National Journal of Research.
- Rasheed, Athaulla A., (2015), *Development, Development Policy and Governance in the Maldives: A Political Economy Perspective*, The Maldives National Journal of Research.
- (Ed.) Robinson, F., (1989), *The Cambridge Encyclopedia of India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal, Bhutan and The Maldives*, Cambridge University Press.
- Zaidan, A., (2022), *Encyclopedia Britannica: Maldives*.

NEPAL

Mohammed Javed Ansari

ORCID: 0000-0002-5574-9372

Güney Asya, genellikle renkli kültürleri, verimli ovaları, yüksek dağları, çeşitli inanç ve medeniyetlerin doğum yeri ve kayıtlı tarih boyunca en çok bahsedilen bölgelerinden biri olarak tanınmaktadır. Güney Asya'nın canlılık ve çeşitliliğine renk katan ve Himalayaların kucağında Nepal olarak bilinen küçük bir ülke bulunmaktadır. Nepal'den bahsederken birinin aklına, eşsiz ve dörtgen olmayan dünyadaki tek ulusal bayrağın yanı sıra, mistik yaşam, Everest, rahipler ve azizler, Buda, yeşil çeltik tarlaları, yağmur ormanları vb. gelebilmektedir. Fakat Nepal bundan fazlasıdır. Bu makale, Nepal'in farklı yönlerini okuyucularına kısaca tanıtmayı amaçlamaktadır.

Coğrafi Yapısı

Nepal öncelikle Himalayalar'da bulunur ve aynı zamanda Hint-Gangetik Ovası'nın bölgelerini de içerir. Denize kıyısı olmayan Nepal kuzeyde Çin, güneyde, doğuda ve batıda Hindistan ile sınır komşusudur. Sınır komşuları sadece Çin ve Hindistan olsa da ince bir Siliguri Koridoru Nepal'i Bangladeş ve Hindistan'ın Sikkim eyaleti ise Butan'dan ayırmaktadır.

147.516 kilometrekarelik yüzölçümü ile Nepal, dünyanın en büyük 93. ülkesidir. Küçük yüzölçümüne rağmen, Nepal'in arazisi, verilen fiziksel haritada da görülebileceği gibi inanılmaz derecede çeşitlidir.

Kuzeyden Güneye Nepal sadece 200 kilometre genişliğindedir. Bu genişlik içinde, güneyde Tarai'nin 59 metre olan yüksekliği, kuzeyde dünyanın çatısı olan Everest Dağı'na (8,848 metre) kadar yükselmektedir. Nepal'in toplam alanının neredeyse %75'i dağlardan ve kayalık tepelerden oluşmaktadır.

Nepal kabaca üç coğrafi bölgeye ayrılabilir. Bu bölgeler Himal, Pahad ve Tarai olarak adlandırılır.

Himal

Himal Bölgesi, karla kaplı dağlık bir bölgedir. Bölge 3.000 metrenin üzerinde, çoğunlukla mevsimlik otlaklar için kullanılan (Nepalce: Lekh) subalpin ve alpin bölgelerine doğru başlar.

Coğrafi olarak, Himal Nepal'in toplam yüzölçümünün %15'ini kaplar. Lekhlerden birkaç on kilometre daha kuzeye doğru ilerleyince, yüksek Himalayalar 5.000 ile 5.500 metre yüksekliğinden yukarıya çıkmaya başlar. Nepal'in dağlarının %90'ı 7.000 metreyi aşar, sekiz tanesi ise 8.000 metreden yüksektir. Bunlar 8.848 metre ile Everest Dağı ve 8.598 metre ile Kanchenjunga da dahil olmak üzere dünyanın en yüksek on dağından sekizidir.

Himal'de nüfus yoğunluğu çok düşüktür. Bazı bölgelerde, kilometrekareye bir kişiden daha az nüfus düşmektedir. Erişilemezlik ve aşırı soğuk havasından dolayı Himal'da nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Ancak bu bölgeler, her yıl Nepal'e seyahat eden yüz binlerce turist ve araştırmacının dikkatini çekmektedir.

Pahad

Pahad, genellikle kar bulunmayan dağ bölgesini ifade eder ve Himal Bölgesi'nin güneyinde yer almaktadır. Bu bölge, 600 ila 3000 metre yükseklik arasında değişen Aşağı Himalaya Sıradağlarından başlamaktadır. Pahad, Nepal'in toplam arazi alanının %68'ini kaplarken, nüfusunun yaklaşık %45'ine ev sahipliği yapmaktadır. Katmandu ve Pokhara da dahil olmak üzere ülkenin belli başlı şehirlerinden bazıları bu bölgede yer almaktadır. Engebeli topografyaya rağmen, Pahad'daki topraklar çok verimlidir. Bu bölgedeki çiftçiler iyi miktarda pirinç, buğday, arpa, mısır ve subtropikal meyveler yetiştirmektedir. Pahad bölgesi, ılıman bölgelerden 3.000 metrenin üzerindeki subalpin bölgelere kadar değişen çeşitli iklim koşullarına sahiptir.

Tarai

Tarai, bazı tepe sıralarını ve çoğu düz ovaları içeren Nepal'in güney bölgesidir. Burada yükseklik 600 metreye kadar çıkar. Nepal'in toplam yüzölçümünün yaklaşık% 17'sini kaplar ve buna rağmen en kalabalık bölgesidir. Bölge küçük yüzölçümüne rağmen ülke nüfusunun neredeyse %50'sine ev sahipliği yapmaktadır. Tarai bölgesi güneyde Hindistan sınırında başlar ve güneydeki düzlükleri ve yoğun olarak tarım yapılan Ganj Ovası'nı içerir. Bölge verimli ve ekilebilir topraklarla doludur. Bu nedenle, aynı zamanda "Nepal'in Tahıl Ambarı" olarak da adlandırılır. Bu bölge, tropikal, muson ve subtropikal iklimi ile de çeşitlidir.

Tarai bölgesi kültürel olarak Hindistan'ın Bihar ve Uttar Pradesh bölgelerine daha çok benzemektedir. Nepalce okullarda öğretilir ve genellikle devlet dairelerinde konuşulur ancak yerel halk çoğunlukla Maithali, Bhojpuri ve Tharu dillerini kullanır.

Bu coğrafi bölgesel ayrımı dışında, 28 Mayıs 2008'de federal idari yapının uyarlanmasıyla Nepal yedi eyalet, 77 belediye ve 753 yerel yönetime ayrılmıştır. Her eyaletin ayrı bir hükümeti ve merkezde bir federal hükümeti bulunmaktadır.

Demografik Yapısı

Nepal'in mevcut nüfusu 2021 nüfus sayımına göre 29.192.480'dir. Nüfus

artış hızı yılda %0,93'tür (Preliminary Report, 2022). Nepal'in nüfusu son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Haziran 2001 nüfus sayımında 23 milyon olan nüfus(Census 2001, 2001), bir önceki 1991 nüfus sayımına göre 5 milyon artmıştır; büyüme oranı %2,3'tür. (Census 1991, 1991) Mevcut nüfus kabaca 30 milyon olup, her beş yılda bir yaklaşık 3 milyon artmaktadır.

Nepal nüfusunun yaklaşık %81'i Hindu, %9'u Budist, %4,5'i Müslüman, %3'ü Kirati, %1,4'ü Hristiyan ve geri kalanı diğer inançlara mensup ya da dinsizdir (Preliminary Report, 2022). Nepal nüfusunun çoğunluğu Hindular olmasına rağmen, Nepal Anayasası Nepal'i laik bir ulus olarak tanımlamaktadır.

2001 sayımına göre Nepal'de en az 92 farklı dil konuşulmaktadır. Bu dillerden Nepalce, Nepal'de en çok konuşulan ve anlaşılan dildir. Nepalce dışında, Maithili, Bhojpuri, Tharu, Newari ve Awadhi, başlıca konuşulan diğer dillerdir.

Siyasi Yapısı

Nepal, Nepal Anayasasına göre yönetilen çok partili bir federal cumhuriyettir. Nepal, çok etnikli, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü özelliklere sahip, farklı coğrafi bölgelerde yaşayan ve ulusal bağımsızlığa, toprak bütünlüğüne, ulusal menfaat ve ulusal refahı için birleşmiş insanların ortak özlemlerine sahip olarak tanımlanmaktadır (Constitution of Nepal, 2015).

Yönetim biçimi, çok partili, rekabetçi, federal demokratik cumhuriyetçi parlamenter sistemdir. Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisini kullanan bakanlar kurulunu oluşturan, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğa sahip siyasi partinin liderini başbakan olarak atamaktadır.

Tarihi ve Kültürel Yapısı

Ülkenin orta, batı ve güney ovalarında Dang bölgesinin Siwalik tepeleğinde paleolitik, mezolitik ve neolitik kökenlere sahip tarih öncesi yerler keşfedilmiştir (Corvinus, 1985). Modern Nepal'in ve bitişik bölgelerin en eski sakinlerinin İndus Vadisi uygarlığından insanlar olduğuna inanılmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre Nepal'in erken tarihinde Gopalalar ve Mahishapalaların Katmandu Vadisi'nin güneybatı köşesinde bulunan Matatirtha'yı başkent olarak kullanan en eski hükümdarlıklar olduğuna inanılmaktadır. 7. veya 8. yüzyıldan itibaren, Kirantilerin vadiye hükmettiği söylenir. Ünlü Kral Yalumber'den, bir Hindu kutsal kitabı olan Mahabharat'ta bahsedilmiştir.

Benzer şekilde, MÖ 6. yüzyılda güney bölgesi küçük krallıkların ve klan konfederasyonlarının yükselişine tanık olmuştur. Bunlardan biri olan Shakya Hanedanı'ndan, çileci bir yaşam sürmek için statüsünden vazgeçen ve daha sonra Budizm'in kurucusu Gautam Buddha olarak bilinen Siddhartha Gautam adında bir prens ortaya çıkmıştır. MS 300 civarında, Lichhaviler kuzey Hindistan'dan gelmiş ve Kirantileri devirmişlerdir. Lichhavilerin miraslarından biri, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan ve 5. yüzyıla kadar uzanan Bhaktapur yakınlarındaki Changu Narayan Tapınağı'dır. 7. yüzyılın başlarında, ilk Thakuri kralı Amshuvarma, tahtı kayınpederi bir Lichhavi'den devralmıştır. Kızı Bhrikuti'yi ünlü Tibet Kralı Tsong Tsen Gampo ile evlendirerek Tibet ile iyi ilişkiler kurmuştur. Lichhaviler vadiye sanat ve mimari getirmiş, ancak yaratıcılığın altın çağıının 1200'de Mallalar ile geldiğine inanılmaktadır. (History of Nepla, 2022)

550 yıllık yönetimleri boyunca Mallalar, çok sayıda tapınak ve pitoresk meydanlara sahip muhteşem saraylar inşa etmiştir. Hükümdarlıkları sırasında toplum ve şehirler iyi organize olmuş; dini bayramlar ve festivaller gerçekleştirilmiş, edebiyat, müzik ve sanat teşvik edilmiştir. Yaksha Malla'nın ölümünden sonra Katmandu vadisi üç krallığa bölünmüştür: Katmandu (Kantipur), Bhaktapur (Bhadgaon) ve Patan (Lalitpur). Bu zaman zarfında, bugün bildiğimiz gibi Nepal, sırasıyla 22 prenslik ve 24 prenslik anlamına gelen Baise Rajya ve Chaubise Rajya olmak üzere yaklaşık 46 bağımsız prensliğe bölünmüştür (History of Nepal, 2022).

18. yüzyılın ortalarında, Prithvi Narayan Şah adlı hırslı bir Gorkha Kralı, bu beylikleri birleştirmiştir. Yeni devletleri Gorkha krallığına eklemek yerine başkentini Katmandu'ya taşımaya karar vermiş ve 1769'dan 2008'e kadar birleşik Nepal'i yöneten Şah hanedanını kurmuştur.

1 Haziran 2001'de Narayanhiti sarayında bir akşam yemeği organizasyon sırasında, Kral Birendra, Kraliçe Aishwarya ve en yakın akrabalarının birçoğu da dahil olmak üzere kraliyet ailesini korkunç ve trajik bir

katliam yok etmiştir. Sadece Kral Birendra'nın erkek kardeşi Gyanendra ve ailesi hayatta kaldığı için, kral olarak yönetimin başına geçmiştir. Kral Gyanendra tahtaya geçtiğinde belli bir süre için hükümete uymuş ancak daha sonra, Maoocu isyanı bastırmak için mutlak güce sahip olan seçilmiş parlamentoyu görevden almıştır (Hutt, 2004). Maoist devrim, 1996'da başlayan ve daha sonra ülkeyi 16.000'den fazla insanın öldüğü on yıllık bir iç savaşa iten, meşruti yönetimi bir halk cumhuriyeti ile değiştirmek için şiddetli bir girişimdir (Nepal raises, 2009).

Maocular partisi, 2006'daki halk devriminin ardından 2006'da ana akım siyasete katılmıştır. Sonuç olarak, Kral Gyanendra iktidarından feragat etmiş ve parlamentoyu yeniden kurmuştur. 10 Nisan 2008'de bir kurucu meclis seçimi yapılmış, 28 Mayıs 2008'de yeni seçilen kurucu meclis, Nepal'de 240 yıllık monarşiyi ortadan kaldırarak Federal Demokratik Cumhuriyeti ilan etmiş ve Kral Gyanendra kral statüsününüden çıkarılmıştır. Nepal'in bugün devlet başkanı olarak bir başkan bulunmakta, başbakan da parlamentoya ve hükümete başkanlık etmektedir (Nepal votes, 2008).

Ekonomik Yapısı

Tarih boyunca İpek ve Baharat yollarının öneminden sıklıkla bahsedilir. Güney Asya'nın bölgesel haritası incelendiğinde, bu güzergahlar arasındaki kestirme yolun Nepal üzerinden olduğu kolaylıkla fark edilebilir. Tüccarların Nepal üzerinden Hindistan Alt Kıtasının ve Çin'in farklı bölgelerine gidiş gelişleri farklı tarihsel kayıtlarda bulunabilir.

Nepal'in 2019 için gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) 110,72 milyar dolardır. 2019 yılında yıllık %6,6 büyüme oranıyla Nepal, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biridir. Genel Refah Endeksi sıralamasında 114. Sırada yer alan ülke, 2011'den bu yana tabloda 17 sıra yükselmiştir (The legatum, 2021).

Nepal ekonomisi gelişmekte olan bir ekonomidir ve büyük ölçüde tarıma ve işçi dövizlerine bağlıdır. Tarım, nüfusun yaklaşık %65'ini istihdam ederek ve GSYİH'nın %31,7'sini sağlayarak Nepal'in başlıca ekonomik faaliyeti olmaya devam etmektedir. Ancak, toplam alanın sadece %20'si ekilebilir olup diğer %40,7'si ormanlıktır (yani çalılar, meralar ve ormanlarla kaplıdır); geri kalanın çoğu dağlıktır. Üretilen başlıca ürün-

ler sebze-meyve (elma, armut, domates, salata, şeftali, nektarin, patates), pirinç ve buğdaydır. Ova Terai bölgesi, tarımsal bir fazlalık üretir. Bu fazlalığın bir kısmı, gıda eksikliği olan tepe bölgelerine yiyecek sağlamaktadır.

GSYİH, büyük ölçüde yurtdışında çalışan işçilerin gönderdiği dövize (%9,1) bağlıdır. Ayrıca son yıllarda Nepal'in sosyal hizmetler ve altyapıdaki ekonomik gelişimi büyük bir ilerleme kaydetmemiştir. Nepal'in mal ticareti dengesi, el dokuma halılar ve hazır giyim endüstrilerinin büyümesiyle 2000 yılından bu yana biraz iyileşmiştir. İhracata yönelik halı ve hazır giyim sektörleri son yıllarda hızla büyümüştür ve bunlar birlikte ülkenin mal ihracatının yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, Nepal'in en büyük hazır giyim, meyve ve sebze alıcısı haline gelmiştir.

Nepal'in doğal kaynakları, turizmi ve hidroelektriğin kullanımında ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca tarihi miras alanları, çok kültürlü geçmiş ve rafting, dağcılık, yamaç paraşütü, bungee jumping gibi macera sporları her yıl yüz binlerce turisti Nepal'e çekmektedir.

Nepal, hidroelektrik üretimi için muazzam bir kapasiteye sahiptir. Son zamanlarda hidroelektrik sektörünün gelişimine yönelik yerli ve yabancı yatırımlar yoğunlaşmaya başlamıştır. Sonuç olarak, Haziran 2022 itibarıyla Nepal'in 364 MWp'ye varan fazla elektriği Hindistan'a ihraç edilmektedir.

Başlıca ihracat ürünleri, toplamın %90'ını oluşturan hazır giyim, halı, bakliyat, el sanatları, deri, şifalı otlar ve kağıt ürünleridir. 2020 itibarıyla Nepal'in başlıca ihracat ortakları Hindistan (%69,9), ABD (%10,3), Almanya (%2,98), İngiltere (%1,95), Çin (%1,75) ve Türkiye (%1,59)'dir (Nepal. The observatory, 2020).

Ülkenin Potansiyelleri

2020'de Nepal toplam 874 milyon dolarlık ihracat yaparak dünyada 159. sırada yer almıştır. Bildirilen son beş yıl içinde Nepal'in ihracatı 5,39 milyon dolar artarak 2015'te 869 milyon dolardan 2020'de 874 milyon dolara ulaşmıştır (Nepal. The observatory, 2020). Dünya Bankası'na göre Nepal, tahminen 9,2 milyar dolar değerinde henüz kullanılmamış ihracat potansiyeline sahiptir. Dünya Bankası, Nepal'in ihracatını on iki

kat artırabileceğini ve bunun yaklaşık 220.000 yeni istihdam yaratma fırsatı olduğunu açıklamıştır. Buna ek olarak Dünya Bankası, hükümetin ticaret maliyetlerini ve ithalat vergilerini azaltarak, turizmi ve dijital/e-ticareti teşvik ederek Nepal'in ticaret dinamiklerini canlandırabileceğini öne sürmüştür (Prasain, 2021).

Nepal'in ihracatını en üst düzeye çıkarması için bazı kilit alanlarda hala reform yapılması gerekmektedir. Nepal'in çok ihtiyaç duyulan sermayeyi kullanmak, sayısallaştırma yoluyla ihracatı teşvik etmek, ihracatçıları teşvik etmek, dijital ticareti artırmak, iyileştirilmiş altyapı geliştirmek, ihracatın ucuz ve hızlı bir şekilde kolaylaştırılmasını sağlamak, verimli süreci düzene sokmak için ekonomik diplomaside aktif olması gerekmektedir (Satyal, 2022).

Nepal teorik olarak 83.000 MW ve teknik/finansal olarak 42.133 MW uygun hidroelektrik potansiyeline sahiptir. Hindistan, Çin ve diğer ülkeler Nepal'deki hidroelektrik sektörünü geliştirmeye yatırım yapmaya ilgi göstermektedir. Ancak, siyasi belirsizlik ve zorlu iş ortamı, yabancı yatırımı engellemektedir. Maalesef toplam kurulu güç şu anda sadece 1095 MW üretebilmektedir.

Sarp dağlık arazi işlemleri zorlaştırırsa da, mineral araştırmaları kireçtaşı, manyezit, çinko, bakır, demir, mika, kurşun ve kobalt yataklarının varlığını göstermiştir. Aktif faaliyet gösteren kömür madenciliği sadece 2018 yılında 11522 ton üretim yapmıştır.

Türkiye ile İkili İlişkiler

Türkiye ile Nepal arasındaki diplomatik ilişkiler 1962 yılında tesis edilmiştir. Yeni Delhi'de bulunan Türkiye Büyükelçiliği Nepal'e ve Nepal'in İslamabad Büyükelçiliği ise Türkiye'ye akreditedir. Son yıllarda Nepal ile Türkiye arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler bağlamında, her iki ülkeden gelen delegeler arasında birçok üst düzey görüşme gerçekleştirilmiştir. Son olarak Mart 2022'de Nepal Dışişleri Bakanı Dr. Narayan Khadka Türkiye'yi ziyaret ederek Antalya Diploması Forumu'na katılmıştır.

Türkiye, doğal afetler ve on yıldır devam eden silahlı çatışmaların ardından geçiş döneminde Nepal halkına yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, Katmandu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin (KUSOM) kız öğ-

rencilerine yurt yapımı için Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla yardım sağlamıştır.

25 Nisan 2015 ve 12 Mayıs 2015 tarihlerinde Nepal'i vuran yıkıcı depremlerin ardından Türkiye, insani yardımların ulaştırılmasında önemli bir rol oynamış ve kurtarma operasyonlarında da yer almıştır.

Benzer şekilde, ticarete ikili katılım son yıllarda artmaktadır (T.C. Dışişleri, 2020).

Öneriler

Turizm

Turizm sektörü, her iki ülkenin gerek ekonomisi gerek ulusal ve uluslararası hedeflerinin gerçekleşmesinde büyük bir rol almaktadır. Her iki ülkenin kadim zamanlara tanıklık eden ve o dönemlerden bu yana korunan caddeler, ibadethaneler, saraylar ve diğer yapıları dünyada farklılıkların bulunmasının insanoğlu için ne kadar güzel ve ibretli olduğunu anlamak için yeterli örneklerdir. Bir yanda doğunun batı (Avrasya) ile olan kıyılarında medeniyetlerin buluştuğu ülke Türkiye ve diğer yanda doğunun da doğu (Güney Asya) dediği, yüzden fazla dilin konuşulduğu hiç kolonize edilmemiş ülke Nepal, dünyanın her yerinden turistleri cezbetmektedir. Her iki ülkede turistlerin karşılaştıkları misafirperverliklerin zengin kültürlerinin bir simgesi haline geldiğini söylemek hiç de yanlış olmaz.

Nepal ve Türkiye, Eylül 2010'da Avrupa ile Nepal'i birbirine bağlayan ve kıtalararası trafikte yeni bir rota ekleyen Hava Hizmeti Anlaşmasını imzalamıştır. Türk Hava Yolları 2013 yılından bu yana Katmandu ile İstanbul arasında direkt uçuşlar gerçekleştirmektedir. İlişkilerin güçlendirilmesi, her iki nokta için turizmin teşvik edilmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Genç Nüfus

Bir ülkeden başka bir ülkeye seyahat edebilmenin dünya tarihinde en rahat ve kolay zamanlarındayız. İnsanlar turistik, diplomatik, eğitim, sağlık hizmetleri, iş olanakları vd. sebeplerle dünyanın öbür ucuna se-

yahat edebilmektedir. Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler yaşam standartlarını yükseltme ve ülke hedeflerine varmak için sürekli inşa halindedir. İnşa sürecinde en mühim, değişime en açık nüfus kesimi gençlerdir. Global bir köye dönüşmüş dünyanın geleceği bu genç kesimin yetenek, enerji, hırs, coğrafya ve zamanın koşullarına uyum sağlayanların ellerinden inşa edilmektedir.

Nepal'in genç, ucuz ve çalışkan bir işgücü nüfusu vardır. Türkiye ise güvenli ve gelişmiş bir bölgede çalışmak isteyen Nepalli işçiler için harika bir platform sunmaktadır. 2011 yılında yapılan nüfus sayımına göre Nepal'in toplam nüfusu 26.494.504'tür ve bunun 10.689.842'si 16-40 yaş arası gençler nüfusu vardır (toplam nüfusun %40,3'ü) (Nepal Population Report 2011). İlişkilerin güçlendirilmesi, evrak işleri sürecinin hızlandırılmasını sağlayacak, beraberinde Nepalli işçi topluluğunun hak ve sorunlarının giderilmesini kolaylaştıracaktır.

Eğitim

Eğitim gelişmeyi hedefleyen her fert, toplum ve ülke için daima öncelikli meseledir. Türkiye, uluslararası ortamıyla, zengin kültürü ve tarihi ile dünyanın dört bir yanından uluslararası öğrencileri cezbetmektedir. Türkiye, öğrencilere global platformlar, donanımlı kampüslere sahip tesisler sunmaktadır. Türkiye'de kendi kültürlerini tanıtmak, farklılıkları keşfetmede ve geleceklerini yükseklerde inşa etmede aktif olarak yer alan Nepalli öğrencilerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Türkiye'nin yükseköğretim kurumları uluslararası öğrenciler için cazibe merkezi olma yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve 2018 yılında sahip olduğu uluslararası öğrenci sayısı bakımından dünyanın ilk 10 ülkesi arasına girmeyi başarmıştır. UNESCO tarafından yayımlanan 2018 verilerine göre ise Türkiye 125 bin 138 öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. (YÖK-English Target-oriented Internationalization, 2020)

Söz konusu Türkiye ve Nepal olunca, özellikle her iki ülkenin kadim tarihi, toplumdaki inançların önemi ve dillerin zaman panelinde değişim ve var olma çabalarını ele alan çalışmalar babında akademik personeller değişimi yapılabilir. Mitoloji, tarih ve dil başta olmak üzere toplumu ve toplumu etkileyen birçok farklı akademik çalışmalar ele alınabilir ki bunların her birinin sonucunda farklı coğrafyalarda elde ettiğimiz bilgilerle dünyaya daha geniş bir bakış açısıyla bakmak mümkün olacaktır.

Nepal'de yaklaşık 7000 farklı bitki türü yaşamaktadır. Ülke ayrıca küçük yüzölçümüne rağmen kendi başına çok sayıda hayvan türünü desteklemektedir. Ülkede yaklaşık 180 çeşit memeli, 270 üreyen kuş, 120 çeşit sürüngen ve 50 amfibi türü canlı yaşamaktadır (Zuchora-Walske, 2008). Bunların sadece turistler değil araştırmacılar (özellikle yaban hayatı araştırmacıları, dağ araştırma ekipleri) tarafından da incelenmesi, dünyamızı daha iyi tanımak ve korumak için mühim bir adım olacaktır.

Yatırım

Nepal yatırımcılar için önü açık yatırım ortamı ve önemli fırsatlar barındıran bir ülkedir. 2007 yılından itibaren hükümet çeşitli düzenlemelerle yabancı yatırımcılara çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. Pandemi öncesinde, 2022 yılında gelişmekte olan ülke kategorisine girmeyi hedefleyen Nepal'in stratejik olarak önemli konumda yer alması ile birlikte gelişime açık olan altyapı ve inşaat sektörü Türk firmalar için kazançlı bir yatırım olacaktır. Hatta bölgesel havaalanları, bağlantılı yollar ve tüneller gibi projeler için Çin, Hindistan ve Doğu Asya pazarına girmek, çevre pazarların da ilgisini çekmek ve ileriye dönük hedefler bakımından önemli olacaktır.

Hastaneden tren istasyonlara, ofislerden üniversitelere ve nice benzer veya farklı iş ve özel yaşam alanlarını elektrik olmadan düşünmemiz imkansızdır. Nepal, dünyadaki en yüksek kişi başına hidroelektrik potansiyellerinden birine sahip, hidro-kaynaklar bakımından en zengin ülkelerden biridir. Tahmini teorik güç potansiyeli ise yaklaşık 83.000 MW'dir (Adhikari, n.d.). Nepal'deki toplam kurulu üretim kapasitesi ise 2018-2019 yılında 1.320 MW'lık elektrik talebine karşılık yalnızca 1.182 megavattır (Gunatilake et al., 2020). Elektrik üretmek için Nepal'de hidroelektrik santraller kurabilirler ki bu hem ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunacak hem de yeni iş olanakları sağlayacaktır.

Nepal yüzölçümü 147,516 km² ile yüzölçümüne göre dünyanın en geniş 93. ülkesidir. Bu kadar küçük yüzölçümüne sahip olmasına rağmen muazzam bir coğrafi çeşitliğe sahiptir. Ülkenin güneyinde bulunan Tarai bölgesinde (Ova) 59 m yükseklikten, kuzeyinde bulunan Himalaya bölgesi (dağlık) dünyanın en yüksek tepesi Everest (8848m)'e kadar, ara-

daki tepe, ova ve vadiler turistler için eşsiz bir deneyim, aynı zamanda dağlardan ve tepelerden geçen sular yukarıda bahsettiğimiz hidroelektrik santralleri kurmanın yanında içme su problemlerini çeşitli projelerle çözüme kavuşturmak için değerlendirilebilir.

Bu önerileri değerlendirmek ihtimal dahilinde ve bir beyin fırtınası ile burada değinilmemiş başka verimli fırsatlar da ortaya çıkarabilir. Çalışan herkes (birey) ve her yer (ülke) için, her zaman gelişmek adına yeni yolların yürünebileceği ve hayalleri gerçekleştirmek için hiçbir zaman geç kalınmadığı kanaatindeyim. En çok merak ettiğim şeyse, bu çalışmanın sonucunda gelecekte, yukarıda bahsedilen önerilerin kaçının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği değil, bu yolculuğa başlandığında hangi yeni fikirlerin keşfedileceğidir.

Kaynakça

Maps of Nepal. World Atlas. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2022. <https://www.worldatlas.com/maps/nepal>

Government of Nepal, National Planning Commission Central Bureau of Statistics (2022). Preliminary Report of National Population 2021. <https://censusnepal.cbs.gov.np/Home/Details?tpid=1&dcid=0f011f13-7ef6-42dd-9f03-c7d309d4fca3>

Government of Nepal, National Planning Commission Central Bureau of Statistics (2001). Census 2001. <https://microdata.cbs.gov.np/index.php/catalog/42/pdf-documentation>

Government of Nepal, National Planning Commission Central Bureau of Statistics (1991). Census 1991. <https://microdata.cbs.gov.np/index.php/catalog/55/pdf-documentation>

Government of Nepal. Constitution of Nepal 2015. <https://lawcommission.gov.np/en/wp-content/uploads/2021/01/Constitution-of-Nepal.pdf>

Corvinus G. (1985). The Prehistory of Nepal: A Summary of the Results of 10 Years Research. Nepal Research Center, Kathmandu.

History Of Nepal. Nepal Dışişleri Bakanlığı'nın websitesinden. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2022. <https://mofa.gov.np/about-nepal/history-of-nepal/>

Hutt M., Hurst C. & Co. Publishers (2004). Himalayan 'people's War': Nepal's Maoist Rebellion.

Nepal raises conflict death toll. BBC websitesi'nden. Erişim tarihi: 9 Ağustos 2022. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8268651.stm>

Nepal votes to abolish monarchy. BBC websitesi'nden. Erişim tarihi: 9 Ağustos 2022. http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/south_asia/7424302.stm

The Legatum Prosperity Index 2021. Legatum Institute. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2022. <https://www.prosperity.com/globe/nepal>

Nepal. The Observatory of Economic Complexity websitesi'nden. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2022. <https://oec.world/en/profile/country/npl>

Prasain, S. (2021, April 12). Nepal has export potential worth \$9.2 billion, World Bank says. The Kathmandu Post. <https://tkpo.st/3td0NQG>

Satyal, M. (2022, July 19). Exploring Nepal's Untapped Export Potential. Nepal Economic Forum. <https://nepaleconomicforum.org/exploring-nepals-untapped-export-potential/>

Nepal. T.C. Dışişleri Bakanlığı websitesi'nden. Erişim tarihi: 11 Ağustos 2022. <https://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?0a8757c8-8cf7-4c12-8375-632e6c18b72d>

Economy of Nepal. Wikipedia websitesi'nden. (2022). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Nepal.

PAKİSTAN

Ömer Aslan

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
ORCID: 0000-0003-4420-9845

Coğrafi Yapısı

Pakistan İslam Cumhuriyeti, Güneydoğu Asya ülkeleri ile Ortadoğu arasında büyük bir kara köprüsü oluşturan Güney Asya'da Arap Denizi sınırında yer alır. Doğusunda Hindistan, güneybatısında İran, kuzey ve batı sınırında Afganistan ve kuzeydoğusunda Çin bulunur. Ülke 796 bin kilometrekarelik bir alana sahiptir. Pakistan'ı üç ana coğrafi bölgeye ayırmak mümkündür: ülkenin kuzey ve kuzeybatısında yer alan yüksek plato ve dağlık alanlar, merkezde ve doğuda yer alan verimli İndus Nehri Ovası ve güneyde ve batıda yer alan Belucistan Platosu (CIA World Factbook). Ülkenin kuzey ve kuzeydoğu kesimleri Hindukuş, Karakurum sıradağları ve Himalayalar'ın bir kısmını kapsamaktadır. Bu bölgede K2 gibi dünyanın en yüksek zirveleri bulunur. İklim şartları, engebeli arazi yapısı, yüksekliği ve Himalayalar, bu bölgeyi tarih boyunca Pakistan'a girişin

en zor yerlerinden birisi yapmıştır. Pakistan-Afganistan sınırı boyunca uzanan sıradağlardan geçmeyi mümkün kılan Khojak, Khyber ve Baroghil gibi tarihi geçitler yer alır. Pakistan topraklarının beşte birinden daha azı tarım için elverişlidir. Pencap ve Sind eyaletinin kuzeyinde yer alan Indus Nehri havzası ülkenin en verimli arazilerini oluşturmaktadır.

Demografik Yapısı

1958’de liderlik ettiği darbe sonrasında devlet başkanı olan General Muhammed Eyüp Han, günlüğünde 25 Nisan 1967 için şu notu düşmüştü: “1951 yılı nüfus sayımına göre 75 milyon; 1961’de 95 milyon, şimdi kim bilir nüfusumuz ne oldu?” (Baxter, 2007, s.87) Eyüp Han haklıydı da: 1947 yılında 40 milyon olduğu düşünülen Pakistan nüfusu 1998 yılında 130 milyona ulaşmıştı. Pakistan 2022 yılı itibariyle sahip olduğu 242 milyon nüfusla dünyanın en kalabalık beşinci ülkesidir. Pakistan toplumu parçalı etnik yapıya sahiptir. Halkın %44,7’sini Pencaplılar, %15,4’ünü Peştunlar, 14,1’ini Sindliler, %8,4’ünü Seraikiler, %7,6’sını Muhacirler, %3,6’sını Belüciler oluştururken, diğer etnik gruplar da nüfusun %6.3’ünü oluşturmaktadır. Pakistan’da birçok dil konuşulmaktadır. Halkın %48’i Pencapça, %12’si Sindçe, %10’ü Peştuca, yalnızca %8’i resmi dil olan Urduca, %3’ü Beluç ve %11 de başka dilleri konuşmaktadır (CIA World Factbook). Resmi dil olmasına rağmen Urduca’nın az sayıda kişi tarafından konuşuluyor olması ilginçtir.

Ülke topraklarının neredeyse %42’sinin bulunduğu Belücistan eyaleti nüfus yoğunluğu bakımından ise en gerilerde yer almaktadır. Belücistan yoksulluğun da en fazla olduğu eyaletlerin başında gelmektedir. Ülkenin ekonomik anlamda kalbi olan Pencap eyaleti ise nüfus yoğunluğu bakımından en üst sırada yer alır. 2022 yılında ülke nüfusunun %37,7’si şehirlerde yaşarken, Karaçi ve Lahor nüfusun en fazla olduğu şehirlerdir.

Pakistan’ın en ilginç etnik gruplarından birisi Hindistan’ın bölünmesi sırasında ülkeye göç eden ve Urduca konuşan Muhacirlerdir (Muhajireen). Duygu ve siyaset anlamında belirli bir mekâna bağlı diğer Pakistanlı grupların aksine, Muhacirler Pakistan’a göç ettiklerinde bu bağlardan yoksundular. Muhacirler ayrıca diğer gruplara göre daha iyi eğitilmişlerdi. Pakistan hükümetleri Muhacirlere Hindistan’dan göç ederken geride bıraktıkları mal ve mülklerini tazmin için konut ve arazi verdiğinde,

Pencaplılar ve Sindliler ile Muhacirlerle arasında etnik çatışmaların çıktığı dönemler olmuştur. (Blood, 1995, ss. 142-143)

Pakistan 242 milyon kişiyle dünyada iş gücü bakımından en büyük dokuzuncu nüfustur. Nüfusun büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşurken Hristiyan, Hindu, Sih ve Ahmedi nüfus ise %3.5 civarındadır. Şii Müslüman nüfusun toplam nüfusun yaklaşık %15-20'sine denk geldiği düşünülmektedir. Pakistan oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Nüfusun bugün %64'ü 30 yaşın altındadır.

Siyasi Yapısı

Pakistan kurulduğunda “Batı Pakistan” ve “Doğu Pakistan” olmak üzere birbirinden yüzlerce kilometre uzak iki ayrı kanattan oluşuyordu. Bu siyasi yapının en ilginç ayrıntısı ise her iki kanadın arasında Hindistan'ın yer almasıydı.

Pakistan; Pencap, Belüciistan, Sind ve Hayber Pahtunva olmak üzere günümüzde dört eyaletten oluşmaktadır.

Daha önce Afganistan sınırında yer alan “Federal Olarak Yönetilen Aşiret Bölgeleri” (FATA) 2018 yılında Hayber Pahtunva eyaletine bağlanmıştır. Gilgit-Baltistan ve Azad Cammu Keşmir bölgeleri ise ne tam otonomiyle ne de eyalet veya federal yönetim ile yönetilmektedir. Pakistan'da ayrıca, federal hükümetin yönettiği, ABD'de Washington D.C.'nin statüsüne benzer, İslamabad Başkent Toprakları (Islamabad Capital Territory) bulunmaktadır. Her eyalette, başbakanın önerisiyle cumhurbaşkanı tarafından atanan vali bulunur. Eyaletin vezir-i azamı (başbakanı) eyalet meclisince oyçokluğuna göre seçilir.

Ülkenin ilk anayasası olan 1956 Anayasası Pakistan'ı bir İslam Cumhuriyeti olarak tanımlamıştır. İlk anayasaya göre, Pakistan Meclisi, senatonun yer almadığı tek kanatlı yapıdaydı. Anayasa ülkenin iki kanadı olan Doğu Pakistan ile Batı Pakistan arasında suni bir denge kurmuş, Batı Pakistan'ı dört ayrı eyalet (Belüciistan, Pencap, Sind ve Kuzeybatı Sınır Eyaleti) yerine tek bir Birim (*One Unit*) olarak kabul etmişti. Pakistan bu anayasada federal parlamenter bir sisteme sahipti (Zafar, s.36). 1956 Anayasası cumhurbaşkanına hükümeti kurma görevi verme ve başbakanı görevden alma gibi geniş yetkiler vermişti.

Ancak anayasa tam anlamıyla hayata geçmeden 1958 Darbesi meydana geldi. Bu askeri yönetim döneminin ürünü olan 1962 Anayasası tek meclisli bir federal sistemi muhafaza ederken, bireysel temel haklara yer vermedi. Ayrıca, Eyüp Han'ın toplumu böldüğüne inandığı siyasi partiler yerine "öncü demokratlar" (Basic Democrats) adı verilen ve yalnızca yetişkinler tarafından seçilen siyasilerin mecliste yer aldığı yeni bir sistem kurdu. 1962 Anayasasının getirdiği en önemli değişiklik, başkanlık sistemi oldu. Pakistan gibi birden çok dilin konuşulduğu, birden çok etnik gruba sahip bir ülke için parlamenter sistemin mi yoksa başkanlık sisteminin mi daha uygun olduğu bugün bile hala tartışılan bir konudur.

Denge ve kontrol mekanizmalarına tabi kılınmayan bu başkanlık sistemiyle birlikte, merkezin yetkileri eyaletlerin yetkilerine oranla çok güçlendirildi. "Tek Birim" politikasının devam ettirilmesiyle beraber daha küçük eyaletler en büyük ve güçlü eyalet olan Pencap'ın kontrolüne girdiklerini düşündüler. Uzak eyaletlerde yaşayan insanların en ufak bir izin almak için bile merkeze gelmesi gerekti. Karaçi, Peşaver ve Quetta gibi eski eyalet başkentleri eski önemlerini yitirdi. (Khan Khattak, 2004, s. 148) Meclisin yetkileri sınırlandırıldı; siyasi partiler tanınmış ve "güvenilir" isimler etrafında örgütlendiler ve bu nedenle topluma nüfuz edemediler. Bireysel temel haklar ve siyasi partilerin siyasal sistemdeki rolü ancak 1965 yılında yapılan bir değişiklikle anayasaya eklenebildi. (Zafar, ss. 38-40).

Eyüp Han 1969 yılında ordunun da baskısıyla istifa etmek durumunda kaldı. İki yıllık General Yahya Han'ın da 1971 Doğu Pakistan krizinden sonra iktidardan düşmesiyle, sivil yönetim Zülfikar Ali Butto'nun lideri olduğu Pakistan Halk Partisi (PPP) yönetimi altında yeniden ihdas edildi. Bu dönemde yeni bir kurucu meclis öncülüğünde 1973 Anayasası yapıldı. 1973 Anayasası parlamenter hükümet sistemini geri getirdi; eyaletlere daha fazla yetki tanıyarak federal sistemi güçlendirdi. Başkent ile eyaletler arasında uyumu arttırmak için "Ortak Çıkarlar Konseyi"ni (*Council of Common Interests*) kurdu. İslam, ilk defa devletin resmi dini olarak tanındı ve anayasaya bazı İslami prensipler yerleştirildi. Temel haklar anayasada geniş biçimde yer alsa da, özel mülkiyete sınırlamalar getirilebilecekti. 1973 Anayasasıyla senato kuruldu, meclis iki kanatlı bir yapıya büründü. Bu anayasada cumhurbaşkanı sembolik bir figür haline getirildi. Başbakanın tavsiyeleri cumhurbaşkanını bağlayıcı niteliğe kavuşturuldu. Başbakanın basit bir meclis çoğunluğuyla iktidardan

düşürülmesinin zorlaştırılmasıyla birlikte başbakanlık makamı meclise karşı da ayrıca güçlü hale geldi. Askeri darbelere ve sıkıyönetimlere karşı caydırıcı önlem olarak, anayasanın feshi, ilgası veya ifsadının vatana ihanet sayılacağı ve cezaya tabi olduğu da ilan edildi. (Zafar, ss.43-44)

Ziya ül-Hak liderliğindeki 1977 Darbesi ve onu takip eden sıkıyönetim dönemi 1973 Anayasasını askıya almış olsa da, 73 Anayasası 1985 yılında alınan bir kararla, yalnızca 270-A ve 58(2) maddelerinde değişiklik yapan “8. Yasa Değişikliği” ile yeniden yürürlüğe girdi. Ziya ül-Hak döneminde anayasada yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanı mecliste güvensizlik oylaması olmaksızın başbakanı azletme ve meclisi lağvetme yetkisine kavuştu. Bu kritik yetkiler 1990’lı yıllarda PPP ve PML-N hükümetlerine karşı da kullanıldı. Cumhurbaşkanı’nın hükümeti azletme yetkisi 1997 yılında PML-N hükümeti döneminde anayasada yapılan bir değişiklikle kaldırıldı. (Baxter, ss. 133-134)

2010 yılında gerçekleştirilen 18. anayasa değişikliği ile federal hükümetin planlama, sanayi, tarım ve kırsal kalkınma, sosyal hizmetler ve sosyal koruma dahil refah konularındaki yetkileri kaldırıldı. Yerel yönetim işlevleri ve kurumlarının kontrolü yeniden eyaletlere devredilerek eyaletlerin yetkileri arttırıldı. Bu da gıda ve tarım, eğitim ve sağlık bakanlıkları da dahil olmak üzere 17 bakanlığın kaldırılmasıyla sonuçlandı. Değişiklik ayrıca, Ulusal Ekonomik Konsey tarafından getirilen sınırlamalara tabi olmak kaydıyla eyaletlerin hem iç hem de dış borçlanmasına izin vererek sermaye finansmanına erişimlerinin kapısını araladı (Shah, 2012).

Silahlı Kuvvetler

Pakistan’da siyasal sistemin en güçlü aktörü ise hiç şüphesiz silahlı kuvvetlerdir. Silahlı kuvvetler içerisinde en güçlü aktör ise birçok başka ülke örneğinde olduğu gibi kara kuvvetleridir. Pakistan’da ordunun siyasi gücünü devletin kuruluşunda mevcut aktörler arasındaki dengesiz güç dağılımına bağlayabiliriz. Mevcut tüm aktörler arasında koordinasyon ve etkililik bakımından en güçlü aktör olan ordunun siyasi rol edinmesinde, 1950’lerin ilk yıllarında başlayan ABD askeri yardımları ve çoğunluğu bürokratik kökenden gelen sivil siyasetçilerin karar alma mekanizmalarına orduyu dahil etmeleri de etkili olmuştur. Sivil siyasetçilerin

yetersizliğini ve çekişmelerini bahane eden Pakistan ordusu 1958, 1969, 1977 ve 1999 yıllarında olmak üzere dört kez klasik türde askeri darbe gerçekleştirmiştir. Pakistan'da ülkenin kuruluşundan bu yana hiyerarşi dışı darbe girişimlerinin hiçbir zaman başarılı olmamış olması da önemlidir. Pakistan ordusu Pakistan istihbaratını da kontrol ederken, ekonomik anlamda da yürütme erkinden bağımsız gelir kaynaklarına ve ekonomik role sahiptir (Siddiqa, 2007).

Siyasi Partiler

Pakistan siyasal hayatı mevcut durumda çok partili sisteme dayansa da, siyasi partilerin demokratik olgunluğa eriştiklerini ve halk nezdinde derin köklere sahip olduklarını söylemek oldukça zordur. Askeri sıkıyönetim dönemlerinde kapatıldıkları için de siyasi olgunluğa erişme fırsatı bulamayan birçok siyasi partinin, kendi içinde parti içi demokrasiye saygı duyduğunu söylemek zordur. Örneğin, parti disiplinini ihlal eden bir siyasi parti üyesi 1973 Anayasasına göre meclis üyeliğini kaybeder. Anayasanın 63A. Maddesi 1. bendinin b fıkrasına göre, partilerin milletvekilleri güvenoyu yoklamaları, gelir kanunları ve anayasa değişikliği gibi gündem maddelerinde parti direktiflerinin dışına çıkamazlar. Parti içi demokrasiyi örseleyen bu anayasa maddelerinin, geçmişte parti milletvekillerinin oylarını para veya başka şahsi çıkarlar için satmalarından ötürü ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

Bunun en güzel örneklerinden biri 1989'da yaşanmıştır. Ordu 1989 yılında Benazir Butto liderliğindeki Pakistan Halk Partisini (PPP) iktidardan düşürmek için PPP milletvekillerini satın almış, Butto'nun da buna karşılık Pencap eyaletinde iktidarda olan Pakistan Müslüman Ligi-Navaz'ı (PML-N) Pencap Eyalet Meclisinde iktidardan düşürmek için PML-N vekillerini satın alabileceği korkusu ortaya çıkmıştır. PML-N lideri Navaz Şerif vekillerini toplayıp onları Lahor'da Çanga Manga Ormanlarında bir tesise kapatmış, eyalet meclisinde oy verme gününe dek onları orada tutmuştur (Shah, 2019). Pakistan'da parti içi demokrasiye zarar veren yasalar, siyasi partilerin çoğunluğunun lider partileri olduğu düşünüldüğünde parti liderlerine büyük bir güç veriyor olsa da, oy satın almaların ve siyasi parti değiştirmelerin çok sık yaşandığını eklemeliyiz.

Pakistan'da lider partilerinin mevcudiyetine rağmen liderlerin partileri üzerindeki güçlerini sınırlayan en önemli etmenlerden birisi de feodal geçmiş ve aşiret yapısından ötürü, siyasetin hem ulusal hem de yerel seviyede belirli aileler etrafında toplanmış olmasıdır. Dolayısıyla Pakistan'da parti liderliği Butto, Şerif ve Huseyin aileleri örneklerinde olduğu gibi hanedanlar içinde nesilden nesile aktarılırken, seçimlerde oy toplayabilecek aileler bellidir. Bu da iktidara gelmek isteyen siyasi partileri bu ailelere ve isimlere muhtaç bırakmakta, rekabetçi siyasete ve sıradan halk için sosyal yükselişe engel olarak, siyaseti “seçilebilir kişilerin” (*electables*) partilere alındığı bir “hanedan siyasetine” dönüştürmektedir (Cheema, Javid, ve Naseer, 2013; Malik, ss.81-93). Cheema, Javid ve Naseer, yaptıkları bir çalışmada, 1970 ve 2008 yılları arasında Pakistan siyasetine, çıkan yasalarına ve programlarına yaklaşık 400 aileye mensup hanedan siyasetçilerinin yön verdiğini saptamaktadır (Cheema, Javid, ve Naseer, 2013, s.1). Dolayısıyla Pakistan'da kadro tabanlı, halka yayılmış, iyi işleyen bir organizasyona sahip ulusal siyasi partilerden söz etmek oldukça zordur. Etnik bağların, aşiret yapılarının önemli olduğu ülkede, Muhacirler, Pencaplılar, Sindliler, Peştunlar gibi belirli grupların dar çıkarlarını savunan siyasi partiler bulunmaktadır. Örneğin, Muttahida Qaumi Hareketi (MQM, daha önce Muhajir Qaumi Hareketi) tamamen sınıf tabanlı ve şehirlerde örgütlü, Hindistan'dan Pakistan'a göç eden ve Urduca konuşan Muhacirlerin (Muhajireen) haklarını savunan bir siyasi parti olarak varlığını sürdürmektedir.

Tarihi ve Kültürel Yapısı

Tarih

Pakistan 14 Ağustos 1947'de kurulduktan hemen sonra karşısına Keşmir sorunu çıkmıştır. Hindistan'ı iki devlet olarak bölen anlaşmaya göre, Keşmir gibi çoğunluğu Müslümanlardan oluşan yerlerin geleceğine Keşmir halkının karar vermesi gerekirken, Keşmir prensi son dakikada Hindistan'a dahil olmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Hindistan ordusu Keşmir'e girince 1948 yılında Pakistan-Hindistan Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş sonrasında oluşan ateşkes hattına göre Pakistan, Keşmir bölgesinin üçte birlik Azad Keşmir kesimini kontrol ederken, üçte ikilik Jammu ve Keşmir bölgesini ve stratejik öneme sahip Vadinin

kontrolünü büyük ölçüde Hindistan eline geçirmiştir.

Ülkenin kurucusu kabul edilen Muhammed Ali Cinnah'ın 1948 yılında ölümünün ardından başbakan olan Liyakat Ali Han, Pakistan Kurucu Meclisi tarafından da 1949 yılında kabul edilen “Hedefler Kararı”nı kalem almış fakat 16 Ekim 1951’de suikasta kurban gitmiştir. Pakistan’ın ikinci Genel-Valisi Khwaja Nazimuddin, Ali Han’ın yerini almış, onun da Bengal kökenli olması Batı Pakistan’da Pencaplı liderlerin ona şüpheyle bakmasına neden olmuştur. Ancak daha önce Finans Bakanlığını bırakıp Genel Valiliği ele alan Gulam Muhammed, Başbakan Nazimuddin’i ordunun da desteğiyle görevden almış ve yerine Pakistan’ın Vaşington Büyükelçisi Muhammed Ali Bugra’yı atamıştır. Pakistan Bugra’nın Başbakanlığı döneminde Bağdat Paktı’na ve Güneydoğu Asya Teşkilatı Antlaşması’na (SEATO) üye olmuştur (Wolpert, 1993, ss.60-61). 1955 yılında Bugra hükümetinde İçişleri Bakanı olan General İskender Mirza, Genel Vali Gulam Muhammed’in yerini alırken, General Eyüp Han’ı da Genelkurmay Başkanı olarak atamıştır.

Pakistan 1966 yılından başlayarak 1971 krizine kadar Doğu Pakistan’da ortaya çıkan ayrılıkçı taleple uğraşmıştır. Şeyh Mucibur Rahman’ın liderliğini yaptığı Halk Ligi’nin 1966 yılında ilan ettiği ve “her eyalet için otonomi, federal hükümetin yalnızca savunma ve dış ilişkiler konularında sorumlu olması, her eyaletin kendi vergisini toplaması ve gelirlerinden adil bir kısmını merkeze göndermesi ve her eyaletin ihraç ettiği ürünlerden kazandığı döviz için ayrı hesap tutulması” gibi hususları içeren “Altı Talep” (Six Points) Batı Pakistan’da ayrılıkçılık olarak algılanmıştır (Wolpert, 1993). 1970 seçimlerinde Mucibur Rahman’ın partisi Doğu Pakistan’daki tüm milletvekili sandalyelerini kazanınca Mucibur Rahman’ın Pakistan Başbakanı olması gündeme gelmiş, buna izin verilmeyince Doğu Pakistan’da ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Pakistan ordusunun ayaklanmaları bastırma çabaları iç savaşa dönüşmüş, Hindistan’ın da dahil olmasıyla Doğu kanadı Pakistan’dan ayrılmış ve Bangladeş olarak bağımsızlık elde etmiştir.

Pakistan’ı Soğuk Savaş’ın son on yılından başlayarak Soğuk Savaş sonrasında da etkileyecek en önemli olay ise Sovyetler Birliği’nin 1979 yılında Afganistan’ı işgal etmesi olmuştur. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali ABD-Pakistan ilişkilerini bir anda stratejik bir ilişkiye dönüştürmüştür. ABD, Suudi Arabistan, Çin, Mısır gibi ülkelerin de farklı se-

viyelerdeki desteğiyle Pakistan İstihbarat Servisi'nin (ISI) koordinasyonunda Afgan mücahit gruplarını mobilize etmiş, bir araya getirmiş ve silahlandırmıştır.

Afgan cihadının devam ettiği 1980'li yıllar boyunca da Pakistan'ın nükleer programını büyük sorun etmeyen ABD yönetimleri 1990'lı yıllarda bu meseleye daha yakın ilgi göstermeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Soğuk Savaş'ın da sona ermesiyle birlikte Hindistan ile yakınlaşan ABD yönetimleri bölgeye ilgisini kısmen kaybetmiş ve Pakistan ile ilişkilere mesafe koymuştur. Pakistan tarihi için en önemli dönüm noktalarından birisi de Pakistan'ın 1998'de başarıyla gerçekleştirdiği nükleer silah denemesidir. Böylece Pakistan nükleer silahlara sahip çoğunluğu Müslüman tek ülke niteliği kazanmıştır. ABD-Pakistan ilişkilerini bir daha geri dönülemeyecek şekilde değiştiren olay ise 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur. Pakistan, George Bush yönetiminin (2001-2009) şartsız işbirliği talep ettiği ülkelerden olmuştur. ABD tarafının Devlet Başkanı Müşerref'e ilettiği ve "pazarlığa kapalı" diye sunduğu taleplerden bazıları şunlardı: Bin Ladine verilen lojistik desteğin tamamen sonlandırılması; El-Kaide militanlarının Pakistan sınırında durdurulması; Pakistan kanalıyla Afganistan'a giden tüm silahlara el konulması; hava sahasının sınırsız şekilde uçuş ve inişlere açılması; Pakistan donanma üsleri ve sınırlarına erişim; istihbarat ve göçmen bilgi sistemlerine derhal erişim; 11 Eylül saldırılarının ve ABD, dostları ve mttfeikleri karşıtı terörizm taraftarı tüm yurtiçi destek ifadelerinin nefretle kınanması; Taliban'a yönelik benzin arzının kesilmesi ve Pakistanlıların Taliban'a katılmak üzere Afganistan'a gitmelerinin engellenmesi (Tahir-Kheli, 2018).

Pakistan darbe sonrası dokuz yıl süren Pervez Müşerref döneminin ardından 2008 yılında yeniden çok partili siyasal hayata dönmüştür. 1999 darbesinden sonra sürgüne gönderilen Navaz Şerif'in ülkeye dönmesine 2007 yılında izin verilmiştir. 2007 yılının sonunda PPP lideri Benazir Butto suikasta kurban gitmiştir. 2008 seçimleriyle birlikte ülke yeniden sivil seçilmiş hükümetlerin yönetimine girerken ordunun siyasete müdahalesi dolaylı yollardan da olsa devam etmiştir. Ülkede henüz hiçbir sivil hükümet beş yıllık görev süresini doldurarak seçimlere gidebilmiş değildir.

Kültürel Yapı

Pakistan'da aile ve akraba sosyal hayatın merkezinde yer alır. En Batılılaşmış elit kesim içerisinde bile aile merkezi önemini korumaktadır. Akrabalık bağları baba tarafından aktarılır; biraderlik ağları, baba soyundan akrabalar sosyal ilişkilerde büyük öneme sahiptir (Blood, ss.100-101). Ülkede yaşayan büyük gruplar arasında yer alan Peştunların *Pukhtunwali* denen, sıkı sıkıya bağlı oldukları örf ve adetlerini içeren bir davranış yasası bulunmaktadır. *Pukhtunwali*'nin iki boyutu olduğu dile getirilmektedir; suç karşısında mağdur kişinin hakları ve kolektif sorumluluk. İlki, bir suç karşısında mağdur olmuş kişinin ailesinin kaybının nasıl tazmin edilebileceği, mağdur kişi için ne yapılabileceği ile ilgilenir. Törede vurgu suçlunun cezalandırılmasından ziyade, mağdurun bir şekilde tazmin edilmesi üzerinedir. İkincisi ise suçun şahsiliği ilkesini reddeder. Suçlunun mensubu olduğu Peştun aşiret, suçun sorumluluğunu paylaşır.

Bu törede *ahd*, yani verilen sözlere sadakat; *izzet*, yani kişisel ve kolektif onur; ve *tureh*, yani konuşma ve toplantılarla işlerin hallolmayacağı, ya Tanrıya ya da kılıca muhtaç olduğu inancı da önemlidir. Ayrıca, *badal* yani intikam; *melmastia* yani misafirperverlik, *nanawati* yani sığınma talep edenin geri çevrilmemesi gibi kurallar da bulunmaktadır (Spain, ss.40-42).

Pakistan günlük ve siyasi hayatında astroloji ve ruhani isimlere olan inanç önemlidir. Örneğin, Zülfikar Ali Butto iktidarının ilk yıllarında ruhani figürlerle görüşür ve astrologların söyledikleri ve yazdıklarına büyük önem verirdi. 1977 yılında iktidarın genel seçimlerde hile yaptığı iddiasıyla başlayan hükümet karşıtı protestolar sırasında birçok astrolog Başbakan Butto'ya hangi günlerin kendisi için daha şanslı olacağını, ne yapması ya da yapmaması gerektiğini ve hatta iktidarını ne zaman kaybedeceğini söyleyen mektup göndermişti (Wolpert, ss. 318, 371-372). 2022 yılında iktidardan düşen İmran Han'ın da ruhani rehberlik için falcılara ve kahinleri ziyaret etmiş olması bu bakımdan sürpriz olmalıdır (Taseer, 2019).

Ekonomik Yapısı

Pakistan 1947’de kurulduğunda ülke olarak hayatına ekonomik anlamda çok zayıf bir altyapıyla başladı. Jüt ve pamuk 1950’li yıllarda Pakistan’ın döviz girdisi sağlayan en önemli iki ihraç ürünüydü. Pakistan kurulduğunda bir veya iki dokuma fabrikası ve çimento fabrikası bulunmaktaydı (Looney, s. 196). Her ne kadar bugün Pakistan dünyanın önde gelen tekstil imalatçılarından birisi durumunda olsa da, döviz açığı sorunu hala devam etmektedir.

Pakistan’ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Birleşik Krallık, Almanya ve Afganistan’dır. İthalatının en fazla olduğu ülkeler ise Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan ve Endonezya’dır.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik de Pakistan’ın kuruluşundan bu yana devam edegelen sorunlarından birisi oldu. “Ekonomistler tarafından 1960’lı yıllarda yapılan çalışmalar kırk büyük endüstriyel grubun ülkenin endüstriyel varlıklarının yaklaşık %42’sine, özel yurt içi varlıkların ise %50’sinden fazlasına sahip olduğunu gösterdi. O dönem dokuz büyük ticari bankanın sekizi de aynı sanayi grupları tarafından kontrolü altındaydı. O dönem Planlama Komisyonu Baş Ekonomisti Mahbubul Hak, Pakistan’ın kaydettiği ekonomik büyümenin sıradan insanların yaşam standartlarını iyileştirmede başarısız olduğunu, kalkınmanın zamanla alt kesimlere doğru yayılacağı beklentisinin yalnızca varlıkların yirmi iki ailede toplanmasına yaradığını bildirmişti (Blood, s.154-155). 2021 yılında yayımlanan bir rapora göre ise, Pakistan finans piyasasının kontrolü otuz bir ailenin elinde bulunmaktadır (Ul Haque and Husain, 2021).

Yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı 1960 yılında 19 milyonken, 1980 yılında mutlak yoksul olarak tanımlanan insan sayısı 34 milyona çıkmıştı. 1980’lerde Körfez bölgesine çalışmaya giden ekonomik göçmenlerin ülkeye gönderdikleri para sayesinde 10 milyon azalan yoksul sayısı, 1990 ile 1995 yılları arasında yeniden 42 milyona çıktı (Looney, s. 198). 2001 ve 2015 yılları arasında ise ulusal yoksulluk sınırının altında yaşayan bireylerin oranı %64.3’ten %24.3’e düşürülebilmmişti. Dünya Bankası makroekonomik krizler, büyümede yavaşlama ve son olarak COVID-19 pandemisi nedeniyle 2015’ten sonra yoksulluk ora-

nının yeniden arttığını değerlendirmektedir (World Bank, 2020). Asya Kalkınma Bankası'na göre, 2018 yılında halkın %21.9'u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Asian Development Bank).

Diğer birçok Güney Asya ülkesinde olduğu gibi Pakistan'da da dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan ve Körfez bölgesine çalışmaya giden Pakistan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri paralar ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre, 2019 yılı sonu itibariyle yurtdışına çalışmaya giden Pakistanlı sayısı 11 milyondan fazladır.¹ Pandemi şartlarının rahatlaması ile birlikte, 2021 yılında yurtdışında çalışmaya gitmek için Pakistan Göç ve Yurtdışı İstihdam Bürosu'na kayıt yaptıran Pakistanlıların sayısı ise bir önceki yıla göre %27.6 artarak 286 bine ulaşmıştır (Mian, 2022).

Pakistan'ın IMF ile de uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Son olarak 2008, 2013 ve 2019 yıllarında IMF'ye başvuran Pakistan, IMF ile 2008'de 7.6 milyar dolar, 2013 yılında 6.68 milyar dolar, 2019 yılında ise 6 milyar dolarlık üç anlaşma yapmıştır. Pakistan'ın IMF yardımına başvurmasının en büyük iki nedeni cari açık verdiği dönemlerde girdiği ödemeler dengesi sorunu ve kötü kamu maliyesi yönetimidir. Kötü kamu maliyesinin en önemli nedenleri ise Pakistan'da tüm hükümetlerin genel sorunu olan vergi toplayamama ve enerji sektöründe hükümetlerin uyguladığı sübvansiyonlardır (Dohadwala, Bin Khalid, and Nachiappan, 2020). Pakistan uzun yıllardır yaşadığı ekonomik krizlerde yalnızca IMF'den yardım da almamaktadır. Pakistan'la yakın ikili ilişkileri bulunan Suudi Arabistan ve Çin birçok kez hibe, kredi veya Pakistan Merkez Bankası'na döviz girdisi sağlayarak Pakistan'a mali yardımda bulunmuştur.

Ülkenin Potansiyeli

Pakistan zengin coğrafi özelliklerini, çoğulcu yapısı ve beşeri sermayesini yeterince kullanabilen bir ülke değildir. Ülke terör, militanlık, alt-yapı yatırım eksikliği, suçla mücadelede zafiyet gibi nedenlerle turizm potansiyelinin çok altında kalmaktadır. Son yıllarda jeopolitik yaklaşımdan jeoekonomik yaklaşıma geçiş yapmayı hedefleyen Pakistan'da özellikle İmran Han döneminden (2018-2022) başlayarak ülkenin tu-

1 <https://www.ilo.org/islamabad/areasofwork/labour-migration/lang--en/index.htm>

rizm potansiyeli konusunda dünyada girifilen reklam faaliyetleri henüz başarıya ulaşmış değildir.

Diğer yandan Pakistan’da mevcut ekonomik ve siyasi koşullardan ötürü en büyük sorunlardan biri olan devasa genç nüfus, aslında Pakistan için büyük bir potansiyeli de içinde barındırmaktadır. Genç nüfus artış hızından ötürü her yıl birkaç milyon genç için yeni iş yaratmak durumunda kalan Pakistan bunda başarısız olmakta, büyük bir potansiyel bu nedenle heba edilmektedir.

Pakistan’ın coğrafi konumunu da jeoekonomik hedefler doğrultusunda daha etkili şekilde kullanması gerekmektedir. Pakistan dünyada en hızlı büyüyen ülkeler arasında yer alan Hindistan ve Çin ile komşu olmasına ve çok önemli bir stratejik bağlantı noktasında yer almasına rağmen bunu yeterince kullanamamaktadır. Pakistan’ın Çin ve Hindistan’la olan ticaret hacmi oldukça düşüktür. Ülkenin dünya ticaretinden aldığı pay son yirmi yılda düşerken, rakibi birçok ülkenin payı artmaktadır. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru Pakistan’ın uluslararası ticari transit noktası olmasına izin verecek nitelikteyken, bu devasa yatırımın olumlu getirileri Pakistan’a ve koridorun geçtiği Belücistan gibi eyaletlere henüz yansımış değildir. Avrupa, Ortadoğu, Orta Asya, Doğu Asya ve Güney Asya arasında mükemmel bir konuma sahip olan Pakistan’ın lojistik ve ulaşım ağını, gümrük prosedür ve altyapısını geliştirmesi ülkeyi hem ulusal hem de transit ticaretinde çok güçlü bir noktaya taşıyabilir.

Pakistan’da uzun yıllardır çekilen enerji arzı sorunu da ancak daha fazla bölgesel entegrasyon ile çözülebilir. Başta Orta Asya olmak üzere diğer ülkelerle atılacak enerji ticareti adımları Pakistan’ı ciddi ölçüde rahatlatır. (Indrawati, 2015)

Türkiye ile İkili ilişkiler ve Öneriler

Türkiye-Pakistan ilişkilerini tanımlayan şey sürekliliktir. İki ülke arasında 1950’lerde başlayan mütevazı dostluk, çok hızlı bir şekilde sıkı bir siyasi ve askeri ortaklığa dönüşmüştür. Öte yandan ne Hindistan’ın bölünmesi ne de Sovyet tehdidi algısı, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’nın bitiminden hemen sonra Pakistan yanlısı olmasına neden olmamıştır. Hatta bu dönemde Türkiye, Pakistan Dışişleri Bakanı Zafrulla Khan’ın 1952’de Türkiye, Mısır, Suriye ve Lübnan gezisi sırasında önerdiği

Pan-İslam Konfederasyonu'na katılmayı reddetmiştir. Türkiye bu öneriyi “kültürel bir bağ olarak İslam'ın, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan uzun sınırı nedeniyle ihtiyaç duyduğu siyasi birliğin yerine geçemeyeceğini” düşündüğü gerekçesiyle reddetti. Ayrıca Türkiye, NATO'dan ve askeri garantilerinden memnundu (Aslan, 2022).

Bununla birlikte, Türkiye Batı'ya yöneldikçe ve anti-komünist küresel (NATO, 1952) ve bölgesel (MEDO-Middle East Defense Organisation, 1953, 1955'te Bağdad Paktı) güvenlik örgütlerine katıldıkça, Pakistan'a o kadar yakınlaşmıştır. Embriyonik durumdaki Türkiye ve Pakistan ortaklığı hızla büyümüş, Irak ve İran'a yayılmış ve 1955'te Bağdad Paktı'na dönüşmüştür. Öte yandan, askeri ve siyasi ilişkiler büyük bir hızla gelişirken, kültürel ve ekonomik ilişkiler Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği'nin (RCD) Pakistan, İran ve Türkiye arasında 1964'te kurulmasından sonra bile hep geri kalmıştır.

Pakistan-Türkiye ikili ilişkileri hükümetlerin politika ve duruşlarından, uluslararası ve bölgesel yapıdan bağımsız olarak askeri, siyasi ve kültürel ilişkiler seviyesinde süreklilik arz etmektedir. İkili ilişkilerin son beş yılda Pakistan'da yaşanan siyasi gelişmelere rağmen kesintiye uğramaması bunun en net göstergesidir. Ne PML-N hükümeti Başbakanı Navaz Şerif'in yolsuzluk suçlamasıyla 2017 yılında istifaya zorlanması ne de 2022 yılında bu kez PTI hükümeti Başbakanı İmran Han'ın darbe suçlamalarına da neden olan bir süreçte güvensizlik oylaması sonucu iktidardan düşmesi Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkilerde kayda değer bir bozulma yaratmıştır.

Türkiye ve Pakistan 1990'lardan başlayarak Afganistan konusunda fikir ayrılıkları yaşasa da, özellikle Keşmir ve Kıbrıs sorunlarında uluslararası planda birbirlerinin en büyük destekçileri konumundadır. Mükemmel yakın ikili askeri, istihbari ve siyasi ilişkilere rağmen, ekonomik yapılarının, örneğin tekstil ihracatı noktasında benzerlik arz etmesi, iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin güdük kalmasına neden olmuştur. Pakistanlı öğrenciler Türkiye'nin eğitim bursu verdiği en büyük öğrenci toplulukları arasında yer alırken, Türk dizileri son dönemde Pakistan'da büyük rağbet görmüş, her iki gelişme de kültürel ilişkilerin daha da gelişmesine imkân tanımıştır.

İkili ilişkilerin daha da geliştirilmesi için, resmi düzeyde çok yakın seyreder ilişkilerin üniversiteler ve düşünce kuruluşları nezdinde daha somut ve kalıcı iş birliklerine dönüştürülmesi gerekmektedir. Benzer şekilde tarihi, toplumsal yakınlığı ise platonik düzeyden, iki toplumun karşılıklı daha yakın etkileşime geçtiği, birbirini daha iyi tanıdığı gerçekçi düzleme taşımak da faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Asian Development Bank. "Poverty Data: Pakistan." <https://www.adb.org/countries/pakistan/poverty>
- Aslam S. H. (2021). <https://www.trtworld.com/opinion/can-pakistan-re-introduce-itself-to-the-world-45484>
- Aslan, Ö. (2022). "The Evolution of Turkey's South Asia Policy: Continuities and Ruptures in Outlook, Roles, Actors and Constraints", *Journal of Asian Security and International Affairs*, 9(1), 122-149.
- Blood, P. (ed.) (1995). *Pakistan: a country study*. Federal Research Division, Library of Congress.
- Cheema, A., Javid H. & Naseer M. F. (2013). 'Dynastic Politics in Punjab: Facts, Myths, and their Implications'. Institute of Development and Economic Alternatives (IDEAS) Working Paper 01-13. https://ideaspak.org/wp-content/files_mf/1551780853DynasticPoliticsinPunjabFactMythsImplications.pdf
- CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/pakistan/>
- Dohadwala, N. & Bin Khalid, M. & Nachiappan, K. (2020). "Pakistan and the IMF: Debts, Deficits and Dependency." ISAS Insights, 30 September, <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/pakistan-and-the-imf-debts-deficits-and-dependency/>
- Ghani, N. (Ed.). (2010). *Field marshal Mohammad Ayub Khan: A selection of talks and interviews, 1964-1967*. Karachi: Oxford University Press,
- Ideology, and Ethnicity. Macmillan Press, Oxford.
- Indrawati, S. M. (August 4, 2015). 'What will it take to Realize Pakistan's Potential?' *The World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2015/08/04/what-will-take-realize-pakistan-potential>
- Khan-Khattak, M. A. (2004). *A Pathan Odyssey*. Karachi: Oxford University Press
- Looney, R. E. (2001). 'Pakistan's Economy: Achievements, Progress, Constraints, and Prospects.' (ss.195-244). in Hafeez Malik (ed.) *Pakistan: Founders' Aspirations and Today's Realities*. Oxford University Press, Karachi, 2001
- Malik, İ. H. (1997) *State and Civil Society in Pakistan: Politics of Authority*,
- Mian, B. (2022). 'Number of Pakistanis going abroad for jobs rises 27.6pc'. June 11. *Dawn*. <https://www.dawn.com/news/1694233/number-of-pakistanis-going-abroad-for-jobs-rises-276pc>
- Shah, A. (2012). "Making Federalism Work – The 18th Constitutional Amendment". World Bank Policy Paper Series on Pakistan PK 03/2012. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/687281468057882110/pdf/871020NWP0Box30ing0Federalism0Work.pdf>

Shah, S. 2019. 'Pakistan's history of political defections and desertions'. *The News International*, 2 Ağustos, 2019. <https://www.thenews.com.pk/print/506941-pakistan-s-history-of-political-defections-and-desertions>

Siddiqi, A. (2007). *Military Inc. inside Pakistan's military economy*. Karachi: Oxford University Press.

Spain, W. J. 1995. *Pathans of the latter day*. Oxford, Delhi, Karachi. Oxford University Press, 1995.

Tahir-Kheli, S. (2018). *Before the Age of Prejudice: A Muslim Woman's National Security Work with Three American Presidents*. Palgrave Macmillan.

Taseer, A. (October 2019). "“He is trying to play a very difficult game”: The once and future Imran Khan.” <https://www.vanityfair.com/news/2019/09/the-once-and-future-imran-khan>

Ul Haque, N. & Hussain, A. (2021). "A Small Club: Distribution, Power and Networks in Financial Markets of Pakistan". Pakistan Institute of Development Economics. <https://pide.org.pk/pdf/Working%20Paper/WorkingPaper-2021-3.pdf>

Wolpert, S. (1993) *Zulfi Bhutto of Pakistan: His Life and Times*. New York: Oxford University Press

World Bank (2020). "Poverty & Equity Brief, South Asia." https://databank.world-bank.org/data/download/poverty/33EF03BB-9722-4AE2-ABC7-AA2972D68AFE/Global_POVEQ_PAK.pdf

Zafar, S.M. (2001). 'Constitutional Development' (ss.30-61) in Hafeez Malik (ed.) *Pakistan: Founders' Aspirations and Today's Realities*. Oxford University Press, Karachi, 2001.

SRI LANKA

Barış Adıbelli

Dr. Öğretim Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-4270-9312

Giriş

Hindistan'ın güney ucunda bulunan gözyaşı damlası şeklindeki kara kütlesi olan Sri Lanka ada ülkesi, uzun tarihi boyunca birçok farklı isimle bilinmiştir. Ptolemy ve Akdeniz dünyası için bu mücevher dolu ada *Taprobane* olarak, Avalokitesvara-Guna-Karandavyuha Sutra gibi Mahayana Budist Sanskrit literatüründe, *Simhaladvipa* ("Sinhala adası") olarak biliniyordu. M.S dördüncü ve beşinci yüzyılda yazıldığı düşünülen Dipavamsa ve Mahavamsa kroniklerinde ise bu adanın adı *Dhammadipa*'ydı ("Budist öğretisinin adası"). Tarih boyunca ada Tamiller tarafından *Eelam* olarak adlandırılırken, Sinhala halkı için her zaman *Lanka* olarak adlandırılmıştır. Araplar için ada, mücevher adası anlamına gelen *Serendib* idi. Porte-

kizliler için adanın ismi *Ceilao*'ydu. İngiliz sömürge dünyası tarafından *Seylan* olarak adlandırılıyordu ve Sinhala hakimiyetindeki hükümet tarafından 1972'de resmi olarak *Sri Lanka* olarak değiştirilene kadar resmi adı olarak kaldı. (Holt, 2011, 1).

Coğrafi Yapısı

Sri Lanka adası, Hint Okyanusu'nda ana deniz yollarına yakın stratejik bir konumda, ekvatorun yaklaşık 645 kilometre kuzeyinde Hint anakarasından yaklaşık 60 km uzaklıkta yer almaktadır. Hindistan alt kıtasından Mannar Körfezi ve Palk Boğazı ile ayrılır. Sri Lanka'nın konumu nedeniyle üç kıta ile iklimsel ve kültürel bağları vardır (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sri-lanka/>). Bazılarına göre armut biçimli, bazılarına göre ise gözyaşını andıran biçimiyle Sri Lanka'nın toplam yüzölçümü 65.610 km² ve toplam kıyı şeridi 1.340 km'dir. En geniş noktası 438 km uzunluğunda ve 225 km genişliğindedir. Sri Lanka, Asya'daki en küçük 17. ülkedir ve dünyada 123. sırada yer almaktadır (<https://www.worlddata.info/asia/sri-lanka/index.php>). Sri Lanka büyük ölçüde düz ve engebeli bir araziye sahiptir (<https://www.go-lanka.com/sri-lanka/geography.html>). Ülkenin deniz seviyesinden yüksekliği 228 metredir. Ana adaya ek olarak, yaklaşık 80 küçük ada Sri Lanka'ya aittir. Sri Lanka'nın doğrudan tek komşu ülkesi Hindistan'dır (<https://www.worlddata.info/asia/sri-lanka/index.php>).

Sri Lanka'da yaklaşık yüz nehir bulunmaktadır ve bu nehirler dağlardan doğarak denizlere doğru akar. Çoğu yağışlı mevsimlerde canlıdır. Ancak on iki büyük nehir, ülkenin yıllık ortalama nehir akışının yaklaşık %75'ini oluşturur (<https://www.go-lanka.com/sri-lanka/geography.html>).

İklim

Ekvatorun hemen kuzeyinde yer alan Sri Lanka, yıl boyunca sıcak ve nemli olan tropikal bir iklime sahiptir. Sıcaklıklarda çok az mevsimsel değişiklik vardır. Ova sıcaklıkları yıl boyunca ortalama 28 derece ve kuzey-orta ovalarda daha yüksek sıcaklıklar görülür. Yaylalarda sıcaklık rakıma göre değişir; daha yüksek rakımlardaki kasabalarda ortalama en yüksek sıcaklıklar 20 derece ve en düşük sıcaklıklar 10 derece olur.

İki muson mevsimi, iklime mevsimsel farklılıklar getirir. Güneybatı muson mevsimi, adanın yoğun nüfuslu güney ve batı kısımlarına nisandan hazirana kadar yağmur getirir ve kuzeydoğu muson mevsimi, ekim ortasından şubat ortasına kadar adanın çoğunu etkisi altına alır. Bu yağmurlar adayı Yağışlı Bölge ve Kurak Bölge olarak ikiye böler. Yıl boyunca yağmur alan Yağışlı Bölgede yağış seviyeleri yılda 3.700 milimetreyi aşabilmektedir. “Kurak Bölge” terimi zaman zaman yanlış anlaşılır. Çünkü bu bölgeye muson mevsimi boyunca 1.500 milimetreye kadar yağmur yağabilir; dolayısıyla kuraklık kavramı aslında her yıl dokuz aylık kuraklığı ifade etmek için kullanılır (<https://www.worlddata.info/asia/sri-lanka/index.php>).

Demografik Yapısı

Sri Lanka çoğul bir topluma sahiptir. Üç etnik grup -Sinhalese, Tamil ve Müslüman- ülke nüfusunun %99’undan fazlasını, Sinhalese tek başına halkın neredeyse dörtte üçünü oluşturur. Tamil etnik yapısı iki gruptan oluşur -Sri Lanka Tamilleri (Güneydoğu Hindistan’dan uzun süredir yerleşmiş torunları) ve Hint Tamilleri (çoğu İngiliz yönetimi altında Sri Lanka’ya getirilen göçmen işçiler olan güneydoğu Hindistan’dan yeni göçmenler). Toplam nüfusun sekizde birinden biraz fazlası eski gruba aittir. Kökenlerini 8. yüzyılın Arap tüccarlarına kadar takip eden Müslümanlar, nüfusun yaklaşık %7,5’ini oluşturur.

Sinhaleseler

Sri Lanka’da çoğunluk olan Sinhaleseler, Sri Lanka’nın güneybatı kesiminde yaşar ve ağırlıklı olarak Theravada Budist inancına mensuptur. Soylarının bir aslandan geldiğine inanan bu halkın adı “aslanların evi” teriminden türemiştir. Sinhaleseler geleneksel olarak Sri Lanka’nın orta, güney ve batı şehirlerinde yağışlı bölgelerde yerleşmişlerdir. Burada iki bölgesel alt gruba ayrılırlar: Merkezi dağlık bölgelerdekiler Kandyan Sinhalası ve denize yakın bölgelerde ise Aşağı Ülke Sinhalası olarak adlandırılırlar. 1945’ten sonra hükümet destekli iç kolonizasyon projelerinin yükselişiyle birlikte, orta ve kuzeydoğudaki kurak bölgeye önemli ölçüde iç göç meydana gelmiştir. Sinhala dili Hint-Aryan Grubunun bir Hint-Avrupa dilidir ve yaklaşık olarak MÖ 500’de Kuzey Hintli yerle-

şimciler tarafından Sri Lanka'ya getirilmiştir (Levinson, 1992, s.264).

Sinhalese hanedan kronikleri kökenlerini Prens Vijaya ve 500 takipçisinin, babasının Kuzey Hindistan'daki krallığından sürgününe kadar takip eder. Sri Lanka'yı Budizm'i korumaya mukadder bir ülke olarak tasvir eden kroniklere göre, Vijaya (bir Hindu prensesi ve bir aslanın torunu) Buda'nın ölümü sırasında Sri Lanka'ya gelmiştir. MÖ üçüncü yüzyılda Sinhalese kralı Budizm'i benimsemiştir. MÖ birinci yüzyılda, sulu pirinç tarımına dayanan bir Sinhalese Budist uygarlığı, başkentleri Anuradhapura ve Pollunaruva'da olan kurak bölgede ortaya çıkmıştır (Levinson, 1992, s.264). Ancak MS 13. yüzyıla gelindiğinde, hâlâ tartışılan nedenlerle (sıtma, iç çatışmalar ve Güney Hindistan istilaları olası nedenler) büyük bir uygarlık çöküşü meydana gelmiş ve nüfus güneybatıya kaymıştır (Levinson, 1992, s.265). Günümüzde Sinhalesseler ülkenin güney, batı, orta ve kuzey-orta kesimlerinde çoğunluğu oluşturmaktadır.

Sri Lanka Tamilleri

Güney Hindistan'ın Tamil ve Malayalam konuşan halklarıyla dilbilimsel ve kültürel olarak akraba olan Sri Lanka Tamilleri, uzun süredir geleneksel anavatanlarında (Sri Lanka'nın kuzey ve doğu kültürel bölgeleri) ikamet etmektedirler. Sri Lanka Tamilleri coğrafi ve tarihsel koşulların ürünü olarak ayrı bir kültür ve toplumdur. Ağırlıklı olarak Hindu olan Sri Lankalı Tamiller, geleneksel anavatanlarına *Tamil Eelam* adını verirler. Bu terim, başlangıçta "Tamil Sri Lanka" anlamına gelirken şimdi Tamillerin ağırlıklı olarak bulunduğu ve Tamilce konuşulan Kuzeydoğu Eyaletinde ayrı bir devlet arayışıyla neredeyse eşanlamlı hale gelmiştir. Sri Lanka Tamilleri, kendilerini on dokuzuncu yüzyıl İngiliz çay tarlalarında çalışmak üzere Sri Lanka'ya getirilen Güney Hindistanlı Tamil işçilerinin Tamilce konuşan torunları olan "Hint Tamilleri"nden ve aynı zamanda Tamilce konuşan yerli Tamillerden ayırırlar (Levinson, 1992, s.280).

Sri Lanka Tamil nüfusunun ve kültürünün merkezi, kuzeydeki yoğun nüfuslu Jaffna Yarımadası'dır; diğer Tamil nüfus yoğunlukları Mannar adasında ve Trincomalee'nin kuzeyinden Batticaloa'ya kadar doğu kıyı şeridi boyunca uzanır. Son zamanlarda birçok Sri Lanka Tamili Kuzey

Merkez Eyaletine ve Kolombo'ya göç etmiştir; Sri Lanka Tamil nüfusunun neredeyse yarısı grubun geleneksel anavatanlarının dışında yaşamaktadır. Londra, Avustralya ve Malezya gibi önemli denizaşırı ülkelerde Sri Lanka Tamil toplulukları yaşamakta ve memleketlerindeki aileleriyle yakın bağlarını sürdürmektedir. Bu ülkelerde çalışan Sri Lanka Tamilleri ailelerine para göndererek Sri Lanka Tamil ekonomisine de önemli bir katkı sağlıyor (Levinson, 1992, s.280).

Sri Lanka Müslümanları

Sri Lanka'da dini ve etnik bir topluluk olarak Müslümanların adada en az bin yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Sri Lanka'nın Müslüman topluluğu ülkeye yayılmış durumda olmasına rağmen adanın nüfusunun ancak %9,7'sini oluştururlar. Sri Lankalı Müslümanların çoğu Sünni olsa da, Bohralar gibi küçük bir Şii (İsmaili) topluluk da bulunmaktadır. Buna rağmen Sri Lanka'da Sünni-Şii ayrılığı başka coğrafyalarda olduğu kadar öne çıkmaz; hatta önemsenmez (Johansson, 2019, s.8). Dil açısından çoğunun ana dili Tamilcedir. Bununla birlikte çoğunluğun dili olan Sinhala dilini konuşan Müslümanlar da bulunmaktadır.

Sri Lanka'nın Müslüman topluluğunun kökenleri, Güney ve Güneydoğu Asya ile Orta Doğu arasında meydana gelen ticarete kadar uzanmaktadır. Orta Doğulu tüccarlar (yani Araplar ve Persler) ilk olarak yedinci yüzyılda Hindistan'ın güneyinde ticaret yapmaya başlamış ve bu ticaret Sri Lanka'ya da yayılmıştır. Ortadoğu'dan gelen tüccarlar, Tamil ve Sinhalese kadınlarıyla evlenip Sri Lanka'ya yerleşmiştir (Johansson, 2019, s.3-4). Sri Lanka'da Arap yerleşimcilerin soyuna Sinhaleseler tarafından Marakkala, Tamiller tarafından Sonaharlar ve Avrupalılar tarafından Moorlar denmiştir (Mohamed, 2011, s.430).

Sri Lanka'yı tarif eden Marco Polo, adadaki Âdem tepesinden bahsederek burada Hz. Âdem'e ait kalıntıların olabileceğini, burayı ziyaret etmiş Müslümanlardan 1281 yılında öğrendiğini yazar. Marco Polo, Sri Lanka'da önemli bir Müslüman varlığını gözlemlemiştir (Bergreen, 2012, s.310). Sonraki yüzyılda (1344) Sri Lanka'yı ziyaret eden İbn Battuta, Müslümanların sadece kıyı boyunca, özellikle güneybatı kıyılarında göze çarpan varlığına değil, aynı zamanda adanın iç kısımlarındaki kalıcı yerleşimlerine de dikkat çekmiştir (İbn Battuta Seyahatnamesi, 2000, s.846-864).

Hint Okyanusu'ndaki ilk Avrupa deniz gücü olan Portekizliler 16. yüzyılda Sri Lanka'ya gelerek adada sömürge faaliyetlerine başlamış, aynı zamanda adaya Hristiyanlığı da getirmişlerdir. Portekizlilerden sonra 1638-1796 yılları arasında iktidarı elinde tutan Hollandalılar da adada sömürge faaliyetleri yürütmüşlerdir. Yeni sömürgeciler Müslüman sakinlere Portekizlilerin gibi davranmış ve bu da Müslümanları doğu kıyısından Sri Lanka'nın içlerine, dağlık bölgelere taşınmaya zorlamıştır. Yerel Sinhalese kralları bu yeniden yerleşimlere yardım etmiştir. Müslümanlar artık ticaret dışında balıkçılık ve dokumacılık gibi yeni mesleklere yönelmek zorunda kalmış ve Sinhalese krallıklarında kabul görmüşlerdir (Johansson, 2019, s.5-6).

Daha sonra İngilizler, 1796'da Sri Lanka'da iktidara gelmiş ve 1948'e kadar hüküm sürmüştür. İngilizlerin Müslümanlara yönelik ticaret politikası önceki sömürgecilerinkinden farklı olduğu için Müslümanlar bir kez daha kendilerini yeni bir durumun içinde bulmuştur. İngilizler, Müslümanların ticarete karışmalarına karşı daha hoşgörülü yaklaşmıştır. Müslümanlar da ayrı bir grup olarak siyasette daha aktif hale gelmiştir (Johansson, 2019, s.6).

İngilizler tarafından kurulan ilk yasama konseyi 1833'te toplanmış ve bu konseyde Müslümanları Tamilce konuşan bir üye temsil etmiştir. Yaklaşık 50 yıl sonra 1889'da yasama konseyine bir Müslüman üye seçilmesiyle birlikte Sri Lanka'da Müslüman kimliği resmi olarak kurumsallaşmıştır (Johansson, 2019, s.6-7). Yirminci yüzyıl Sri Lanka'da Müslüman kimliğinin artık belirgin bir şekilde kendisini gösterdiği bir dönemin başlangıcıdır. Aynı zamanda Sri Lanka'da Müslüman olmayan diğer etnik gruplarla örneğin Budistlerle de çatışmaların başladığı dönemdir.

Tarihi ve Kültürel Yapısı

Sri Lanka'nın tarihi aynı zamanda Güney Asya'da Avrupa sömürgeciliğinin de tarihidir. Sri Lanka'nın sömürge geçmişi takriben 450 yıl sürmüştür. Üç Avrupa ülkesinin yani Portekiz, Hollanda ve Büyük Britanya'nın (İngiltere) sömürge yönetimleri ortalama 150'şer yıl sürmüştür.

Portekiz Yönetimi

On beşinci yüzyılın sonlarında, Atlantik'te bir deniz gücü olarak egemenliğini kurmuş olan Portekiz, yeni sular keşfediyordu. 1497'de Vasco da Gama Ümit Burnu'nu dolaşmış ve Avrupa'yı Hindistan'a bağlayan bir okyanus rotası keşfetmiş, böylece Portekiz için yeni bir deniz üstünlüğü çağı başlamıştır. Denizlerdeki üstünlükleri, ateşli silahlar konusundaki bilgileri sayesinde Portekizliler, Güney Asya'da sayısal güçleriyle orantısız bir etki kazanmışlardır (Syed, 2007, s.22).

On altıncı yüzyılda Sri Lanka'da Avrupa döneminin başlangıcında, üç yerel siyasi iktidar merkezi vardı: Kotte ve Kandy'den oluşan iki Sinhalese krallığı ve Jaffna'daki Tamil krallığı. Bu üç krallığın hiçbirisi diğer ikisi üzerinde öne çıkma ve adayı yeniden birleştirme gücüne sahip değildi. Portekizliler, saray entrikalarını kullanarak saray darbeleriyle adadaki krallıkları bir şekilde kontrolleri altına almış ve nihayetinde bu krallığı ilhak etmiştir. Geriye sadece Budist Sinhalese gücünün son kalıntısı olan Kandy Krallığı, Portekiz kontrolünden bağımsız kalmıştır. Portekizliler sonraki yarım yüzyılı Kandy Krallığı üzerindeki kontrollerini genişletmek için uğraşarak geçirmiştir (Syed, 2007, s.22).

Hollanda Yönetimi

Hollandalılar, on yedinci yüzyılın başlarında Hint Okyanusu siyasetine dahil olmuştur. On yedinci yüzyıldaki Hollanda sömürge imparatorluğu, dünyanın gördüğü en verimli imparatorluktu. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Java adasındaki Batavia merkezli bir anonim şirketti. Asya'nın Avrupa ile ticaretini kontrol eden ve merkezi modern Endonezya'daki Batavia'da bulunan şirket, son derece kârlı baharat ticaretinin kontrolünü Portekizlilerden almak için harekete geçmiştir.

Hollandalılar, 1639'da doğudaki Trincomalee ve Batticaloa limanlarını ele geçirmiş, deniz yoluyla taşınan imparatorluklarına İngiliz ve Fransızlardan gelen tehditle daha fazla ilgilendikleri için iç bölgeleri fethedememişlerdir. Hollanda adada Portekiz'in sahip olduğundan daha büyük bir bölgeyi yönetmiş ve böylece onu üç eyalete bölmüştür: Vali Kolombo'da bulunurken komutanlar diğer iki bölgeyi Jaffna ve Galle'den yönetmiştir (Peebles, 2006, s.43-44).

İngiliz Yönetimi

1592’de bir İngiliz korsan gemisi, Galle’nin güneybatı limanı açıklarında Portekizlilere saldırmıştır. Bu eylem, İngiltere’nin Sri Lanka ile kaydedilen ilk temasıdır (Syed, 2007, s.28). Hükümet, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’ni adanın idaresine katılmaya zorlamış ve şirkete tarçın ticaretinde bir tekel garantisi vermiştir. Adanın valisi kanun ve düzenden sorumuyken mali ve ticari konular Doğu Hindistan Şirketi müdürünün kontrolü altında kalmıştır. Bu “ikili kontrol” sistemi 1798’den 1802’ye kadar sürmüştür. Napolyon Savaşlarının ikinci aşamasını sona erdiren 1802 Amiens Antlaşmasıyla Hollanda adayı resmen İngilizlere bıraktıktan sonra, Sri Lanka İngiltere’nin ilk kraliyet kolonisi olmuştur (Syed, 2007, s.29). İngilizler tüm adayı 133 yıl kontrol etmiş ve Sri Lanka’yı büyük ölçüde etkilemiştir (Peebles, 2006, s.44).

Sri Lanka, Birinci Dünya Savaşı’na İngiliz İmparatorluğu’nun bir parçası olarak girmiştir. Ancak savaşın milliyetçiliğin yükselişi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Syed, 2007, s.38-39). Hindistan’daki milliyetçi hareket, Sri Lanka’daki milliyetçilere model olmuştur. 1917’de Hindistan Ulusal Kongresi ve Müslüman Birliği aralarındaki farklılıkları düzeltmiş, 1919’da büyük Sinhalese ve Tamil siyasi örgütleri birleşerek Seylan Ulusal Kongresi’ni oluşturmuştur. Kongrenin ilk eylemlerinden biri, Yürütme Konseyi ve bütçe üzerindeki yerel denetimi artıracak yeni bir anayasa önerisi sunmak olmuştur. Bu talepler karşılanmamış, ancak 1920’de yeni bir Anayasa’nın ilan edilmesine yol açmıştır (Syed, 2007, s.39).

İkinci Dünya Savaşı’nda Sri Lanka, Müttefiklerin Japonlara karşı taarruzunda önemli bir operasyon üssü olmuş ve savaş için hayati önem taşıyan kauçuk, gıda maddeleri ve diğer malzemelerin ana kaynağı olmuştur. Ada savaştan neredeyse hiç etkilenmemiştir (Peebles, 2006, s.96). Aksine savaştan oldukça iyi yararlanmıştır. Bunun yanında, o dönem Sri Lanka, Güney Doğu Asya Komutanlığının merkezi olduğu için, ülkenin her yerine gönderilen çok sayıda askeri barındırmak için geniş bir sağlık hizmetleri altyapısı ve modern olanaklar inşa edilmiştir. Miras alınan bu altyapı, savaş sonrası bağımsız Sri Lanka’da yaşam standardını iyileştirmiştir (Syed, 2007, s.40).

Siyasi Yapısı

Sri Lanka'nın Bağımsızlığı

4 Şubat 1948'de Sri Lanka ya da o zamanki adıyla Seylan, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Britanya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanarak, İngiliz Milletler Topluluğu'nun bağımsız bir üyesi olmuştur. Aslında bu bağımsızlık 1931'den beri zaten büyük ölçüde kendi kendini yöneten İngilizleştirilmiş üst sınıf seçkinlerinin barışçıl bir geçişidir (Peebles, 2006, s.95). Bu seçkinler, yaratılan İngiliz tarzı parlamenter demokrasiye sorunsuz bir şekilde adapte olmuştur. İngiltere'nin birçok kolonisinin aksine, Sri Lanka'nın bağımsızlığa giden yolu barışçıl olmuş, Sri Lanka 1948 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. İlk bağımsız hükümet, Don Stephen Senanayake liderliğindeki Birleşik Ulusal Parti (UNP) tarafından kurulmuştur. Başlıca muhalifleri Tamil partileri ve komünistler olmuştur (Cummings, Elliot ve Bermoes, 2006, s.33).

Bağımsızlıktan sonraki 6 ay içinde, Ağustos 1948'de demokratik olarak oluşturulmuş Sri Lanka yasama meclisi, Güney Hindistan'dan gelen Tamil çiftçilerinin büyük bir bölümünü fiilen haklarından mahrum eden, 1948 tarihli 18 Sayılı *Seylan Vatandaşlık Yasasını* çıkarmıştır. Yasaya göre, yalnızca yasanın yürürlüğe girmesinden önce adada doğmuş olanların soyundan gelenler Seylan vatandaşlığı talep edebileceklerdi. Bu nedenle sadece 130.000 mülk sahibi ve eğitilmiş Hint Tamilleri vatandaşlık alabilmiş, geri kalanı vatansız hale getirilmiştir ve böylece oy hakkı olmadan bırakılmıştır. Vatansız Hint Tamillerinden yaklaşık 600.000'i sonraki yıllarda Hindistan'a sürülmüştür (Rajah, 2017, s.29).

DS Senanayake 1952'de ölünce yerine oğlu Dudley geçmiştir. Bir yıl sonra pirinç fiyatını artırma girişimi, kitlesel ayaklanmalara ve Dudley'nin istifasına yol açmıştır. Bunun üzerine yerine amcası Sir John Kotelawala geçmiş ve UNP "Yeğen Amca Partisi" olarak isimlendirilmeye başlanmıştır (Cummings, Elliot ve Bermoes, 2006, s.33). UNP, 1956 genel seçimlerinde SWRD Bandaranaike liderliğindeki Mahajana Eksath Peramuna koalisyonu tarafından kolayca mağlup edilmiştir. 1956 tarihli 33 Sayılı Resmi Dil Yasası'nı içeren başka bir yasa çıkartılmış, yasa, Sinhalaya Sri Lanka'nın tek resmi dili statüsünü vermiştir. O zamana kadar resmi işlemler Tamilce, Sinhalaca ve İngilizce olarak yürütülmüş

ve bu üç dilden herhangi birini bilen herkese devlet istihdamı açılmıştır; ancak yeni yasa bu durumu tersine çevirmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Sinhala dilini akıcı bir şekilde konuşamayan Tamiller devlet görevlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Rajah, 2017, s.29).

Bandaranaike, Sinhalese milliyetçiliği üzerinden iktidara gelmesine rağmen, daha sonra bir tür federasyon için Tamil liderleriyle müzakere etmeye başlamıştır. Bu karar, Bandaranaike'nin 1959'da Budist bir keşiş tarafından suikasta uğramasıyla sonuçlanmıştır. Buna rağmen, Bandaranaike hala birçokları tarafından ulusal bir kahraman olarak görülmektedir (Cummings, Elliot ve Bermoes, 2006, s.33). Artık Sri Lanka'da biri Sinhalese ve Budist, diğeri Tamil ve Hindu olmak üzere birbirinden tamamen ayrı ve birbirine düşman iki siyasi sistem bulunurken nihayet Tamil karşıtı söylem ülke çağında 1958'de, çoğu Tamil olan yüzlerce insanın öldüğü bir isyana neden olmuştur. İsyanlar, bağımsızlıktan sonraki ilk büyük toplumsal şiddet olayını işaret etmiş ve iki büyük etnik grup arasında derin bir psikolojik çatlak bırakmıştır.

Sri Lanka'nın Birleşmiş Milletlere üyeliği

Sri Lanka'nın Birleşmiş Milletlere üyeliği, adanın bağımsız statüsü gerçeğini kanıtlamak için 1956'ya kadar bütün hükümetlerin amacı olmuş, ancak Sovyetler Birliği tarafından tekrarlanan veto, bir paket anlaşmanın yapıldığı 1955 yılına kadar Sri Lanka'nın BM'ye girişini engellemiştir. O zamana kadar Sovyet görüşü, muhtemelen İngiltere ile yakın savunma bağları olduğu gerekçesiyle Sri Lanka'nın egemen bir devlet olmadığı şeklindedir. Sri Lanka'nın tekrarlanan üyelik başvuruları, BM'deki İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinden aldığı destekten güç almış, ancak açıkçası Sovyetler Birliği ikna olmamıştır (Wilson, 1979, s.257-258). Nihayet 4 Aralık 1955'te Sri Lanka, BM'ye Üye Devlet olarak kabul edilmiştir.

Dünyanın İlk Kadın Başbakanı

1960 genel seçimlerinde Solomon Bandaranaike'nin dul eşi Sirimavo Bandaranaike liderliğindeki Sri Lanka Özgürlük Partisi (SLFP) iktidara gelmiş ve böylece dünyanın ilk kadın başbakanı olmuştur. Sirimavo Bandaranaike, kocasının kamulaştırma politikalarına devam etmiş ve

Sri Lankalı petrol şirketlerini millileştirerek ABD ile ilişkileri bozmuştur. Kalan İngiliz çay yetiştiricilerinin çoğu bu süre zarfında ülkeden ayrılmıştır. Ekonomi zayıflamış ve 1965 seçimlerinde Dudley Senanayake ve UNP yeniden iktidara gelmiştir. Bununla birlikte, Senanayake'nin SLFP'nin millileştirme programında atılan adımları geri alma konusundaki isteksizliği ona çok fazla destek kaybettirmiş ve UNP 1970 seçimlerinde SLFP tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştır (Cummings, Elliot ve Bermoes, 2006, s.34).

1972 ve 1978 Anayasaları

1972 Anayasası, sömürgeci olarak dayatılan Soulbury Anayasasını yerli bir anayasa ile değiştirmeye yönelik uzun süredir devam eden bir arzuyu yerine getirmiştir. Bu yeni anayasa ile Budizm'i koruyacak ve Sri Lanka'yı sosyalist bir devlete dönüştürecek yeni bir anayasal söz verilmiştir. Yeni anayasa 22 Mayıs 1972'de yürürlüğe girmiş ve devletin adı "Sri Lanka Cumhuriyeti" olarak yeniden adlandırılmıştır (Peebles, 2006, s.124). 1978'de anayasa bir kez daha değiştirilmiş ve bu anayasa ile ülkenin resmi adı Sri Lanka Cumhuriyeti'nden Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti'ne çevrilmiştir ve tıpkı Fransa'da olduğu gibi yarı başkanlık hükümet sistemi getirilmiştir. Bununla birlikte bu anayasa da 1972 Anayasasındaki gibi, Budist dininin özel statüsü tanınmıştır (Syed, 2007, s.280).

İç Savaş (1983-2009)

Ugradıkları ayrımcılığa karşı harekete geçen Tamiller, 5 Mayıs 1976'da Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (LTTE) örgütünü kurmuştur. Kısa ca Tamil Kaplanları olarak da bilinen Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları, tüm Tamil gruplarının en acımasız ve en ürkütücüsü olarak ortaya çıkmıştır. Sinhalese hükümetlerine karşı silahlı mücadele başlatılmıştır (Santos, 2007, s.47). Temmuz 1977'de iktidara geldikten sadece bir ay sonra, Başkan Jayewardene yönetimindeki UNP hükümeti, ayrı bir Tamil devleti kurmak için örgütlenenleri yok etme emrini orduya göndermiştir. Ağustos 1977'de Tamil karşıtı şiddet tüm ülkeye yayılmış, Tamiller yüzlerce kişi tarafından saldırıya uğrayarak öldürülmüş ve binlerce Tamil evsiz kalmıştır (Santos, 2007, s.48). 1977'deki baskının

ardından, Jayewardene yönetimi ayrılıkçılarla başa çıkmak için sert yasalar çıkarmıştır. 1979 Terörizmin Önlenmesi Yasası bu yasaların başında geliyordu. Terörizmin Önlenmesi Yasasının yürürlüğe girmesinden hemen sonra Tamil bölgelerinde olağanüstü hâl ilan edilmiş ve orduya bir kez daha hükümet tarafından ayrılıkçıların “yok edilmesi” talimatı verilmiştir (Santos, 2007, s.49).

23 Temmuz 1983’ten sonra etnik çatışmalar bir iç savaşa dönüşmüştür. 1994’ün sonuna kadar süren savaş dört farklı aşamaya ayrılabilir: Tırmanış, 1983-1987 (Eelam Savaşı I); Hint müdahalesi, 1987-1989; Ranasinghe Premadasa’nın yönetimi, 1989-1993 (Eelam Savaşı II); ve bir barış platformunda Chandrika Bandaranaike Kumaratunga’nın seçilmesiyle sonuçlanan müzakereler üzerinden bir çözüm bulma girişimi, 1993-1994 (Peebles, 2006, s.151).

Sri Lanka’daki Tamillere karşı önleyici savaş aynı zamanda onlarla Hindistan arasında bir ittifaka yol açmıştır. 1983’teki önleyici savaştan sağ çıkabilmek için, Sri Lanka’dan Tamil mültecileri Güney Hindistan’daki Tamil Nadu’ya akmaya başlamıştır. Mültecilerle birlikte ayrılıkçı militanlar da gelmiştir. Bu militanlar Hindistan’da Hint istihbaratı tarafından eğitilmiş ve finanse edilmiştir (Santos, 2007, s.54-55).

Tamil Kaplanları ile Sri Lanka hükümeti arasında ilk arabuluculuk sürecini başlatan Hindistan Başbakanı Indira Gandhi’nin 31 Ekim 1984’te suikasta uğramasından sonra, oğlu Başbakan Rajiv Gandhi arabuluculuk yapmaya çalışmış ve ayrı bir Tamil devletin kurulması için destek vermeyi reddetmiştir. Hindistan, ayrılıkçı gruplara müzakere etmeleri için baskı yapmıştır. Altı aylık bir çabanın ardından Rajiv Gandhi ve Jayewardene, 1985 yılının Haziran ayı başlarında Delhi’de yaptıkları toplantıda ateşkes koşullarını belirlemiştir. İki hafta sonra Yeni Delhi, aşırılık yanlılarını pazarlık masasına getirmek için baskı kullanmış ve ateşkes 16 Haziran’da yürürlüğe girmiştir (Peebles, 2006, s.154).

Hindistan, Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları’nı silahsızlandırmak ve anlaşmayı uygulamak için Hindistan Barış Gücü’nün (IPKF) 6.000 askerini Jaffna’ya göndermiştir. Üç taraf, 28 Eylül 1987’de bir anlaşmaya vardıklarını duyurmuştur. Buna rağmen Hindistan Barış Gücü ile Tamil Kaplanları arasında çatışmalar çıkmıştır. Şubat 1988’e gelindiğinde Hindistan’ın Sri Lanka’da 72.000 askeri olmasına rağmen Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları’nı mağlup edememiş, sonuç olarak Hindistan Barış

gücü 1,25 milyar dolar harcamış bir şekilde Sri Lanka'dan ayrılmıştır (Peebles, 2006, s.156).

Hindistan ve Tamil ayrılıkçıları arasındaki son kırılma, 19 Mayıs 1991'de Başbakan Rajiv Gandhi'nin bir Tamil militanının intihar saldırısı sonucu öldürülmesiyle gelmiştir. Bunun üzerine Hindistan yardımı kesmiş ve Tamil politikacıları arasında Tamil Kaplanlarına verilen destek son bulmuştur. Kapsamlı bir soruşturmanın ardından Hindistan, Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları lideri Velupillai Prabhakaran'ı suikastı planlamaktan suçlu bulmuştur. 2006 yılında, LTTE bunun için özür dileyerek Hindistan ile ilişkileri iyileştirme çabası içine girmiştir (Peebles, 2006, s.157).

1990'lar çatışmalar ve barış müzakereleri ile geçmiştir. 1 Mayıs 1993 yılında tören geçidi sırasında bir Tamil militanının intihar saldırısı sonucu Sri Lanka Başbakanı Ranasinghe Premadasa hayatını kaybetmiştir. Hindistan başbakanı Rajiv Gandhi'den sonra Sri Lanka başbakanı da bir Tamil Kaplanı militanı tarafından suikasta uğramıştır. 2000 yılında, Erik Solheim liderliğindeki bir Norveç barış misyonu, Tamil Kaplanlarını ve hükümeti müzakere masasına getirmiş ancak istenilen sonuç elde edilememiştir. Ekim 2003'te ABD, Tamil Kaplanlarını Terör Örgütü olarak kabul etmiştir.

Mayıs 2009'da Sri Lanka hükümeti, Tamil Kaplanlarına karşı "demir yumruk" adını verdiği bir operasyon başlatmıştır. Saklandıkları ormanlık alana düzenlenen operasyon sonucu çok sayıda Tamil militanın yanında Tamil Kaplanlarının lideri Velupillai Prabhakaran öldürülmüştür. Ordunun tüm adanın kontrolünü ele geçirmesinin ardından 18 Mayıs 2009'da Sri Lanka Devlet Başkanı Mahinda Rajapaksa parlamentoda yaptığı konuşmada ülkesinin terörden "kurtarıldığını ve resmi olarak 25 yıllık iç savaşın sona erdiğini ilan etmiştir (Weaver ve Chamberlain, 2009).

Ekonomik Yapısı

İngiliz yönetimi altındaki Sri Lanka'da gelişen ekonomi, ana bileşeni olan tarım sektöründen oluşuyordu. İmalat, ekonominin önemsiz bir parçasıydı. Bankacılık ve ticaret çoğunlukla tarıma yardımcı sektörlerdi. Dış ticarete dayalı gelir çay, kauçuk ve hindistancevizi olmak üzere

üç temel bitki ürününden elde ediliyordu. Sri Lanka, gıda ihtiyacının yaklaşık dörtte üçü ve neredeyse tüm mamul malları için ithalata bağımlıydı.

Bağımsızlıktan sonraki ilk otuz yıl boyunca, kalkınma politikası iki temaya odaklanmıştır: sosyal refah yoluyla eşitlik ve ithalatın yerel ürünlerle ikame edilmesi (<https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/Demographic-trends>). 1984'e kadar yılda yaklaşık yüzde 6'lık reel büyüme oranları kaydedilmiş ve ekonomi canlı bir hal almıştır. Ancak daha sonra, terör ve iç savaşın ekonominin üzerinde ortaya çıkan yıkıcı etkileri büyümede belirgin bir yavaşlamaya neden olmuştur (<https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/Demographic-trends>).

2009'da iç savaşın sona ermesinin ardından Sri Lanka'ya özellikle yabancı turist ilgisinin artması turizm sektörünü de büyük ölçüde canlandırarak önemli bir döviz kaynağı haline getirmiştir. Bugün Sri Lanka'nın ana ekonomik sektörleri turizm, çay ihracatı, giyim, tekstil, pirinç üretimi ve diğer tarım ürünleridir. Bu ekonomik sektörlerle ek olarak, özellikle Orta Doğu bölgesinde yoğunlaşan denizaşırı istihdam dövizine büyük katkı sağlamaktadır.

Ülkenin Potansiyelleri

Bugünlerde ekonominin çöktüğü, hükümetin istifa ettiği, halkın ayaklandığı, Çin'in müttefiki Sri Lanka'nın en büyük potansiyeli jeopolitik gücüdür. Sri Lanka, Hint Okyanusu'nda batmayan bir uçak gemisidir. Sri Lanka'yı kontrol eden Hint Okyanusu'nu ve Hindistan'ı kontrol eder. Bu nedenle Sri Lanka dünya politikası açısından jeopolitik değeri oldukça yüksek bir ada ülkesidir. Dolayısıyla buradaki bütün gelişmeler Asya Pasifik bölgesini, bir başka deyişle Hint Pasifik bölgesini doğrudan ve yakından ilgilendirir. Hem ABD'nin Hint Pasifik stratejisi ile ki bu Pasifik ve Hint okyanuslarının açık ve güvenli tutulmasını önceleyen bir politikadır, hem de Çin'in Kuşak ve Yol girişimi kapsamındaki Deniz İpek Yolunun açık ve güvende tutulması için önemlidir. Bu bağlamda, Sri Lanka yönetimi de bu jeostratejik değerinin farkında olduğu için bunu zaman zaman pazarlık kartı olarak kullanmaktadır ve gelecekte de kullanacaktır.

Sri Lanka-Türkiye İlişkileri

Sri Lanka'nın 4 Şubat 1948 tarihinde bağımsızlığını kazanması sonrasında Türkiye'nin Yeni Delhi Büyükelçiliği Sri Lanka'ya akredite edilmiştir. Sri Lanka'nın Tel Aviv Büyükelçiliği de Türkiye'ye akredite olarak görev yapmıştır. Sri Lanka'nın Ankara Büyükelçiliği 2012, Türkiye'nin Kolombo Büyükelçiliği ise 2013 yıllarında faaliyete geçmiştir. Türkiye-Sri Lanka ilişkileri olumlu mecrada seyretmektedir.

26 Aralık 2004 tarihinde Hint Okyanusu'nda meydana gelen tsunami felaketinden etkilenen ülkelere yönelik ziyaret programı çerçevesinde 10 Şubat 2005 tarihinde Başbakan R. Tayyip Erdoğan Sri Lanka'yı ziyaret etmiş, bu ziyaret, ikili ilişkilerde önemli bir eşik teşkil etmiştir (Türkiye-Sri Lanka Siyasi İlişkileri).

Dönemin Sri Lanka Devlet Başkanı Rajapaksa'nın 2008 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, Sri Lanka'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaretir. Dönemin Sri Lanka Başbakanı Ranil Wickremasinghe tarafından ikili ilişkilerin geliştirilmesi için özel olarak görevlendirilen Şehir Planlama ve Su Temini Bakanı ve Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanı Rauff Hakeem 2-8 Şubat 2016 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 14-15 Haziran 2016 tarihlerinde Sri Lanka'ya gerçekleştirdiği ziyaret, Türkiye'den Sri Lanka'ya Dışişleri Bakanı seviyesinde yapılan ilk ziyaret olmuştur (Türkiye-Sri Lanka Siyasi İlişkileri).

Kaynakça

- Bergreen L, *Marco Polo*, (2012) (çev. Mine Zeybekoğulları), 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cummings J.,Elliot M, ve Bermoes Ver R, (2006) *Sri Lanka*, Oakland: Lonely Planet.
- Dos Santos A. N., (2007) *Military Intervention and Secession in South Asia*, Westport: Praeger.
- Holt J.C. (edt) (2011) *The Sri Lanka Reader*, Londra: Duke University Press.
- <https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/Demographic-trends>
- <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sri-lanka/>
- <https://www.go-lanka.com/sri-lanka/geography.html>
- <https://www.worlddata.info/asia/sri-lanka/index.php>
- İbn Battuta Seyahatnamesi*, (2000) (çev. A. Sait Aykut), Cilt.II, İstanbul: 2000.
- Johansson A,(2019) *Pragmatic Muslim Politics*, Cham: Springer.
- Levinson D, (1992) *Encyclopedia of World Cultures*, Cilt.3, New York: G.K. & Hall Company.Mohamed S.L. (2011), “Who Are the Moors of Ceylon?”, Holt J.H., *The Sri Lanka Reader*, Londra: Duke University Press.Peebles B, (2006), *The History of Sri Lanka*, Londra: Greenwood Press.Shukri M.A.M, (1986), *Muslims of Sri Lanka*, Colombo: Aitken Spence Printing.
- Sriskanda A.R. (2017) *Government and Politics in Sri Lanka*, New York: Routledge.Syed M.H., (2007) *World Infopedia: Sri Lanka*, Yeni Delhi: Pragun Publication.*Türkiye-Sri Lanka Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sri-lanka-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Weaver M. ve Chamberlain G., “Sri Lanka declares end to war with Tamil Tigers”,*The Guardian*, 18 Mayıs 2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/may/18/tamil-tigers-killed-sri-lanka> (erişim tarihi: 1,07,2022)
- Wilson J. A,(1979) *Politics in Sri Lanka 1947-1979*, 2.Baskı, Londra: The Macmillan Press.

YAZARLAR HAKKINDA

Barış Adıbelli

1999'da Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2002'de ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. 2009 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktorasına tamamladı. Akademik olarak Asya-Pasifik bölgesi, Çin dış politikası, Kuzey Kore ve Avrasya coğrafyası üzerine yoğunlaşmış olup, bu konularda çalışmaları bulunmaktadır. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde akademik hayatını devam ettirmektedir.

Elif Gülbaş

1981 yılında İstanbul'da doğdu. Bakırköy İmam-Hatip Lisesi'nde orta öğretimini tamamladı. Farklı alanlarda yükseköğretim gördükten sonra sosyal bilimlere yöneldi. 2014 yılında İstanbul Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Urdu Dili ve Ede-

biyatı Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. Kocaeli Üniversitesi Tarih Bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Halen İstanbul Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora çalışmasına devam etmektedir. Çalışma alanları Güney Asya ve Hint Alt Kıtasını kapsamaktadır. Urduca, Farsça, İngilizce ve orta düzeyde Arapça bilmektedir. Evli ve bir çocuk annesidir.

Ghulam Faruq Keskin

1985'te Afganistan'ın Faryab ilinin Aşurbaba köyünde doğmuştur. Liseyi Faryab'da bitirdikten sonra, lisans derecesini 2006-2011 yıllarında Kırgızistan'ın İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Celal-Abad ilinin Türk Dünyası Kırgız-Türk İşletme Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler bölümünde bitirdi. Yüksek lisans derecesini 2011-2013 yıllarında aynı bölümden Sakarya Üniversitesi'nden aldı. Doktorasını, 2013-2020 yıllarında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamladı. 2020'de "Devlet-İçer Çatışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Roller: Afganistan Örneği (1989-2018)" adlı kitabı İstanbul'da yayımlandı. Dr. Keskin'in bu alanda yayınlanmış akademik eserleri bulunmaktadır. Çalışmaları genel olarak Afganistan iç çatışmaları üzerindedir.

Hayati Ünlü

Doktorasını Eylül 2019'da "Hindistan'da Hakim Parti Sistemi'nin Değişimi: Kurumsalcı Bir Analiz" teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda tamamladı. Ünlü'nün çalışma alanları, başta Hindistan olmak üzere Pakistan, Afganistan ve İran coğrafyalarına dair karşılaştırmalı güvenlik, siyasal kurumlar, devlet-toplum ilişkileri, milliyetçilik ve siyasal partilerdir. Halen Milli Savunma Üniversitesi Müşterek Harp Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapan Ünlü, aynı zamanda Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM)'da Güney Asya Uzmanı olarak çalışmalarına devam ediyor.

Hediye Gamze Türkmen

Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Formasyon eğitimini Ege Üniversitesi'nde tamamladı. Disiplinlerarası çalışmalara yoğunlaşan Türkmen, Çeviribilim ve Eğitim Yönetimi alanlarında yüksek lisans yaptı. Doktora derecesini İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden aldı. Türkmen, 2008 yılına kadar araştırma görevlisi olarak Bhutan'da çalıştı. Dil, Kültür Araştırmaları ve İşletme alanlarında çok sayıda bilimsel kitap bölümü, makale ve çeviriye imza attı. Halen İstanbul'da bir üniversitede ders vermekte ve Güney Asya ile ilgili disiplinlerarası araştırmalar yürütmektedir.

H. Hilal Şahin

2002 yılında Ankara Üniversitesi DTCTF Hindoloji kürsüsünden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda, "Ekber Şah Döneminde Hindistan" başlıklı teziyle 2004'te, doktorasını ise "Ekber Şah ve Dinî Reformu" başlıklı teziyle 2014'te tamamladı. 2015 yılında Giresun Üniversitesi'ne Dr. Öğretim Üyesi olarak atandı. Hindistan Türk Tarihi üzerine yurt içi ve yurtdışında birçok sempozyum ve konferansta konuşmacı olarak yer aldı. Hindistan, Hindistan Türk tarihi, Hindistan Kültür tarihi, Türkistan tarihi ve Babürlüler döneminde kadın-çocuk gibi konularda çalışmalarını sürdürmektedir. 2021 yılında Doç. Dr. unvanı almış ve "Hindistan'da Türk Rönesansı" adlı eserini bilim dünyasına kazandırmıştır. İngilizce, Sanskritçe, Hintçe ve Farsça bilen ve çok sayıda bilimsel çalışmaya imza atan Şahin, evli ve iki çocuk annesidir.

Mohammed Javed Ansari

1991 yılında Nepal'de doğdu. International Islamic University Chittagong, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği bölümünü bitirdi. 2016 yılından Türkiye'ye geldi. Yüksek lisansını İTÜ Kontrol ve Otomasyon Bölümünde tamamladı. Özellikle yazılım ve gömülü sistemler ile ilgilenen Ansari, okullar ve STKların etkinliklerinde Nepal ve Güney Asya ile ilgili sunumlar vermişti. İstanbul'daki çeşitli STKlarda aktif olarak bulunmakta. Aynı zamanda Türkiye'deki Nepal Diasporasının sekreter-

liğini ve Türkiye'deki Nepalli Öğrencilerin Topluluğu'nun başkanlığını yürütmektedir.

Nazmul İslam

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda, AYBÜ-ULİSA, Türkiye, Asya ve Hint-Pasifik Çalışmaları, ULİSA'nın Başkan olarak görev yapmaktadır. Yanı sıra Ankara Üniversitesi ve AYBÜ-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde Güvenlik Çalışmalar Bölümünde ders vermektedir. Cambridge Üniversitesi (Judge Business School) ve BRAC arasındaki Ortak Projede eski araştırma görevlisidir. Çok sayıda kitap, kitap bölümü ve hakemli makalenin yazarıdır. Rohingya Refugee Crisis in Myanmar (Palgrave Macmillan, 2022), Comparative Public Administration (Palgrave Macmillan, 2022) ve South Asian Politics (Nobel, 2022) kitaplarının editörlüğünü yapan İslam, son zamanlarda, Londra'da bulunan Nature Yayınevinin en prestijli dergilerinden biri olan Humanities&Social Sciences Communications'a (Eski Palgrave Communications) Editör Yardımcısı (Associate Editor) ve Editör Kuruluna üye olarak atandı.

Ömer Aslan

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan – Between Conspiracy and Reality (Palgrave Macmillan, 2018) kitabının yazarıdır. Karşılaştırmalı sivil asker ilişkilerine ve Türkiye dış politikasına dair makaleleri Turkish Studies, British Journal of Middle Eastern Studies, Middle East Critique, Mediterranean Politics, Journal of Balkan and Near Eastern Studies dergilerinde ve Oxford Research Encyclopedia of Politics'te yayımlanmıştır.

GÜNEY ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SOUTH ASIA STRATEGIC RESEARCH CENTER
www.gasam.org.tr | /gasam_tr

